

Kers - Hindrey - Lembitu

ESKILSTUNA E. TÄIENDUSKOOL

KARL AUGUST HINDREY

LEMBITU

WESTENBERG

Kirjastus EESTI RAAMAT Stockholm

KARL AUGUST HINDREY

LEMBITU

K. A. HINDREY

LOOJAK

II

LEMBITU

ROMAAN

I

Ihameel on tagasi tulemas oma kodust. Suviharja oli jäänud endiseks kolme aasta jooksul, ainult et isa on vajunud nagu rohkem kokku, nagu oleks õhk teda kuivatanud, seesama õhk, mis ei olnudki nii kuiv seal metsade taga. Või oli isa olnud alati niisugune nagu nüüd? Kolme aasta jooksul ei saagi nii palju muutuda, mõtles Ihameel ja ei märganud, kui palju ta ise oli läinud teiseks, kui palju olid muutunud Kaio ja Härm.

Ei märganud nad seda teiste pilkudest. Äidi oli löönud käed kokku, kui ta tuli ukسلävele ja nägi kolme härmatanud ratsanikku karvamüt-sides ja poolkasukais, oli hõiganud tarre, et Ihameel on tulnud, ja oli siis sõbanurgaga pühkinud silmi. Ja kui ta siis hiljem tares oli vaadelnud Ihameelt nagu Kaiotki ja Härma, siis ei olnud ta sõnagi lausunud sellest, et Ihameel on läinud hoopis mehisemaks, et tema pilk on tõsine nüüd ja sügav, nagu mõtleks ta ikka, ja vahest koguni midagi muud kui jutustav, naeratah suu.

Ei kõneldud sellest, et näod on läinud teiseks, Kebjagi oli läinud vane-maks, Maasike oli tugeva rinnaga ema, kelle seelikust hoidis kinni kaks poissi, ja paistis, et on tulemas kolmas laps. Maasike oli täis jõulist rahu, kuid siiski õhetasid palged, sest tulijad olid ju kuidagi võõrad, olid suured isandad kaugetelt maadelt, olid palju näinud ja kaasa teinud suuri asju. Siin ei sündinud ju midagi, siin olid vaid Suviharja ja Kasenpää, ja vahel oli raba ja jõgi, millest nüüd küll üle käis pukksild, kuid seda silda mööda ei läinud ega tulnud teisi sündmusi, kui et kummaldi pool oli vahel nõe-lanud uss, sündinud vasikas ja et uudseleib oli saanud hea.

Ei mõtelnud Maasike õieti nõnda teravalt, ei seadnud ta oma mõtete tulemusi nii lõikavasse vastuollu sellega, mida läbi olid elanud noormehed seal Ugandis ja Sakalas. Aga ta tundis nüüd järsku maailma suurt avarust, mis tõstis vendi ja Ihameelt nii kõrgele tema silmis. Ta muudkui küpsetas ja kandis lauale, puhastas kiiruga laste ninasid, tahtis ise ka sekka kõnelda, aga välja tuli vaid lugusid lastest, sündmusi laudast ja

lagedalt nurmelt, kuid hea oli seegi, sest kuulasid osavõtliku naeratusega vennad kui ka Ihameel.

Ihameel oli küll kõige noorem, aga ta paistis imelikult nüüd kõige vanemana. Peaaegu vanemana kui Kebja, kes istus käsipõsakil ja kelle silmis oli niisugune ilme nagu alati siis, kui Oolup tuli ja kõneles suurest põdrast või tõurast kusagil eemal tagalaanes.

Isa Vane kõndis need päevad, mis noored veetsid Suviharjal, ringi kärsitumalt kui vahest kunagi varem. Oli nagu tulnud ärevalt elu siia laante taha, midagi värisevat kaugest maailmast, midagi, mis pani toimetama kähku ja kiirelt, kuigi maailm liikus siin niisama vaikselt edasi, nagu ta seda oli teinud aastaid ja aastaid.

Nad ei püsinud mitte kogu päev siin Suviharjal, nad läksid kõik viiekesi, isa Vane, Kebja ja kolm uustulnukat üle soo Kasenpääle.

Aga Kasenpää oli muutunud, ta oli kehvemaks jäänud rahvast, sest Oolup oli ehitanud enesele ülespoole, sinna, kus olid olnud sohu uppunud Meego puuslikud, uue elamu; all elasid veel Luurik oma naise ja perega. Kuid Oolup toodi ka kohe alla, Orvik tuli lennates kaasa, rinnalaps süles.

Ihameel vaatles seda oma endist maailma kahesuguste tunnetega. Nii nagu talle Suviharjal oli paistnud kõik soojalt kodusena, kuid siiski vaesena, nii oli ka siin. Tahtmata võrdles ta Sakala ja Saaremaa rikkusi siinse lihtsusega, kuid siiski vaevas teda peaaegu tunne, et ta jälle peab minema välja maailma, vaevas ja rõõmustas ühtlasi. Siin oli kaitstud rahu, siia ei ulatanud palju kuuldusi veristest ja valusaist sündmustest eemal. Siin ei kuulutanud üle laante lendav ronk katku ja sõda, siin võis puhata, aga sinna välja kiskus siiski.

Ei olnudki aga nõnda, et ei oleks siin mitte kui midagi teatud sündmustest väljaspool. Oolup oli küttemisel kohanud mehi, kes teadsid jutustada sakslastest, liivlastest, lätlastest ja venelastest. Nende suust oli ta kuulnud võõraste linnuste nimesid, millede ümber oli käinud lahing, olid jutustanud raudriides meestest, kes istusid hobustel, kelledel oli ka rauda ümber kaitseks noolte ja odade vastu. Aga kõik need jutud olid ebamäärased, kajasis nagu liiga kaugelt, et võtta päris tõenäosuse ilmet.

Nüüd aga tulid mehed, omad inimesed, kes olid näinud ja kes teadsid. Ja see nihutas kõik nõnda lähedale, et Oolup hakkas mängima noatupega ja Kebja istus käsipõsakil ja pures mõnikord oma hambaid.

Nad jutustasid kolmekesi vaheldamisi, Kaio, Härm ja Ihameel.

Kõnelesid Lembitust, Sakala suurest vanemast, kellele mõned, eriti Rootsi ja Ojomaa kaupmehed, andsid kuninga nime. Lembitut oli võidetud, aga ta oli ka võitnud, ta oli põletanud maha venelaste linna Pihkva. Aga lüüa oli ta saanud Viljandi all.

Vaenlased olid pannud Viljandisse ristiusu preestreid. Nad olid neid sundinud peale, kuigi neid varemgi oli seal olnud, kuigi nad varemgi olid jutlustanud Valgest Kristusest, aga rahvas ei võtnud kuulda nende juttu, ja kui mõnd oli ristitud, kui mõnele lapsele peale valatud võõra jumala pühitsetud vett, siis olid vanemad või teised ta viinud alla Viljandi järve ja pesnud maha nõiduse.

Enne seda, kui oli tehtud kolmeaastane vaherahu, enne seda oli Lembitu surmanud preestritest kõige kõrgema.

Nad jutustasid Harivaldest, targast, kes vihkas Valge Kristuse mehi, kes neid vihkas nõnda, et ta käis alati peale Lembitule, ärgu ta kunagi salligu jumalate vaenlasi oma linnuses ja maal. Aga Lembitu oli teinud lepingu, et nad tohivad jutlustada oma juttu kuni Navesti jõeni, ja nõnda olid nad siis ka kõndinud kihelkonnast kihelkonda ja püüdnud kergeusklikke. Aga neid nad ei leidnud palju, neid leidsid nad vaid orjade keskelt, kes olid toodud võõrastelt maadelt, Rootsist, Norrast, Taanist ja kes olid sattunud vangi sakslaste laevadelt.

See preestrite ülem oli olnud julge mees, tal oli olnud halliks minev pikk habe, mille alt paistis kuldne rist rinnal.

Aga kui ta oli näinud, kuidas valmistatakse sõja vastu, kui ta oli kuulnud, kuidas kutsutakse kokku malevat, et sellega minna lõuna poole, siis oli ta püüdnud põgeneda, oli läinud minema läbi öö, aga Harivalde silmad valvasid ka öösiti. Temale aeti järele ja võeti ka kinni Alistekunnas ja toodi tagasi.

Siis oli ta seisnud Lembitu ees, sirgelt ja julgelt.

Lembitu oli olnud vihane, Lembitut nähti harva vihasena, nüüd aga oli ta olnud näost valge, huuledki olid olnud kahvatud.

„Sa tahtsid minna teateid viima, preester.”

„Tahtsin.”

„Niiviisi kasutad sa usaldust, preester.”

„Minu usaldus kuulub Jeesele Kristusele, kes ei taha, et tapetaks tema lapsi paganate poolt.”

„Sina olid siin minu maal, elasid rahu, tegid, mis tahtsid, ütlesid, mis mõttesse tuli, ja keegi ei seganud sind. Nüüd läksid sa ära andma seda maad maarahva vaenlastele.”

„Ma tahtsin minna hoiatama, et saaksid põgeneda või vastu hakata süütud.”

Ümberringi seisid teised preestrid, seisid vanemad ja tihedas ringis rahvas. Sõda oli lai ning avar, nõnda et kõik võisid näha, kuidas seisid vastamisi Lembitu ja preestrite ülem.

Lembitu ütles:

„Sa tead ju, et sa nüüd pead surema.”

„Ma ei usu seda.”

„Sinu usk on petlik nagu sinu õpetused.”

„Mina seisan piiskop Alberti kaitse all. See käsi on neetud, kes tõstab relva pühitsetud mehe vastu.”

„See suu olgu neetud ja suletud, kes julgeb needa Sakalamaal Sakala vanemat.”

Siis nägi preester, et ta peab surema. Ta laskis pea longu ja tegi ristimärgi.

Lembitu tõmbas päris aeglaselt mõõga tupest, nõnda aeglaselt, nagu tahaks ta aega anda palvetamiseks.

„Ainsa au, mille ma teen piiskop Albertile,” ütles Lembitu, „on see, et Sakala vanem tapab su omaenese käega.”

Ta mõõgatera langes preestri paljale lagipeale, poolitas näo läbi lõua ja habeme kaelast läbi kuni rinnakorvini.

Nüüd aga raskete viimaste kaotuste läbi, nüüd on Viljandis ja isegi Leholes Navestini kuni Alistekunnani preestreid rohkem kui varem.

Aga nüüd on varsti täis vaheerahu aeg, nüüd on relvad teritatud, mehed on valmis minekuks, nüüd algavad jälle tapatalgud ja sõjasõnnid kaabivad hirnudes.

Nõnda jutustasid Kaio, Härm ja Ihameel. Ka nende sõjasõnnid hirnusid, Ihameele oma Suviharjal, Kaio ja Härma omad Kasenpää. l.

Hobused olid rikkus, mitte iga mees polnud hobusemees, Härm ja Kaio olid kaasas olnud jõuguga, kes läks vastu Alistekunnas riisuvatele leedulastele. Saaremaa tark Leiger, kes seal oli langenud, oli ütelnud, et püütagu hobuseid tabada odadega ja nooltega, püütagu tabada neid jalust, siis langeb hobune ja kätte jääb ratsanik, hobuste jalad paranevad ja nendega võib ratsutada hiljem edasi ja leedulaste hobused on head ja kiired.

Nii olid nad teinudki ja nõnda oli kõigil kolmel oma ratsu, kellega nad olid üle tulnud kinnikülmanud soodest.

Oldi siin nädala päevad, söödi, joodi rikkalikult ja kõneldi tulevast sõjast. Ikka mõtlikumaks läks Kebja pilk, ikka tõsisemaks Oolupi nägu, ja siis ütles ühel päeval Oolup:

„Kui minema hakkate, siis tulen mina ja näitan lühemat teed.”

Nad olid alati aimanud, et Oolup tunneb seda teed, mida mööda ta kunagi siia on tulnud ja mida mööda ta tagasi ei taha minna ega teistele seda näidatagi.

Ja paar päeva hiljem lausus Kebja:

„Saka tuleb toime kergema tööga, isa Vane on tugev mees alles ja salvedes on vilja mitmeks aastaks.”

Maasike vaatas murelikult, pani käed risti rasedale ihule ja jäi nurka seisma. Ta ei ütelnud mitte midagi. Isa pilgutas natuke silmi, nagu peaks ta kiirelt midagi mõtlema, tõstis siis mõdukannu huultele, jõi sügava sõõmu, pühkis käeseljaga üle suu, kõhatas ja lausus:

„Tood vahest paar hobust kaasa, ühe võtad ju siit ikka ära.”

See oli siis otsustatud.

Natuke teisiti oli Kasenpää. Orvik nõnda kergesti meest vabaks ei andnud. Ta kaebas, et neil on alles uus talu, et ale veel tegemata, et nõnda ei saa Oolup oma oodatavat lastki enam näha, ning anus, et mingi teistele hiljem järele. Kuid Oolup ei vastanud sõnagi, ihus vaid oma relvi, ümises tasa oma ette viisi, mida siin keegi polnud kuulnud. Ei teatud, et ta on ka laulik. Pilli ta mängis, mängis nõnda, et lõõtsutama pani, aga see laul mida ta ümises, see oli võõras ja selles tundus uhkust ja viha.

Nii et siingi oli otsus langenud.

Kodus pöördus Ihameel isa poole:

„Isa, kas sina oled tark?”

Isa pilgutas silmi ja ei vastanud.

„Kas sina ei nõidunud Musta Meego rappa?”

Isa tõusis pingilt, läks kolde juurde ja soris sütes.

„Isa, kuuluta meile, mis tuleb!”

Vane pööras näo poja poole, Kebja piilus altkulmu Ihameelele, kui kuulis isalt lauset:

„Nad ju ütlesid, et sa ise oled õppinud targaks. Kui oled tark, tule ise urikivi juurde ja tee, mida tead.”

Nad ei olnud Kasenpää. l. ka mitte suured sortsid, vana Luurik pildus mõnikord tuhka tuulde ja pomises salaja nõiasõnu, aga ei ütelnud kellelegi, mida ta nõidus ja mis olid nõiduse tulemused. Niisiis loodeti ka seal Ihameelele ja urikivi oli Suviharjal suuremas aus olnud kui Kasenpää. l.

Sinna nad tulid kokku, laoti suur riit ja toodi välja jää, kelle tappis Ihameel kõigi õpetuste järgi, mis ta oli saanud Sakalas ja Saares.

Nad olid kõik seal, vana Luurik, Oolup, Härm, Kaio ja Luuriku sulaste paar. Ka naised olid tulnud, vana Saka vaatas püha toimingut nagu mingit ammust ja kauget, mis nüüd ometi tagasi on tulnud, ja pidi ühtelugu nina nuuskama, ja temale andestati, sest ta oli juba väga vana.

Kõik aga tahtsid teada, mida toob tulevik.

Ihameel soris kuumades sooltes, mis olid langenud enamasti pahemale, kuid oli punakaid soolikaid, mis olid rohkem vikerkaari värvi ja neid oli mõningaid ka paremal pool. Aga ei ütelnud see ikkagi mitte head. Auravast jäära sisikonnast ei tõusnud tõotusi, et kõik lõppeks hästi. Ihameel ei saanud ennustada head, ei tohtinud aga kuulutada kurja. Ta ei saanud teada,

kes neljast kaasatulejast jääb tagasi tulemata Suviharjale ja Kasenpääle, kuid seda ütles ennustus, et kõrvutisamme siia poole küll ei ole.

Ei tahtnud Ihameel seda ennustust avaldada. Ei tahtnud ta seda teiste pärast, aga ka mitte iseenese pärast. Südame alt lõi õõnsaks, kui ta uskus, et nii vähe tagasi tuleb kõigist minejaist, ja ta ei usaldanud ka oma teadmisi. Võib olla, et ta oli toiminud kuidagi valesti jäära tapmisel, võib olla, et paha vaim juhtis tema kätt nõnda, et oina sisikond vajus teisiti, kui ta seda oleks pidanud õigel toimimisel.

Ihameel nõudis selgemat tõtt, tema süda pakitses, ta hingas raskesti ning alles nüüd otsustas ta panna käima kõik oma võimed. Ta hakkas tantsima ümber tule, laulma, sõnu ajama suust, saladuslikke, õpituid Sakalas ja Saarel, Harivaldelt kui ka Leigerilt.

Nad nägid teda tantsimas, suure tamme all, ümber tule. Hüppamas nagu koll, keerlemas kiiremini ja kiiremini, vehkimas ja väänamas kätega, haaramas õhku ja tõmbamas harali sõrmedega suitsujugasid enese ümber. Lõhkudes kätega suitsu madalamale, huikamas ja karjumas ja tegema hääli, mis nad seni temalt ei oleks uskunud kuulda.

Ülalt tamme oksadelt rippus alla koerte kuivanud korjuseid, mille parkinud liha seest paistsid üksikud luud. Oksa oli tõmmatud aegade jooksul palju koeri, keda peeti suures hulgas, eriti emaseid, sest sugu ei tohtinud välja surra. Hundid murdsid neid, mõned jäid vanaks, mõni vigaseks, ja nii tõid Vane, Saka ja hiljem ka Kebja neid ohvriks jumalaile. Kõigil kolmel oli küll tunne, et see pole küll ei tea kui suur annetus taevalistele ja vaimudele, et võiks tuua teinekord ka tõhusamat ja rikkamat kinki, aga siiski ei mõteldud selle üle palju järele, elu läks niigi omasoodu vagusalt edasi ning polnud märgata jumalate vimma ega erilist pahandust.

Ihameel tuiskas ümber tule ja tõukas uludes välja mõistmatuid sõnu ja hulle hääli. Poolsõõris istusid kividel ümberringi mehed, nende taga veidi eemal seisis naised ja vahelt läbi kõndisid kartlikult ja isandate otsa ettevaatlikult piiluvad koerad, kes nuusutasid küpseva jäära lõhna, haistsid verd, kiunusid tasa, ja tulehelk vilkus nende silmades.

Vana Luurik, paksupäine nagu ennemgi, kallutas kolpa edasi-tagasi, tahtis nagu kaasa ümiseda, kaasa karjuda ja tema suured paksud karvased käed patsutasid taktis põlvi, tal läksid mõtted üsna segi.

Imeline lugu oli selle kõigega, et ta nüüd pika aja järele võis jälle näha tõelist jumalateenistust; see oli olnud nii ammu tagasi, kui kaugel eemal, endises kodukohas olid tuled loitnud taeva poole, olid mustad varjud hüpanud ümber leegi, oli olnud üdini käivat kõrinat kärisemist ulumiste sekka ja kus suured vaimud tihenesid kokku kõrgete puude all, nagu tungleksid nad inimeste hingede lähedale.

Oli olnud ju ammu-vanast, kus kogu saladuslik elu, mida ei näe silm ega ei kuule kõrv, kuhjus ühte kohta, segunes inimeste hingamisega ja läks selle hingamise kaudu ihhu ja täitis hinge värinaga.

Segaselt mõistis Luurik, kuidas ta oli kahtlustanud, et Vane ei mõistagi nõiduda. Kuidas oli see lugu Musta Meegoga, kes uppus soos? Karjus appi ja lõpuks ei saanud enam kisendada, sest suu oli raba täis, silmad vaid keerlesid pööraselt ja suurelt, kuni ka need vajusid musta pudru sisse. Kamar vajus üle pea kokku, roheline kamar, millest välja paistis vaid viis harali sõrme, kuni neidki enam ei olnud. Aga see oli ju tema olnud, Luurik ise, kes oli seadnud teibad ju roikad sookamara all teisiti, kui seda Must Meego oli teinud, nõnda et sorts astus vedelale pinnale ja vajus. Mida kõnelesid need teised kõik Vane väest ja võimust, et see olevat oma needmisega ja sajatamisega kihutanud Musta Meego rappa? Kuid olgu peale, et tema ise, Luurik, oli seadnud teibad teisiti, aga kas ei teinud ta seda Vane nõiduse käsul? Kas ei tulnud mitte üle jõe, kaugelt üle soo Vane sõnade vägi ja ei pannud Luurikut nõnda tegema, nagu ta toimis?

Ei olnud Vane ka kunagi kõnelnud sellest, et nimelt tema on saatnud Musta Meego surma. Ei olnud ta kunagi ütelnud, et tal on salasõnu ja et ta oskab nõiduda. Nad olid hästi läbi saanud, Vane ja Luurik, ja kui nad olid istunud mõdukannu taga, siis oli Luurik mõnikord küsinud, kuidas ta sajatab või kuidas ta teeb ära vaenlase veise, kuidas ta vaatab kurja silmaga, kuid iialgi polnud Vane vastanud sellele, oli pööranud pilgu kõrvale ja oli löönud nagu tusaseks. Aga nii teevad kõik nõiad! Nad ei kõnele oma võimust! Nad vaikivad! Aga kui vaja, siis nad ütlevad!

Nii oli see jäänud, et Luurik oli ikka kahevahel, kas on Suviharja Vane tark või aga samasugune lihtne inimene nagu tema isegi. Nüüd aga paistis küll, et on väge ja võimu Suviharjal. Jõud oli üle läinud poja peale, sest see oli ju Ihameel, kes hüppas seal ümber tule, kriiskas ja karjus, huilgas nagu mardus, suu kramplikult avatud nagu koobas, silmad keerlemas peas nagu valu viimses ahastuses või aga sekka välkumas meeletust vihast.

Vana Saka istus jämeda puupaku otsas natuke tagapool peremehest ja vangutas pead. Pea kõikus paremalt pahemale, pahemalt paremale, ikka edasi-tagasi, nagu oleks ta liiga raske ja kael ei jõuaks teda kanda. Karvamütsi alt vajuivad tihedad luitunud juuksed lehvisid kaasa nagu takune lina. Ta suu oli lahti, silmad koopas, aga silmadest tilkus pisaraid.

Saka oli väga vana, tal tohtis tulla pisaraid silmi, nagu neid nooremailgi tuleb külmast ja tuulest. Ja siis heitis Saka põlvili, siis kui Ihameel kisen- das oma hulle karjeid vastu tuld, vastu suitsu, vastu oksadel rippuvaid

koerte keresid, istuvaile inimestele näkku, siis pani Saka oma lauba vastu lund ja Luurik tundis, et ta peab tegema samuti.

Ja ka nooremad painutasid oma põlvi, isegi kange Oolup puudutas oma näoga sulavat lund ja naised kõikide selja taga heitsid vaikides kummuli.

Nii kuulsid nad Ihameele häält veel mõne korra karjatatavat, kuulsid teda nõrgemaks jäävat ja lõpuks korisevat nagu surijal.

Siis praksus ainult veel tuli, paukusid üksikud halud, susises rasv ja kui aegamööda üks või teine tõstis toibudes pilgu, nägi ta, et Ihameel oli kokku varisenud, lamas poolküljeli tule ees, käsivarred laiali, suu ammuli, viimses rammetuses.

Kõik tundsid, et jumalad ja vaimud on olnud neile lähedal, nad olid nagu lunastatud kõik, nad olid tühjaks tehtud suurest elamusest. Ja suits tõusis ja viis ära enesega kaasa kõige selle, mis oli suures looduses muidu kauge, võõras, vaenulik või sõbralik, ainult aimatav ja nüüd olnud nii lähedal, et hing oli toidetud nagu pika söömaaja järele.

Aegamööda surises Ihameele soontesse veri tagasi. Ta tundis näpuotsadesse voolavat määratust väsimusest üle soojust, mis pani tasa mõtted jälle liikuma. Aegamisi ning osakaupa meenus talle, mida ta oli näinud, tajunud ja tundnud oma joobumuses. Kuid kehasse voolav soojus kahanes hooti külmajugade all. Nägemused ei kosutanud, nad jätsid hinge kurvaks.

Ta oli näinud, kuidas valgest suitsust, mis tõusis oksade vahelt üles, kujunes tohutu lai lumepilv ja hakkas tulema lund, hakkas tasa vajuma laiu lumehelbeid ja lagunema üle maa, üle ilmatu laia välja, millel ei olnudki äärt. Nende lumehelvetest vahelt nirises nagu tahma, oli nagu tahmavihm, mis niitidena tuli läbi lume, ja siis hakkasid need niidid lumevaljal jooksuma, vingerdama, katkema lühikesteks tükikesteks, mis siis moondusid ristikesteks, nõnda et lumi oli täis väikesi musti riste. Siis tõusis tuisk, kobrutas lund, lumest kerkisid laiad valged palakad ristilai-kudega keskel, lehvisid nagu lipud, vajusid kokku ning siis oli jälle lai lumevali, kus roomasid kokku kõik need mustad ristid üheks ainsaks põigiti üle kogu maa käivaks suureks ristiks. Aga see lumevali oli nagu valge vaip, mille all oli midagi, elas miski, tahtis tõusta vaiba alt, tõmbas lumekamara kohati kummi, kobrutas siit ja sealt, ja mis seal all oli, see oli lämbumine ja piin.

Siis vajus lumevali ära alla hämarusesse, mis tumenes pimeduseks. Sellest pimedusest tõusis musti päid, raudseid, tuttudega, ja vilkusid raudnägudest pilud, millede mustast sügavusest paistis varjus salajasi silmi, kurje ja halastamatuid. Ihameel teadis, et need olid kiivrid, ning nende kiivrite keskel nägi ta Lembitu nägu. Ei naeratanud see enam,

põlglik ja kibe joon oli ümber suu ja Ihameel teadis, et see on surnud Lembitu.

See surnud ja kuri, põlgav nagu hõljus püsti odade vahel, need odad kasvasid nagu kiirelt kerkima aetav oras, ikka tõusis juurde uusi, oli nagu tuhandeid siili, kellede seljad paistsid mustalt vastu taevast. Üle taeva tõmbus laialt suitsuviirusid, need keerlesid üksteise ümber, nagu ootaksid nad kuud või tähti, aga ei paistnud midagi peale kuma, millest Ihameel teadis, et see on suur ja kustutamatu tulekahju.

Ei olnud Ihameel näinud oma viirastustes oma kodu, ei Suviharja ega Kasenpääd. Ta oli ju tahtnud näha, kes tuleb tagasi koju, aga vaimud ei näidanud temale midagi sellest, ei sammu jälgegi, mis viis üle lume kodu poole.

Ja Ihameel mõistis, et see kõik siin laane taga on nõnda tühine ja väike kõige selle teise kõrval, mis on hiiglasuur ja tohutu raske. Ei näidatud temale nüüd mitte väikesi asju.

Edasi oli ta näinud hallil pinnal musti pulke, mis ronisid nagu tõugud edasi, nagu kangastel.

Nad ronisid üles nagu seina mööda kusagile kõrgele taeva poole, kus järsku paistis üksikuna ja ainsana Põhjanael. Siis vajus see sein längu, aegamööda vajus ta tagasi ja oli jällegi lumevali, nüüd aga ähmane ja porine, aga tema alt kostis raksatusi, nagu raud raua vastu, kõlas odade pilbastamist ning alalist kõlinat sepikodadest, kus vasarad tagusid kuuma kangi. Ja ähkimist kostis, raginat, nagu pureksid tuhandad hambad vihas. Kuid lumelinik mattis tihedamini hääli, läks paksemaks ja paksemaks, nagu vanutatakse vaipa, ja see summutas ikka uuesti üheainsa hüüu, mis kordus ja kordus: „Kui on poisikene veel põlvepikkune, põlvepikkune poisikene, põlvepikkune poisikene, põlvepikkune poisikene...” kuni see hüüd tumenes ja kõlas vaid veel nagu uinuvalt vaikne sonimine.

Ihameel ajas end roidunult püsti, ta hõõrus oma silmi, kuivatas varrukaga külma higi laubalt, vaatas ringi, vaatles kõiki neid, kes olid temale armsad ja lähedased ning sõbrad. Ta teadis nüüd, et ei ole valikut, teadis, et ei tule vahest mitte ühtegi enam tagasi, aga kuulis nagu jumalate häält: „Tuleb võidelda, kuni jalul seisab veel põlvepikkune poisikene...”

Aga ta ei ütelnud sellest mitte sõnagi, ta ei lausunud midagi põlvepikkusest poisist, ta ütles vaid:

„Jumalad käsivad võidelda.”

Ning nüüd oli Ihameel tagasi tulemas oma kodust, tema kõrval ratsutas Oolup, sulane ja koduväi Kasenpääst. Selle taga vend Kebja Suviharjalt ja vennaksed Kaio ja Härm Kasenpäält.

Oolup juhatas teed, mida mööda ta oli tulnud, kui ta ei tahtnud enam

olla seal, kus ta enne oli olnud kodus. Ja juba teisel päeval ratsutasid nad sealt mööda. Oolup oli nagu teine nüüd, ta oli jutukas ja rõõmus ning näitas ühel künkal olevaile ahervartele, mille tahmunud tukid ja põlenud palgiotsad paistsid tuisuse lume alt.

„Selle ma põletasin maha,” ütles Oolup, „ei pääsenud hingege välja, aga põletasin ka loomad, ja see oli patt, aga nüüd lähen lunastama seda pattu.”

Ta oli verevaenus olnud rahvaga siin, aga et ta ka loomad oli ära põletanud, see oli teda saatnud omagi sugulaste vaenu alla, nõnda et ta pidi minema metsadesse. Nüüd jutustas ta kogu loo.

See lugu oli tavaline, nagu neid sündis alati: keegi läks riidu kellegagi, riiust tekkis tuline tüli ja raske solvamine, solvamisest sai kellegi surm ja see surm nõudis uut surma. Uhkus ei lubanud maksta veretasu, jonn ei jätnud jõudu tarvitamata, üks perekond tappis teise perekonna, isa, poja, venna, sugulase või sulase, ja nõnda hävis pea sugukondigi, ning nõnda oli ka olnud Oolupiga. Kuid Oolupi sugulased olid maksnud inimeste ja loomade eest, nõnda et Oolup oli jäänud häbisse ja ei saanud enam oma nägu näidata, vaid pidi teda peitma padrikute taha, kaugel kodust võõrastes laantes.

„Kus oleme õieti praegu?” küsis Ihameel.

„Otsaga juba Ugandis,” vastas Oolup, „ida pool Tarbatut, ida pool Emajõe.”

Ei olnud need ainsad varemed, milledest nad parajasti olid möödunud, ahervarsi oli siin ja seal, paremal ja pahemal kinnituisatud teed, mis kõrvalharudes hakkasid aegamööda laienema, ja kui nad olid ratsutanud veel veerand päeva, siis oli ahervartest tekkinud juba paigatud elamuid, milledest tõusis suitsu ja kus elas inimesi.

„Niisiis see on see uhke Ugandi,” ütles Oolup ja ta nägu karvamütsi all oli valge. Ei olnud seal enam uhkust, inimesed, kes lävel neile vastu tulid, vaatasid mürgise pilguga, enne kui silm seletas, ett võõrad pole vaenlased, enne kui kõlas kõne, et mehed on oma maa rahvas.

Maa oli masendatud ja vaene, nad ütlesid küll, need metsadest ja koo-
bastest koju tagasi hiilinud põgenikud, et pole veel mingi ots ega lõpp, et on veel peidetud vara ja vilja ja et veiseidki veel olemas ning hobuseid kodust eemal, kuid näha oli, et suure jõu asemele oli asunud jonn ja kõrkuse asemele kius.

Kui nad jõudsid üle jää Tarbatuni, siis olid seal rusud. Suitsenud müürid näitasid kohta, kus olid kõrgel mäel seisnud võimas linnus ja kants.

„Milleks teda uuesti ehitada,” ütlesid Ugandi mehed, kes elasid onnides,

mis olid kokku lapitud ja paigatud pindlaudadest, „kui tulevad ikka uuesti jälle, lätlased ja venelased, sakslased ja liivlased ja lõhuvad jälle maha.”

Nad ratsutasid jälle edasi läbi Otenpää, kus oli meeleolu natuke parem, aga ka mitte täis seda võitlusiha, mis üha kasvas viies ratsanikus, kui nad olid näinud seda hävitustööd, mis oli käinud üle rikka ja uhke Ugandimaa. Ja keda polnud surmanud mõõk ja oda, selle oli koristanud katk. Uus elu algas alles teisel pool Otenpääd ja tõstis uuesti natuke alles uimast pead.

II

Leoles oli kõik korras. Lembitu oli läbi käinud linnuse, teda üle vaadanud igast küljest . . . vaenlane võib tulla.

Ka väliselt oli kõik korras. Oli kõneldud Noogardiga ja Poolotskiga, käskjalad olid toonud häid sõnumeid, oli tulnud kõrgest soost saadikuid ja läinud tagasi kingitustega toodud annetuste ja lubaduste eest. Vaenlane tulgu.

Möödumas oli kolmeaastane vaerahu. Salakuulajad olid näinud, kuidas valmistati sõja vastu Beverinis ja Toreidas, Ükskülas ja Riiaski. Võnnus oli sõjameeste jõud kasvanud, laevad olid voorinud Riiga relvi, moona ja raudriides mehi. Alaku sõda siis uuesti . . .

Siingi ei ole puhatud, linnuste kindlused on korda seatud, muldvallid on kahekordistatud, tarasseinad seisid uhkelt, tornid on tehtud kõrgemaks, üle maa on mehed valmis, Sakalast Soontagani, alaku siis heitlus.

Ei olnud ka vili ikaldanud, kari oli kasvanud, oli siginenud varssu, kelledest oli saanud sõjasõnne. Noort rahvast oli sirgunud meesteks, kes oskasid tarvitada oda ja taprit. Leidus sekka isegi ammukütte.

Aga siiski ei olnud Lembitu tuju hea, ta naeratus oli küll endine ja jooksis üle ta nurgelise näo senise läikega, ta avar pilk oli niisama teraselt vaatlev, kuid temas eneses, ta hinges ja südames oli rahutust, mida ta seni ei arvanud tundnud olevat.

Palju sagedamini kui kunagi varem pöördus ta jumalate poole. Urikivi juures tõi ta rohkem ohvrit kui varem, kuid saadud ennustused ei rahuldanud teda, ei jätnud teda ka mitte külmaks nagu endistel aegadel.

Neil endistel aegadel oli ta toetunud rohkem omaenese jõule, oma rahva vaprussele ja ka õnnele, mis teda mõnikord saatis ja mis teda teinekord siiski pettis. Aga kui teda õnn oli petnud, siis oli ta lootnud tasategemisele järgmisel korral.

Nüüd aga nagu näris miski. Ta teadis, et juht ei tohi kunagi näidata nägu, milles on muret, ja sellepärast ta ka naeratas. Aga ta ei naeratanud

ka mitte ainult sellepärast, see naeratus oli tema sisemise elu tunnuseks ja rääkis julgusest ning eneseusaldusest.

Aga seda teadis Lembitu samuti hästi, et ei ole naeratuski pillata. Kes liiga palju naeratab ja sellega meelitab usaldusele, see petab kergesti ja seda loeb rahvas pikapeale kergatsiks.

Lembitu teadis, et ta on lüüa saanud mitmel korral. Ja et ta enne neid lööke ka oli naeratanud. Ta oli selle naeratusega lubanud, aga ta oli petnud, ta oli oma julge olekuga tõotanud, aga need tõotused olid maksma läinud palju verd, palju vara ja palju alandust.

Kuid siiski ei pannud ta tähele, et oleks kadunud usaldus tema vastu, ei kuulnud ta, et oleks olnud nurisemist või pilkamistki rohkem, nagu seda alati on, nagu alati inimeste juures.

Või tuli see vahest sellest, et Sakala rahvas ja inimesed lähemaist maakondadest aimasid, et ei olegi teist peale Lembitu, kellest võiks loota juhtimise võimet selle suure hädaohu puhul, mis nüüd juba aastaid varitseb lõunast.

Sest kus oli seda varem olnud, et lätlane ja liivlane tungivad sisse maasüdamesse, või oli seda ennem kunagi olnud, et isegi leedulane tuleb üle Väina jõe, sõidab üle Koiva ja asub põletama ja riisuma isegi Alistekunnas? Ja seda võisid nemad ainult sellepärast, et seal Väina jõe kaldal ja Võnnus ja Beverinis ja Toreidas valitseb raudne võim, mis veereb edasi põhja poole.

Kuigi Lembitu ise tundis eneses mingit kõhklemist, siiski ei paistnud temale seda silma rahva seas. Muidugi oli vanemate meeste seas kuulda hoiatavaid hääli, kaalutlusi ja kahtlusi, kuid need pidid olema õieti asja kasuks. Keskealine rahvas, kes küll läbi oli käinud rasketest sõdadest, oli kindel, täis eneseusaldust ja kättemaksu himu, noor järelekasv aga rõk-ras rõomust, et nüüd jälle lähevad lahti sõjasõidud.

Ei olnud külmata jäänud küntud maad, ei olnud sisse vedamata jäänud viljasaak, orjarahvas töötas virgalt, et saada vaba sõjamehena kaasa minna lahinguisse.

Ja kui Lembitu kõneles ka teiste maakondade vanematega, siis ei olnud sealgi tegemata jäänud midagi, mis vajalik oli vastuastumiseks. Aga ei saadud kokku leppida igas asjas.

Lembitu tundis midagi ahastuse sarnast mõni kord, kui ta mõtles kõigele, mis ei viinud ühise vastuseisu kava edasi. Ühtelugu oli kõnelusi selle üle, kes peab tegevusse astuma varem, kes peab algatama, missugune maakond peab olema varus ja kui palju moona ja voore peab andma teisele toetuseks.

Raikülas oli Lembitu kuulma pidanud etteheited, miks ta on sõlminud

rahu Toreidas, kuulamata ka kõige põhjapoolsemate ja idapoolsemate maakondade arvamist. Ja sageli pidi ta ise mõtlema, kas ta pole teinud suure vea selle vaherahu sõlmimisega, sest vaevalt oli möödunud kevad rahutegemisest, siis tõstsid suvel Satesele ja Metsepoole liivlased mässu, lätlased tõusid üles ja võitlesid, nagu tagantjärele taibates, et ordumeister ja piiskop on ühised vaenlased.

Igivana viha maarahva ja lätlaste vahel ei olnud kunagi lasknud mõelda kooskäimisele sakslase või ka vahel venelase vastu. Aga liivlastega ei olnud enne kunagi olnud vihavaenu, enne kui nad tulid koos sakslastega rüüstama maad. Need väikesed tülid, mis tekkisid piiridel alatasa, need olid tühised asjad, mida kergesti oleks võinud lepitada mõlemapoolsed vanemad. Satesele liivlased olid vapper tõug, tugev ja rikas, ja nendega sai kõnelda ilma tõlgita niisama nagu Metsepoole liividega.

Ja nimelt sel ajal, kui Lembitu oli seotud oma sõnaga, nimelt sel ajal pidid liivid märkama, et neile on kaela tulnud koorem.

Nüüd, kus olid seotud Sakala ja Ugandi rahva käed, sel ajal, kus randlased kuni Soontaga meesteni olid töötanud pidada rahu, nimelt sel ajal pidi tõusma mäss Satesele ja Metsepooles, mis oleks vähesemalgi Sakala toetusel paisanud võõrad merre.

Aga Lembitu ütles enesele, et ta ei saanud ise igal pool olla. Ta ei saanud käia Noogardis, et leppida suurvürstiga, ei saanud kõnelda Poolotskis, et viia kinkidega vürsti järeleandmisele, kinkidega ja sõnadega, mis pidid selgeks tegema, kuivõrd on vaenlane kõikidele ühine. Aegamööda, liiga aeglaselt käisid käskjalad. Ja sõnumitoojad tulid kord niisuguse teatega, kord jälle teisega, mis käisid risti üksteisele vastu. Tuli jälle saata õiendusi, seletusi ja kinke ja nõnda venis aeg.

Kui saaks kõnelda vene vürstidega näost näkku, kui saaks näha mõlemalt poolt, kes kumbki on ja missuguseks meheks teda pidada, kas võib toetuda temale ning usaldada tema sõna, siis oleks kerge. Siit aga jalga välja ei saa, sest siin varitseb lõunast hädaoht, olgugi et tehtud on rahu, ning ei või viia jalgagi eemale Sakalast, Ugandi piirilt, Nurmekunna rahvast eemale, ei võinud jätta Soontagat kahe silma vahele, nagu Järvatki ega Harjut. Tarvis oli teada, millal arvab heaks appi tulla Saaremaa, kunas läheb kord Läänemaa kätte.

Ridala Lall raius vastu, kui kõneldi sellest, et peab üheaegselt ja üheskoos valmis olema; läänlastel on alati omad sõidud merel ja omad saagid Rootsist, Soomest ja Laadoka äärest. Räveta Iko naeratas ka enda ette, kui nõuti, et nad pööraksid pilgu ka lõuna poole. Ka nemad seal sõudsid merd ja kuigi Järva Killik ja Harju Annukas kõnelesid vajadusest olla kindlasti valmis, siiski võis aimata, et nad ei tule õigel ajal ega õigel arvul.

Satesele liivlased olid võidelnud kõvasti, raudmeestel läks palju aega, enne kui nad said võtta Satesele kantsi, ja ise pidid sa siin seisma, käed rusikas, kinnineedituna oma töötusega, pidada rahu.

Ei olnud kerge kuulda neid etteheiteid maapäeval, mis tulid küll kaudselt, kuid sähvasid südamesse siiski: miks on tehtud rahu! Lembitu rind tõusis ja vajus, aga tema õlad olid tugevad ning võisid kanda palju.

Kas pidi ta siin kuulutama, et ka tema peast olid läbi käinud mõtted murda sõna oma rahva ja maa saatuse pärast. Ja kui oleks ometi keegi tulnud, keegi teistest maakondadest, vanem, kel on mõju ja võimu, ning ütelnud: „Lembitu, lähme ütleme üles vaherahu.” — Kas oleks ta siis kaua kahelnud? Kas oleks ta kaua viivitanud, kui oleks tulnud kusagilt abi kas nõugi näol? Ta oli ennast ikka tundnud nii väga üksinda, alati pidanud võitma vastuseisu ka ühiseiski ettevõtteis. Paljudel peadel on palju mõtteid, mis ei jookse mitte alati ühte rada. Aga tema pea pidi mõtlema neid kõige kõvemaid mõtteid, neid, mis alati juhtisid, sest tema õlgadel oli vastutuse suur koorem.

Kas võis tema kõnelda kõigist oma kavatest, mis olid mõnikord alles eod, nagu sündimata lapsed? Kas pidi ta lobisema enneaegu nagu naine ja seega esile tooma kõik, mis veel polnud küps, et siis tunda saada, kuidas kõige salajamat mõtet ei mõisteta, iga mees arutab teda omaviisi, nõnda et välja tuleb hoopis midagi muud kui õige ja vajalik. Kas pidi ta siin Raiküla maapäeval kõnelema kõigest sellest, mis on lasknud teatada suurvürst Noogardis või see teine seal Poolotskis või kolmas Pihkvas, või kas oli vaja kõnelda nõupidamistest, mis olid salajased, ja Saaremaa meestega tehtud kavatest, mis olid luhta läinud sellepärast, et olustik oli muutunud? Niivõrd muutunud, nagu üle öö saab vaiksest ilmast tuuline ilm ja nagu ei saa purjetada merele ilma tuuleta, kavatse seda nii palju kui tahad, nagu ei saa ka märke ronida, kui äkki on tulnud vihma ja tõmmatud jääkirme peale. Kui aga kõnelda nüüd sellest, et mõtlesin ja kavatsesin ja tahtsin ja ei tulnud välja, siis seisad sa inimeste ees nagu lobiseja, kel on pilgud ikka taeva poole ja seejuures kõnnib rappa.

Lembitu turi oli tugev, ta võis kanda ja vaikida oma tunnetest, mida jagasid ka paljud vanemad, kuni on möödas need kolm rahuaastat, need kolm aastat, millede algul oli kõik läinud nõnda vastuoksa, nagu peab minema see, mis on määratud äpardumisele.

Ja kas polnud kaval, kas polnud tark ja kas polnud häbistav, kuidas kõik sündis ja juhtus! Päevad otsa kaubeldi Toreidas, päevad otsa kõneldi edasi-tagasi, et meie teeme rahu küll, kui teie teete nõnda ja nõnda ja mõlemal poolel on rüü tihedalt tõmmatud üle vermete, et mitte näidata

saadud haavu. Teati ju, et vorbid valutavad teisel poolel niisama nagu enesel, kuid kust sa aimad, kui sügav on haav!

Lembitu oma meestega oli pakkunud rahu ainult aastaks, ordumeister oli vastu pakkunud pooleks aastaks ja siis oli edasi tingitud ja pikendatud, kuni mõlemad pooled olid arvanud, et nad teist on tüssanud kolme aastaga. Ja niipea kui see rahu oli tehtud, niipea kui liivlane teadis ja lätlane mõistis, et ei tule kallale ei Sakala ega Ugandi mees, ei tulda Nurmekunnast ega Soontagast, olid tõstnud nii liivlased kui lätlased pead ja hakanud ise sõdima sakslasega. Alati kui Lembitu tagasi mõtles sellele, kuidas liivlastega oli tehtud rahu ja liivi vanem Taabrel oli pilgutanud silmi, nagu tahaks ta ütelda midagi, siis valutas Lembitu süda veel tagantjärele, sest rahutegemistel liivlastega seisis juures ristirüütli ja vaimulikud ja nad tähendasid üles rahutingimused, aga nelja silma all liivlastega kõnelda ei saanud. Ja kuidas siis oli kiirustatud ärasõiduga, kuidas olid ikka kaasas olnud kiivrimehed ja kuidas ei saanud teada, mida õieti mõtles Taabrel.

Siis hiljem, kui tehti Toreidas rahu ordumeistriga, piiskopiga ja riiglastega, miks ei saatnud sõna ei Taabrel, ei Metsepoole ega Idumäe liivlased, et ära tee rahu, lähme koos, lükkame nad merre? Kas oli see siis tema, Lembitu süü, et ta nüüd pidi tegema vaherahu ja seisma seotud kätega, kui seal Sateseles Koiva ääres tõusis mäss ja sõda?

Ängistavalt valus oli mõelda sellele. Ja ei maksagi palju mõelda minevikule, vaja vaadata tulevikku, ning ei tea, kes astub esimese vaenusammu.

Lembitu seda igatahes ei sõandanud. Maa oli valmis, see oli õige, Sakala mehed on ammu ihunud oma tapreid ja teritanud oma odasid. Aga kuidas on teiste maakondadega, kuidas on nende tuju ja kui suur on nende valmisolek?

Pidi olema kõik korras, sellest kõneldi kõikjal, aga kui palju polnud Lembitu näinud suurt vahemaad sõnadest tegudeni.

Nad istusid koos Lembitu juures, Meeme, Vihas, Harivalde, Võtteli ning Alistekunna mehi.

„Folkvin on tülis piiskopiga,” ütles Harivalde.

„Nende tüli on ammune, jagavad karu nahka enne karu tapmist,” osutas Meeme.

„Sealt on käidud Roomas paavsti juures, alla jäänud on piiskop ja võitnud on Folkvin,” kõneles Lembitu.

„Nad on jaganud maid,” ütles üsna tasa Harivalde, „selle sõnumi tõi mees mulle Kaupo kantsist . . . seal teavad nad paljugi, mis sünnib maailmas. Enne on nad jaganud lätlaste ja liivlaste maid, siis on kõneldud

Sakalast, Ugandist ja kõikidest maakondadest kuni Rävelani, kus aga elab maarahvast.”

Mehed vaikisid tüki aega. Lembitu tõusis, hakkas kõndima mööda koda, käed risti rinnal, nagu tahaks ta varjata rasket hingamist. Siis kõneles ta harilikul toonil, peaaegu lõbusalt:

„Jah, nad on jaganud ilusasti meie maad juba ette ära ja seal siis tekkinud tüli, sest ordumeister Folkvin ei ole tahtnud lasta piiskopi preestreid meie maale, ta on tahtnud olla üks isand meie maal, mis tal veel käes pole, ja sellepärast on määratud meie maapiiskopiks Lundi piiskop, kelle alla ka olevat antud kõik maad põhja pool Rävlatki. Soomes ongi nad juba sees, tulnud üle Rootsi, aga meilt on nad alles kaugel, varitsevad, kunas hakata tulema. Kunas hakkab liikuma ordumeister Folkvin, seda teavad jumalad. Meie aga, meie peame küsima oma jumalailt, kuidas neile vastu astuda.”

Vihas oli küll vanem, aga ta oli noor, ta vaatas Lembitu poole nagu küsides, kas ta tohib sõna võtta. Lembitu mõistis, noogutas peaga ja Vihas lausus:

„Vanem, kas on sel Lundi piiskopil rohkem väge kui Albertil?”

„Ei ole tal vist ühtegi sõjameest,” vastas Lembitu.

„Ta seal kusagil Rootsis või Soomes, aga pole olnud kuulda, et nad tulevad sõjaga. Nõnda on, et piiskop Albert tahab võtta maid, ja ordumeister tahab ka võtta maid, paavst olevat lubanud maad, mis on põhja pool liivlaste ja lätlaste omast, ordumeistrile. Ordumeister aga tahab oma piiskoppi, et Albert ei saaks sisse seada oma kirikuid ja preestreid ja nende le maad anda. Ordumeister tahab valitseda ise ja on sellepärast välja kaubelnud Lundi piiskopi paavstilt enesele, ja see tulevat Rootsist või Ojomaalt või Soomest, ei tea mina, kus ta praegu on.”

„Kui nõnda, siis tuleb meil tegu ju ainult endistega,” naeratas Vihas. „Piiskop Alberti meestega, ordurüütlitega, liivlaste ja lätlastega.”

Lembitu ise oli ladus naerataja ja temale meeldis, kui naeratasid ka teised. Vihase naeratus andis ta südamele soojust, sest selles oli nii palju usku ja kindlust, nagu ta seda eneses ammugi ei tundnud olevat. Ja Lembitu teadis, et Sakalamaal ja kõigis kihelkondades, kus on vanemaiks mehed tema sugukonnast, naeratakse niisama, nagu naeratas Vihas.

Aga ta pidi lisama veel julgust juurde, ta teadis, et jutt siit käis üle maa, suust suhu, kõrvast kõrva. Ei olnud see siin salajane nõupidamine. See, mis kõneldi siin, võis kanduda külast külasse.

Ja ta kõneles nüüd oma kavatsustest, oma läbirääkimistest vene vürstidega, ning andis sellele sõnastuse, nagu see oli olnud tema lootustel. Enne- aegu avaldatud kavatsustest ei pidanud ta lugu teiste juures, ise surus

ta hambad kokku, kui jooksid peas ringi mõtted, mis ei olnud veel küpsed teostamiseks. Tal oli alati olnud tunne, et varajased mõtted on nõupidamine jumalatega, ja kui neid mõtteid avaldada, siis peavad jumalad sind lobisejaks ja jätavad su maha nagu herise. Nüüd aga võis ta kõnelda neist kavadest, mis tal olid olnud, mis ei olnud teostunud, kuid millede teostumise võimalus oli siiski veel olemas. Seesmiselt oli ta nagu käega heitnud.

Ta rääkis vene vürstidest ja nende lubadustest, kõneles nendest tohutu suurtest vägedest, mis need pidid saatma appi ordurüütlite vastu, ta kõneles tähtaegadest, mis olid lubatud venelaste poolt, kuid milledesse ta ise ei uskunud. Kõneles naeratades, rahulikult, nagu aetakse juttu sõbra söögilaul, milles pole mingit kohustust. Aga ta teadis, et seda võetakse enamvähem tõelisena, rohkem nooremate poolt, vähem kõrgemas eas vanemate poolt.

Ja kuigi siis tuleks pettumus, kuigi raksatavad kokku jõugud ja ramm hakkab vähenema ning oodatud abi ei tule kusagilt, siis, teadis ta siiski, on petetute viha viiekordne ja võib viia võidulegi. Ja kuigi pole võitu, siis jääb vähemalt au, seesama au, mis ei luba end anda vangi millalgi, vaid mis käsib võidelda viimse hingetõmbeni, maaski lamades vastu panna ja viimses hädas eneesle ise oda rindu ajada.

Ja sellest ei tehtud sõnu, see oli komme nagu iga teinegi, nõnda püha, et peljati temast kõnelda.

Lembitu kõneles nüüd kõikidest kinkidest, mis ta oli saatnud Noogarti ja Poolotski, näitas ka seda, mis ta oli vastu saanud, pilkas natuke venelaste vägede suurust, millele ei vastanud väärtus. Oli ta ju neid ise küllalt tuuseldanud Pihkva all, ja mida olid nad siiski korda saatnud oma suurel sõjakäigul kuni Karedani! Nad olid hulgani rüüstanud üksikuid külasid, aga nüpea kui neil oli vastas kas või väiksem kindel jõuk, olid nad tagasi tõmbunud ja põgenenud, et ühineda selle suure joaga, mis käis jõe laia vooluna üle maa. Ning venelaste tuleku korral mõtles ta seada neid hulki nõnda, et nad oleksid laiade karjadena ees ristirüütlitel, või ajada neid mütsakusse kokku lätlaste ja liivlastega, et siis ise teha oma maarahvaga peatöö, minna raudriides ratsanikkude vastu, saata väiksemad mehed hobuste kõhtude alla, nõnda et loomad komistaksid oma soolikais ja ratsanikud kõliseksid alla nuiade, kärpide ja taprite kätte.

Ta kõneles kõike seda asjalikult ja rahulikult, läks aga siis järsku üle küsimistele, mis kuuldus, mida nähtud, kui palju on siinpool moona, kuidas on naabermaakondadega ja nende tagavaradega ja kuivõrd on toibunud Ugandi. Tahtis sellega alati nagu kinnitada oma mälu, et midagi ei ununeks tema koormatud peas.

Ta teadis isegi, et Ugandist ei saanud tulla häid sõnumeid. Ugandile oli vähe kolmeaastasest rahust. Mis sealt üle käinud, see oleks nõudnud vähemalt kümneaastast puhkust. Kuid kuigi, iga mees on praegu kallis ja mida sa sealtki saaks võtta, selle peab seadma võitlusse. Ugandisse peaksid esmajoones abi saatma õieti Harju ja Järva, aga oli juba Raikülas paistnud imelikuna, et oli võetud seda kõnelust uuest sõjast kuidagi kergena, nagu seda teevad alati rumalad inimesed, kes ei taha näha tuld, kui nad ise on alles kaugel tulekahjust.

Koerad väljas hakkasid haukuma, oli kuulda lume krudisemist hobuste kapjade all, ratsude puristamist, meeste hääli ja hõikeid. Ja kestis vaid lühikest aega, kui tuli sisse täistuisanud karusnahkades Ihameel ühes värske lumelõhnaga. Ta laksutas karvamütsi vastu põlve, nõnda et piisad lendasid, tervitas aupaklikult ja teatas, et on toonud paar meest veel kaasa.

„Astugu sisse,” ütles Lembitu lahkelt.

Ihameel avas ukse, hõikas välja ja nad tulid kaks juba tuttavat, Kaio ja Härm, ja siis Oolup ja Kebja.

„Kustpoolt mehi?” küsis Lembitu ja vaatles uurivalt Oolupi saledat ja Kebja laia kogu.

Oolup astus lähemale. „Teiselt poolt Tarbatut, kusagilt, kus pole piirigi Ugandi ja Jogentagana vahel, päris laanes.”

Ihameel tähendas: „Minu kodukohast.”

„Külla või?” Lembitu naeratus oli särav.

„Kui käsid, lähme külla lõuna poole, või kui tahad, võtame külalisi vastu Sakalas. Tee, kuidas tahad, Lembitu, Sakala vanem.”

„Tere tulemast, mehed,” ütles Lembitu, „pange maha relvad ja raskemad riided, olge külalisteks minu juures, kuni tuleb teine aeg.”

Ta hõikas. Tuli ümmardaja, Lembitu käskis katta lauda kallite linadega ja ta teadis, et ka sellest aust kõneldakse varsti kihelkondades ja teistes maakondades ja kuidas Lembitu lugu peab meestest, kes tulevad vabatahtlikult kõige kaugemaist maanurkadest, maarahvaga sõdima ühise vaenlase vastu.

Ja ta sai nüüd kinnituse sellele, mida ta teadis ise. Siin oli oma silmaga nägijaid ja oma kõrvaga kuulajaid, kes olid tulnud risti läbi Ugandimaa ja kes olid näinud oma silmaga, et Ugandist pole suurt asja. Kui mitte suureks pidada hõõguvat viha, mis võib ka nõrgale käele anda rammu.

Harivalde küsis: „Kas nägite Navesti pool kabelit?”

Ei olnud nad näinud seda, nad olid tulnud teist teed, aga Tarbatus oli olnud tõusmas ehitis, mille kallal oli juba palju tööd tehtud ja millel hakkas valmis saama torn, kuhu lõpuks asetatakse rist.

Nüüd tuli sisse kari lapsi, kellede hääli enne oli kuulda olnud hobuste

ümber. Nad olid tulnud kelgutamiselt, õhetasid värskest ilmast. Jäid aupaklikult, aga ootavate rõõmsate silmadega seisma ridastikku seina äärde. Ainult üks poisike oli vabam, astus, kui oli vaadanud Lembitu otsa, Ihameele, Kaio ja Härma kui tuttavate juurde, tervitas neid ja küsis poolsosinal, kust nad on tulnud, taganes aga kohe jälle seina äärde, et kuulata vanemate inimeste juttu. See oli Avvo, Lembitu kaheteistkümneaastane poeg, tema teiselt naiselt. Tema esimesel ja kolmandal olid vaid tütreid ja viimase ainus poeg oli surnud imikuna.

Kõikide silmad pöördusid ukse poole, kui sisse astus veel kaks vana tuttavat: liivlased Kuigas ja Imand.

„Sõda läheb lahti, vanem Lembitu,” ütles Imand juba sisse astudes. Tekkis lühike vaikus.

„Seleta,” lausus Lembitu rahulikult.

Kuigas ja Imand olid olnud kolme aasta eest Sateseles, kui lahti läks liivlaste vastuhakk. Nad olid saanud siin Viljandis oma inimesteks, aga siiski oli tõmmanud neid kojuigatsus ja ka seiklushimu tagasi oma rahva sekka. Kui nad olid jõudnud Metsepoolesse, siis oli voolama hakanud sealt niisama nagu Idumäeltki sõjamehi Sateselesse, relvis ja täis sõjahimu. Nii olid Kuigas ja Imand sattunud Satesele linnusesse ja kaasa teinud pika piiramisaja, millele lõpuks ikkagi järgnes alistumine.

Kuid seeläbi olid nad saanud sealgi koduseks ja olid elanud tüki aega seal oma rahva keskel, kust nad vahetevahel hakkasid käima jälle Viljandis, viies sinna Lembitule vajalikke sõnumeid.

Praegu tulid nad jälle niisuguselt pikalt matkalt.

„Koiva suus tuli malev kokku, liivlasi, lätlasti ja sakslasi. Mõtlesin tulla küll varem teatama, aga ei olnud ju kindel veel, kuhupoole viiakse see sõda. Liivi vanemad olid kangesti vastu, et minna põhja poole, nemad muudkui nõudsid sõda Kuramaaga, tahtsid vägisi juhtida vaenuvankri sinna, sakslased jälle kippusid põhja.”

Lembitu vaatas vanemaid naeratades ja lausus:

„Mõistagi, et liivid ei taha tulla siia poole, teavad, et tasume, kui tuleme, aga sa kõneled nii rahulikult, Imand, nagu oleks vaenlane vahepeal ära auranud.”

„Nüüd on mul teada ka tee, mida mööda nad lähevad, ei tea mina ainult, kui kaugele. Mereranda mööda, rannateed mööda lähevad Soontaga poole.

„Nõnda et jätavad Sakala kõrvale,” hüüdis Meeme.

„Oli kuulda jah, et rahu pole veel möödas Sakalaga ja et lähevad mujale,” ütles Kuigas.

„Soontaga maaga neil ju ka veel alles rahu,” arvas Harivalde.

„Eks nad siis lähe Läänemaa kallale,” ütles Lembitu väga tõsiselt ja ta tugevad kulmud tõmblesid ähvardavalt. „Seal ta nüüd on, läänlased heitsid mulle ette rahutegemist Toreidas, ei tahtnud kuuldagi, ei soovinud näidatagi, et ühise rahutegemise kaudu kuuluvad ka meie liitu. Nemad ikka omapead, ei tahtnud rahu, ei pidanud sõda, tuhnisid ringi merd mööda — mis teistel nüüd viga minna nende kallale. Ja kui nüüd kutsuksidki meidki appi, kus saame meie minna, kui oleme teinud rahu. Olgu nüüd Ugandi, mis ta ongi praegu, vaene ja tallatud, aga ikkagi on ta meie kõrval sõja ja rahu korral. Vilets on, et nüüd lõhutakse vaeseks ka Läänemaa ja Ridala.”

„Lõpuks peame seisma vist ainuüksi vastu,” ütles Harivalde, ja tekkis pikk ja raske vaikus.

„Et need liivlased läheksid kerge südamega, seda ei usu,” lausus Lembitu ja kõndis edasi-tagasi.

Hakati kõnelema läbisegi.

„Kas kerge või raske südamega, ega nemad sellepärast kergelt ei löö.”

„Kes lööbki kergelt, kui kardab tasu. Surnud aga ei tõuse tasuma.”

„Loodavad vahest ka, et mässu järel pealepandud kümnisemaksu kergendatakse.”

„Pandi raskelt maksu alla küll.”

„Jah, need Idumäelt ja mujalt, kes kaasa ei löönud Sateseles, nende koorem ei ole nii raske.”

„Ära pidid andma kõik ordurüütlitelt võetud relvad ja muu saagi.”

„Kui kaugel nende sõjavägi praegu peaks olema?” pöördus Lembitu järsku Imandi ja Kuika poole.

„Alistekunnast ammu möödas,” arvas Imand.

„Otsaga vist Soontaga serval,” ütles Kuigas.

„Kuidas saata sõnumeid Läänemaale?” ümises Lembitu nagu iseenesele.

„Saagu läänlased oma karistuse, oma õpetuse,” lausus kurjalt Harivalde.

„Kui see õpetus hiljem mitte meilegi valusaks ei saa,” vastas Lembitu väga tõsiselt ja vaatas Harivaldele silma.

Meeme heitis käega ja naeratas kibedalt:

„Mis sõnumeid sa saadad niiviisi, aja hobused kas või lõhki, süüta Järva või Läänemaa piiril haokood, aga kas neil põhja pool ongi vahid valmis?”

Nüüd ohkas Lembitu, vangutas pead ja lisas:

„Neil põhja pool ja mere pool valvet ikkagi on, aga siit lõuna poolt nad ei karda mitte kui midagi, seljatagune siin oli neil kindel. Sakalast ja Ugandist kergesti mööda ei pääsetud. Kuid katsuma peab. Mine, Härm,

ja saada käskjalad välja, ajagu Alistekunda ja haokubudele tuli otsa! Tulesõnum käib kiirelt.”

Härm läks, lastekari kaasas.

„Ega ei aita,” arvas Meeme.

„Katsuma peab,” lausus Lembitu, „teine kord peetakse Läänes meidki meeles.”

„Läänlased ja saarlased alati koos, kui nüüd saarlane tuleks külje pealt appi, — mis maa see on üle jää Ridalani.”

„Küll juba tuleksid ja teeksid, kui teaksid.”

Videvik oli käes, pajalaud lükati ette, koldetule läik hakkas kõndima mööda seina ja valgustas meeste tõsiseid nägusid.

III

Läänemaad oli tabanud ränk lõök. Ridalas oli laastatud ning ahervarsi suitses taeva poole.

Sõjavägi vajus tagasi pika maona, liikus kiirelt mööda mereäärset teed lõuna poole, kust ta oli tulnud.

Kui oli tema tulekul olnud teeveerel rahvast võrdlemisi tihedalt, sest jutt oli ette jõudnud põhja poole minevast sõjaväest, ristirüütlastest, liivlastest ja lätlastest, siis oli küladest kokku joosnud rahvast, oli ratsutatud kaugele vastu vaatama, kuhu nüüd läheb õige see sõjasõit. Soontagal oli lõunaga rahu. Aga kes ikkagi võib teada? Mehed olid tulnud relvis nagu kunagi vabad, naised oli püütud hoida kodus, kuid ka neid seisis küngastikkudel ja võsastikkude ääres, et vaadata seninägemata sündmust, mis kordus uuesti viie aasta järel. Seekord vahega, et siis tuldi sõjaga, nüüd aga olid kandnud sõja kaugemale põhja ja tahtsid siin pidada rahu.

Tagasitulekul aga oli naised päris vähe teeäartel, oli vaid mõni julgem, kes end ei lasknud tagasi tõrjuda meestest ja seisis nüüd maanteel ning haletses ja nuttis.

Soontaga mehed aga olid relvis nagu sõttaminekul. Neil oli küll rahu riiglastega ja rüütlitega, liivlastega ja lätlastega, aga seda rahu oli raske pidada.

Maanteed olid palistatud rahvast, kes oli haruldaselt vaikne, aga pilgud ründasid vihaselt möödaratsutajaid, jalamehi ja regedel sõitjaid.

Eesotsas tuli liivlasi, kes alati pidid hüüdma teekäänakuil ja maantee ääres seisvaile, et on ju rahu Soontaga kui ka Sakala meestega, kuid ei vastatud pea kunagi, vahiti vaid altkulmu. Siis tuli lätlasi, kes vaatasid vargsi paremale ja pahemale ning kõnelesid tasa üksteisega, kui nähti jälle kihutavat mõnda ratsanikku külateed mööda suurele tee.

Siis tuli pikk ja kurb killavoor vange. Regedel oli naised, enamasti nooremaid, lapsi, poisikesi ja tüdrukuid, need lamasid ja pikutasid, meelehärm paistis nende silmadest ja mõni naine sirutas välja käe ning anus:

„Aidake ometi, maarahvas.”

Oli ka teisi naisi, kes olid seotud kätega, need olid vastuhakkajad viimseni, neil olid kriimustatud näod ja kulmud kurjalt koos. Taga tuli regesid, kus oli peal haavatuid, mehi veriseis mähiseis, oli nende seas rüütleidki, kel olid üll kasukad ja nende üle valge sõba musta ristiga. Ka surnud rüütleid ja teisi laipu terve voor.

Siis tulid sõjasulased, nende järel rüütlid ise, kõrgetel hobustel, odad püsti sadula lingus, tantsivate tuttidega kiivril, kuid näokate lahti üle silmade. Nad vaatasid uhkelt ja kalgilt, ei näidanud rahutust, millest rääkis liivlaste ja lätlaste olek. Aga sõjasulased ning sakslastest jalavägi püüdis vaadata rohkem enese ette, et mitte näha tee ääres seisjate süngeid nägusid, et pilguga mitte välja kutsuda vaikiva viha äkilist süttimist, mis oleks toonud taplust jalamaid. Ja kes teab, kas ei tule seda kusagil seal kaugemal ees, kus on rohkem koos neid paganaid, kus nad võib-olla on ennast seadnud malevasse ja tungivad järsku kallale, kuna need siin taga tõmbavad endid koomale ja tulevad selja tagant.

Võivad kallale tungida küll, sest nad on tuntud võitlejad ja näevad ka nii välja ja teadupärast ei karda, kuigi sõjavägi on suur praegu, kuigi ta katab penikoorma maanteest, kuigi kuus tuhat meest on ikkagi kuus tuhat meest ja kuigi Läänemaal pole kaotatud palju.

Ei olnudki raske töö seal Läänemaal, tuldi sisse ja hakati peale, vajuti maanteelt külaradasid mööda paremale ja pahemale, löödi maha, kes ette juhtus, aeti taga üle nurmede naisi ja lapsi ja võeti vangi, kihutati kokku kõik loomad ja hobused ja pandi põlema hooned. Nõnda läks jõuk jõugu järel sügavamale maale ja nõnda tuli jõuk jõugu jälle tagasi peaväe juurde. Ei saanud ega teadnud maarahva vägi end kogudagi, ja kuigi süttisid pimeduses teatetuled, kuigi kaikus õhus tuurasarvede hoiatav hääl, siiski ei teatud põgeneda õiges suunas. Selle asemel et joosta mere või põhja poole, selle asemel põgenesid inimesed oma vara ja veistega lõunasse, sest veel kunagi pole olnud siin kallaletungi lõunast. Mis oli seni teada olnud põlvest põlve sõdadest ja kallaletungidest, see oli ikka tulnud mere poolt, kus olid käinud rüüstamas rootsid ja mõnikord Karjala mehed. Viie aasta eest olid sakslased olnud küll Soontagas, aga et nad nii kaugemale tulevad, seda ei usutud.

Mehed, keda tuurasarv kokku kutsus, kogunesid jõukudesse ning asusid teele sadamate poole, ja nõnda jäi külarahvas kaitseta ning vaba voli oli talitada liivlastel ja lätlastel raukadega, naistega ja lastega, ja nõnda võidi riisuda ja laastata Läänemaal mitu päeva. Kui siis aga teati ja toibuti ja malevad hakkasid liikuma Kuldalest ja sadamatest lõunasse, siis oli murdja suur vägi juba Soontagas ja teel mööda mereäärset maanteed tagasi Läti- ja Liivimaale.

See maantee viis liiga kaugelt mööda Sakalast, et seal oleks võinud seista mehi ridadena ees ja vaadelda vaenlase võidukat tagasisõitu.

Sellepärast kiirustati ka Soontagast ja sellepärast vaadati varjatud ärevusega mõlemale poole maanteed, kas paganad siiski ei murra rahu ja ei kipu kallale. Liiguti isegi läbi öö, et saada kardetavast piirkonnast välja.

Nii koosnes tagasituliijate suur sõjavägi ilmatu pikast valvsate inimeste hulgast, mis mõnikord tõmbas end kohati kokku, venis nagu madu pikaks, et jälle tõmbuda kokku laiaks ja tihedaks sõlmeks. Sõjamehed vaheldusid veistekarjadega, hobustega, kes olid seotud üksteise sabade külge, ja riisunud varanduste koormatega, mis kaldusid kõrgetena ja rasketena roobastes paremale ja pahemale. Väikesed mustad valge küütseljaga lehmad olid kerged kõndima, ja kui mõni oli oma jala vigastanud, siis tapeti ta ja liha liikus regedel koormana kaasa. Ning oli naisi tee ääres, kes haletsesid pea rohkem lehma kui vangilangenud emasid ja tüdrukuid.

See Ridalast tulev ja Hanila ning Lihula teed mööda liikuv suur vägi peatus neil kohtadel, kus ristteedel vaatav rahvas oli kogunenud mustendavaisse suurtesse hulkadesse.

Sealt kõlas juba ähvardav urin ümina sekka, mis saatis möödaminejaid, ja Kõrve pool tuli ajutine tõeline seisak.

Sest seal oli Harivalde ja kihutas ning ässitas, silmad kulmupuhmaste all täis kirge.

Samal ööl, kui Lembitu oli välja saatnud käskjalad põhja poole, et need läkitaksid tulemärkidega teateid Läänemaale, samal ööl oli Harivalde ütelnud vanemaile ja Lembitule: „Kui nüüd ei minda, siis minnakse teine kord liiga hilja.”

Ta oli seletanud ägisesedes, erutudes, nii nagu keeks kogu ta olemus, et aeg on käes, kus saaks teha lõpu kõigele selle painavale survele lõunast. Kui nüüd ütelda üles vahele ja kallale tungida külje pealt, vastu võtta neid nõnda, nagu sakslased ise omal ajal vastu võtsid leedulasi, siis oleks kohe kergem hingata. Vaat' leedulastel ju lubati ka läbi tulla lätlaste ja ristirüütlite alalt ning minna Sakalasse riisuma, aga kui tulid tagasi, läksid neile kallale sakslased kui ka lätlased ja lõhuti puruks leedulaste vägi, nõnda et koju pääses vaid mõni üksik viima sõnumeid suurest suremisest.

„Ega nad pole lapsed, need rüütlid,” ütles Lembitu. „Kui teadsid teha leedulastele selle tembu, küll teavad hoida selle eest, et neile enestele ei tehta samuti.”

„Kui saata siit kiirelt sõna Saaremaale, kui võtta kaasa ruttu Harju ja Järva, kui ise tulla kõigi Sakala meestega, siis ei jõua nad mööda

Emajõeestki Pärnojõe käärulgi. Või aga võib neile jalg ette panna Häädemeeste pool. Ei kõnele ma Metsepoolest, kuhu ikka veel võime järele minna." Harivalde näis lõõtsutavat ärevusest.

Lembitu kõndis raskes mõttes edasi-tagasi, ta kõneles üksikuid sõnu tasa nagu iseenesele. „Meil on ju rahu nendega. Neil on ju suur vägi. Ei saa meie nii palju mehi kokku korraga. Väikese jõuga minna ei maksa, siis on kaotus nagu surm. Siis tulevad hiljem ja ütlevad, et mürdsime sõna. Kes teab, kas neil pole valmis teine sõjavägi seks, kui tungitakse kallale esimesele. Kui ruttu saab sõna saata Saaremaale, kui ruttu saadakse seal kokku mehi, et mõikaks. Tuleks üles ütelda rahu korra järele.”

Harivalde hääles oli salvavat pilget, kui ta hüüdis:

„Rahu üles ütelda lapsemäng. Saada paar meest Koiva äärde, las pilluvad paar oda kas või jääauku või Asti järvele lumekamara sisse, küll siis teatakse, et neetud rahul on lõpp! Ja Saaremaale viin teate poolteise päevaga, Soontaga kihutan üles kahe päevaga. Seal on mehed unest ärkanud juba esimese hobusekabja plagina peale. Esimene ristirüütli tutt kiivril on juba pannud käima külast külasse hõike, et nüüd olgu väljas mehed! Mis sa kõhkled, Lembitu, Sakala vanem, kisenda välja käsk, pane tuled käima, las laulavad sarved kõik mehed kokku, kes jõuavad kanda kilpi ja tõsta taprit.”

Nüüd tõusis Lembitul puna näkku, ta tõstis häält, mis üha läks tugevamaks. „Ise oled tark, ning ajad lapsearuga juttu! Tead ise, et maleva kokkukutsumine võtab rohkem aega kui kakskolm päeva. Saadan ma mehed välja hobustega, kelle põlved värisevad ajamisest, siis võib neid lingukiviga ümber visata, ajan ma läbi öö inimesed, kes on olnud uneta, kallale puhanud vaenlasele, siis tean ma, et nõrgem jääb alla ja väsinu vaagub hinge. Ja kui lüüakse puruks praegu Sakalamaa jõud, mis saab siis hiljem? Kas me ei kõnelnud veel praegu, et oleme õieti jäänud peaaegu päris üksi, pole meile jäänud enam tugevat Ugandit. Ja kuigi meil on abi Nurmekunnast, kas sina, Harivalde, vastutad, et tuleb nii kiirelt kaasa kui vaja Järva ja nii ruttu kui tarvis Harju? Kas sina arvad, Harivalde, et mul on kerge vaadata praegu, kuidas nad tümaks teevad Läänemaa ja Ridala, kas sina tõesti usud, Harivalde, et minu süda ei löhu nagu vasar alasil, et jälle on maarahva ühelt osalt verd lastud rohkem, kui see tema tervisele on hea. Ära sõtku mehe südamel, Harivalde, sinu on viha teinud meeletuks ja aru ei ütle sulle, mida saab teha ja mis peab jääma tegemata.”

„Sina mõtle järele, Lembitu, sina mõtle, ja vahest annavad jumalad sulle jõudu ka teoks, mina aga lähen veel praegu ja teen teo, kutsun kaasa, kes tahavad tulla. Ja kõnelen Soontaga meestega, saadan sõnumeid

Saaremaale, las kihutavad mehed üle Väina, Hanilast Muhu linnuseni, ja siis asume teele risti ette ja vaatame, kas pääseb keegi veel läbi ja tagasi Metsepoolesse või Võndu!”

Harivalde seisis kijas ja sirutas käe välja Lembitu rinnale, nagu manitsedes, et tehku see nüüd kõik, mis iganes võimalik. Siis keeras ta kannapeal ringi ja lahkus. Ihameel läks temaga kaasa.

Ning nad kihutasid Pala jõge mööda kuni Emajõe ni, sealt edasi Soontaha ja nii oligi Harivalde meeste keskel, kelledest mustas kungas maantee ja Hanila poole viiva risttee vahel.

Harivalde kõneles ja manas, ässitas ja sajatas, ta hääli oli ära hüüdmisest ja alatisest vaidlemisest.

Nad kaldusid tõepoolest kallale tungima, nad olid nii pinevil ise, et käed muudkui kobasid odasid ja tapreid. Nad imesid nagu sisse Harivalde sõnu ning eriti nooremad olid valmis minema kas või otsekohe maanteel mütsakusse koguneva sõjaväe kallale. Aga siiski ütlesid pilgud, et jõud on alles väike, et salgad, mis tulid külateid mööda, olid korraldamata ja et ei olnud Saaremaalt ei mingeid teateid veel. Ei teatud isegi seda, kas käskjalad, kes kihutasid üle väina Muhumaale, olid jõudnudki päralt, või aga kinni peetud võõraste sõjameeste poolt, keda suur vägi enne Ridalasse minekut oli salkadena maha jätnud saludesse ja kungastele, kus nad nüüd peaväe tulekul hakkasid liikuma sellega koos.

Ja see peavägi ise hakkas tõmbuma koomale, tekkisid nelinurksed üksused, mis laienesid maanteelt kõrvale, jättes voorid ja veised, hobused ja vangid keskele. Sõjavägi jagunes nagu puuriitadesse, mis liikusid, tammusid kohal, võtsid veidi teise asendi ning jäid siis niiviisi ootama.

Harivalde kihutas oma kõnega, olgu nüüd mehed meesteks, aga vane mad vaigistasid ja hoiatasid. Kui ei tule teateid suuremaist jõududest, kui ei ole sõnumeid Saaremaalt, siis tapled sa siin ilmaaegu, siis kutsud sa välja õnnetuse Soontaga kohale. Miks pole teateid Lembitust, miks pole tema saatnud sõjakäsku?

„Küll saadab,” kisendas Harivalde, „küll on läkitanud omad mehed teele vastu, küll on juba Alistekunna mehed Saardes või Häädemeestel või Orajõel, ega Lembitu pole sõge, et ta ei näe õiget aega ja ei mõista anda õiget lööki.”

„Lembitu on teinud rahu nendega, samuti nagu meie,” ütles üks.

„Rahu ei teinud nendega Ridala mehed,” sõnas teine.

Siis karjus üks vanem sekka:

„Ridala mehed oleksid teinud rahu, kui Lembitu neid oleks kutsunud rahu tegema.”

„Polnud seal Lembitul kutsuda midagi, Ridala mehed ise ei tahtnud.”

„Ridala mehi peteti, ristirüütliid nendega rahu ei tahtnudki.”

„Ei tahtnud neh, ei tahtnud neh, et parem oleks üksikult meid võtta, nagu näete nüüd ise.”

„Mina ise Ridala mehi, ma pole kuulnudki, et keegi meid oleks kutsunud Toreidasse rahu üle kõnelema.”

„Ega siis Lembitu meelega ei jätnud teid välja.”

„Meelega küll,” kisendas Ridala mees, „kus on praegu sõjakäsk? Meil tapeti ja riisuti ja veetakse minema meie naised ja lapsed, kus on siis nüüd Lembitu?”

Ta tungis Harivalde poole, kes ise nagu ahastuses ootas Lembitu saadi-kuid, kelle pilk kogu aja nagu palvetades kõndis mööda vaatepiiri, et kas tuleb Sakalamaa riietuses mehi.

„Ei maksagi oodata,” kähises vastu Harivalde, „pole vaja käsku, Lembitu teab isegi, et hakata pihta, vanemad seadku omad mehed ridadesse, vanemad kutsugu omad mehed kokku ja käsutagu.”

Aga ei tulnud korraldusi, ärevus kees koha peal edasi, tammus kohisedes, maantee mõlemad ääred mustasid urisevast rahvast. Vaenlaste sõjaväest eraldusid aeg-ajalt üksikud vahelträäkijad ja tõlgid, kes kordasid ikka ühte ja sedasama, et Soontagaga on tehtud rahu, ning et rahval pole karta midagi maanteed mööda liikuvalt sõjaväelt.

Sest see sõjavägi liikus edasi. Aeglasemalt küll, kuid laiemais ja kindlamais rühmades, odad nagu ei kõikunud enam endiselt, vaid seisid tardu-nuina püsti, ja kui künkalt vaadata maanteed mööda edasi, siis roomas lõuna poole paks üksikuist lülidest koosnev madu, kel olid okkad ümber nagu siilil.

Ja kadus aegamööda kaugemale kasvava videviku sisse, saadetuna maanteeäärse rahva jõukudest, mis hargnesid tihedast mustavast palis-tusest.

Mahajääv rahvas aga saalis segamini nagu Raiküla maapäeva laadal, ootas midagi tulevat, mis jäi tulemata. Ei tulnud sõnumeid Lembitu poolt, vaid Saaremaalt ilmus salk ratsanikke, kuid seegi ainult, et teatada, et ka nemad ei tea, kas tuleb Muhust ja Saarest suuremat malevat, sest ei ole kerge saada kokku nii ruttu sõjaks vajalist meestehulka.

Harivalde poolt Saaremaale saadetud käskjalad olid sõitnud üle jää mitmet rada, mõned mehed olid pääsenud merele takistamata, mõned olid sattunud vaenlase väe vahisalkade otsa, kes neid olid püüdnud kinni pidada. Kuid neile olid need hoidnud rusika nina alla ning ütelnud, et nad tahavad näha seda, kes julgeb üldse küsida, kuhu tahab liikuda vaba mees omal maal, ja kuna oli kindel käsk mitte mingil tingimusel tekitada tüli Soontagas, siis olid jäetud käskjalad rahule.

Ka nemad tulid üksikhaaval tagasi ning võisid ütelda, et Saaremaal oli tuju tulla küll suur, aga oli ka kuulda olnud hääli, et kas saab nii ruttu jaole. Ei oldud Saaremaal ka mitte teadmata vaenlaste sõjaväe tulekust, oli koguni kutsutud mehigi kokku ja hakatud linnuste ümber valvama, kuid seda oli tehtud siiski kuidagi hooletult ja oli naerdudki mõtet, et vaenlane võib tulla üle jää.

Oli kuulda sajatusi Lembitu kohta, mõnitati isegi Harivaldet, kuigi see oli rohkem kaitstud seeläbi, et ta kogu aja oli lõkendanud nagu tuli ja kihutanud kallaletungile.

Aga pimeduse tulekuga hakkas vajuma nagu mingi roidumus üle relvas-tatud rahva, väsimus, mis oli tekkinud pinevast ootusest ja nüüdsest pettumusest, et miski jäi nii armetult pooleli ja otsustamata. Aegamööda hakkasid üksikud keerama kodu poole. Jõugud hargnesid üksikuisse osa-desse, inimhulgad jagunesid täppidesse, mis liikusid lumiseid teid üle nurme ja külade poole. Lembitu nimi käis suust suhu, aga tema teod ümera lahingu juhtimisel ja Pihkva põletamisel, tema tark ja senini mitte kunagi kahtluse all olnud julgus hakkasid kuumi päid täitma rahustavate mõtetega, et küll tema teab ja küll tema teeb, siis kui on õige koht ja õige aeg.

Ordumeister Folkvin oli saanud suure võidu, piiskop Albert oli oma meestega osa võtnud sellest võidust. Kuigi ta oleks meelsamini edasi lükanud vaenu alustamise kardetavate eestlastega, aga Folkvini võimu laienemist ei suutnud ta taluda. Ja ta pidi kaasa minema teise plaani-dega, et ristirüütliid ei võtaks enese alla kogu maad ja kogu juhtimist põhjapoolsete eestlaste alal. Ja ta pidi tunnustama, et Folkvini löök oli olnud osav ja tugev, raske ja peaaegu otsustav mitmeks ajaks. Ja kui piiskop Albert pidas nõu oma suurtega ning väejuhtidega, siis teadis ka tema sedasama, mida tundis ka Lembitu Leoles, et kaks maakonda on halvatud ning nende jõud kaunis väikeseks jäänud tulevaste võitluste toetuseks.

Kuigi Ugandi pidi toibuma tükk aega, et võtta endiselt jalgu alla, siiski ei olnud löök Läänemaale läinud otse südamesse. Tõsi küll, Ridala oli rängalt kannatanud, kuid maad Läänemaal oli siiski veel küllalt. See aga oli selge, et ta oli ikkagi kaugel Sakalast, nagu Sakalast oli kaugel ka Saaremaa. Folkvin teadis, et Sakala on praegu üksi, aga siiski veel tugev, vihane ja hädaohtlik. Lembitu aga teadis, et ta peab lootma suure-male abile, et ta peab pingutama kõiki võimeid, kui ta tahab vastu seista tulevale kallaletungile.

Papinkülas aga laskis Läti Henrik enesele jutustada sõjakäigust osa-

võtjailt Ridalast ja seal toime pandud tapatalguist, kolm päeva kestnud verepulgast. Ta kirjutas oma pärgamendile, et Eesti nuttis oma lapsi ega suutnud end lohutada, eriti selle määratu hulga tapetute pärast, keda oli arvatult palju.

IV

Juba teist päeva piirati Leolet.

Piirajad olid tulnud mööda Viljandist, puutumata jättes linnuse, ja läinud põhja poole, kus põletati ja riisuti Nurmekunna ning Alempoisi piirideni. Siis tuldi tagasi ja koonduti Leole ümber.

Vahetevahel, kui vaikis tormijooksude müra, kisa, patarellide lingu vingumine ja kivide raksatused vastu palkseinu ja tuli imelik rahu, siis oli kuulda preestrite laulu, sest oli paastu aeg.

Üleval vallil tugeva tara taga pikutas Ihameel mitme Sakala mehe keskel, kes puhkasid odade heitmisest, noolte laskmisest ja purustatud palkide parandamisest.

Ihameele välimus oli nüüd teine kui seni. Teda ei saanud eraldada teisest sõjameestest, ta oli relvis nagu needki. Ja mõnigi lask vibust oli tal õnnestunud. Luureaukudest palkide vahelt oli ta vaadanud alla, piirajate kihisevale hulgale, oli neid näinud tulemas kallale ribadena ja laiade lainetena ning oli neid näinud jälle tagasi vajuvat.

Muist mehi pikutas, muist vaatas läbi luureaukude, mis sündis väljaspool, ning üks keskealine mees jutustas:

„Pole nüüd nii nagu lausa lahingus, siin kükita peale ja oota, aga ega neil viie aasta eest Võnnuski polnud teisiti. Polnud meil kaasas neid torne, polnud meil kaasas palke, mis pane kokku lülide viisi ja ongi valmis torn ja lükka vaid müüride lähedale otse vastu linnuse seina. Polnud niisuguseid nagu neil siin kaasas. Seestpoolt ronid purret mööda üles ja oled ühekõrgusel linnusega. Seal siis lase nooli üle palkseinte, viska kas või tõrva ja tuld. Polnud meil kaasas ei midagi, aga eks aita nõugi. Lembitu laskis üles juurida suuri puid, need aeti püsti, pandi alla põrand, põranda alla veerevad palgid. Torn põimiti läbi oksadega ja vitsadega ja roniti üles kõrgele, kui olid veeretanud Võnnu müüride alla. Seal siis sai kimbutada küll võnnulasi. Ajasime ka meie nooli ja odasid üle müüride, tahtsime tuldkki teha ja saata seintele, aga vaata tuli teade, et liivlaste Kaupo tuleb ristirüütlitega ja suure liivlaste ja lätlaste väega appi ordumeistrile.

Lembitu ikka kaval, arvas, et ei maksa jääda kahe vaenlase vahele, ning ütles, et teeme pealegi minekut. Kaval nõu oli tal. Ümera jõe juures jäime peatuma, peitsime end metsadesse. Kaupo muudkui taga ajama, et näe, kuidas põgenevad. Lembitu aga jagas mehed ilusasti metsaviirudesse, oli jätnud maakuulajad taha, kes tulid teadetega, kui palju neid on ja et orduvendi polegi maailmatu hulk. Liividega tuleme juba toime, kõnelemata lätlastest. Lembitu oli andnud käsu, me olgu vakka nagu hiired ja lasku suurem osa rahulikult mööda, aga kus oli siis nagu pikne sisse löönud, kui äkki kostis selja tagant meie meeste kisa ja sarved hüüdsid. Kõige ees olid lätlased, nägin ja kuulsin ise, kui tulid suure vadinaga ja naeruga ja muudkui seletasid. Ise kiirelt ikka edasi, arvasid vist, et saavad meid varsti kätte. Aga meie saime neid kätte, kui jäid järsku seisma, vaatasid tagasi üle õla, mõni keeras ümbergi, ja kaugel taga hakkasid rüütlite hobused püsti ajama, karglema ja tagumistel jalgadel tiirlema. Pikad piigid muudkui käisid nagu kaares taeva alla ringi. Ei olnud midagi enam sirgest okkast, kõik värises ja kõikus ja kisa tagapool läks ikka kangemaks. Ei saanud minu silm näha, mis tehti seal tagapool ristirüütlite selja taga, aga siis tuli juba meilegi käsk, et nüüd välja metsast. Läks aga siis madinaks, ei pidanud lätlased vastu niigi palju, et saaks paar tosinat korda pilgutada silma, juba jooksid rüütlite selja taga rüütlitele ja teisele poole metsa verede. Aga kus sa põgened ja mis sa pead siin vastu . . . meie ikka tulime täie rinnaga peale ja Lembitu oli saatnud teisele poole metsa Maanevalde oma meestega. Ja tagapool lõhkusid Meeme ja Vihas, ajasid mütsakusse kokku ka liivlased, kes pigistasid rüütlid lätlastele vastu. Ei saanud orduvennad midagi muud, kui pidid väevõimuga läbi raiuma hulludest, kes panid kinni liikumise ja olid nagu takjad jalus. Lembitu ise tuli ratsa metsa veerule künkale ja naeris laialt, siis aga kihutas tahapoole, tal oli mõttes vist kätte saada Kaupot, aga see oli jagu saanud oma peruks läinud meestest ja vajus ära nendega rüütlite selja taha ja kadus tuldud teed mööda tagasi. Kui meie olime oma töö ära teinud ja lätlasi oli maas loogudena, siis tuli käsk, et nüüd kallale rüütlitele, need olid teinud nelinurga, pikad piigid igale poole vastas, jalaväge ikka kahe hobuse vahel. Neile tuli appi veel rodu ratsanikke, aga siis tuli teiselt poolt metsast välja nõnda palju meie mehi, et sakslased hakkasid püüdma kõrgemale kohale ja nihkusid maanteest kõrvale, sattusid pehmele maale, kus hobuse jalg vajus sisse, läksid nagu laamrappa. Kord oli üks hobune küljeli, kord vajus teine kõhuni sisse ja meie kergemad mehed ikka järele ja järele. Loomadest oli kahju, mõni täkk hakkas kisendama, kui oli saanud sisse valusaid nooli, ja neid tuli meie poolt, tuli nagu rahet äikesetuulega. Ja meie poolt tehti tööd üsna vaikselt juba.

Tagapool, rohkem lõuna poole, kus ees olid salud ja vahel läigatas Ümera jõgi, seal kisendati ikka veel täiest kõrist, meil notiti päris rahulikult. Ja kus sa pääsedki raudrüüs välja raske hobuse alt, kes ise rabast ei saa jalgu alla võtta. Rüütel toetub küünarnukile, mis on vajunud vesisesse samblasse, ja katsub ja püüab, tutt kõigub kiivril, nagu pole näha, raudkate ees, ja jääb ootama ja vaatama läbi silmapilude, kuni libiseb lähedale kas või pikuti pandud odadel meie kerge mees ja taob kärbiga kiivri sodiks. Aga polnud kõik nii rumalad, kiiver ikkagi kiiver, mis temast lõhkuda, kõlbab eneselegi pähe, otsi vaid üles väike riba kaelarõngaste vahel ja torka sinna sisse oda või lase noolega. Ei, meil tehti tööd hiljem päris tasa ja targu, ei tahetud kaotada häid hobuseid, hakati neid välja sikutama elusalt nagu rüütleidki, korjati neid kokku niiviisi üle saja, neid rüütleid, ja toodi kuivale. Lembitu tuli ka pärast tagasi, vaatas üle ja kiitis, polnud ta aga kätte saanud Kaupot ühtegi, see oli saanud raskelt haavata, aga päris surnuks oli löödud tema poeg Bertold, see aga oli surmatud meie meeste poolt, see oli olnud rüütlite keskel soos. Kaupo väimees Vane aga oli saanud oda selja sisse liivlaste poolel, seal, kus materdasid Meeme mehed. Oli hinge heitnud. Lembitu ütles, et kahju, et oleks saanud head lunaraha või oleks võinud kaubelda muudki välja. Hiljem aga muutis meelt, läks vihaseks. Oli surma saanud noor Viidas, kelle Lembitu oli jätnud maha maad kuulama. Selle olid kätte saanud lätlased ja viinud rüütlite kätte. Need pärinud, kui palju on Sakala meestel sõjaväge ja mis teed on mindud ja tahtnud kõike teada. Kui aga Viidas pole lausunud midagi ja vaid irvitatud ja ähvardanud, siis andnud orduvennad ta tagasi lätlaste kätte ja need olid ta pikkamisi surnuks piinanud, teised meie maakuulajad näinud kõrgest männikust pealt. Ja tõid siis sõnumi Lembitule. Kui siis rüütlid pakkusid Lembitule, porised ja räpased ja verised, nagu nad olid, lunaraha ja rahu ja ei tea mida kõike, siis keeras Lembitu neile selja ja laskis ütelda tõlgi kaudu: „Mul oli hea poiss, Viidas oli ta nimi, ja see Viidas nõuab nüüd veretasu.“ Ning Annikole, kes küsis, mida nendega teha, lausus ta: „Tee, mida tahad.“ Ise ratsutas minema. Noh, siis tehti ka, tõmmati paljaks mehed, ristid lõigati seljale, kaks kõige kõrgemat, kes olid andnud Viidase lätlaste kätte, need pandi riidale, nad sõimasid ja sülitasid, kuni veel hinge sees oli ja suits nad lämmatas.

„Kõneldi hiljem Alistekunna mehest Vellost,“ päris kõhuli lamav seltsiline, „olevat teinud karutempe seal . . .“

Jutustaja naeris: „Rabelnud seal jah keegi ringi. Lembitu saatnud parem vooriga koju, oli nii uimastest peast segi tahtnud ajada kõik . . .“

aga ma oma silmaga seda vennikest Vellot ei näinud — Vello ju rohkem söimunimigi . . .”

„Pajudel juba urvad küljes, lausus üks meestest ja vaatles võru, mis oli väänatud üle haopundarde, mis täitsid palkseinte sisemust, et nendega toppida auke, mis tekitasid patarellide kivid. All kaugel väljaspool oli laul vaikinud ja kärealt kostsid jälle pasunud, mis kutsusid uuele võitlusele, ning jälle kärgatasid ja prahvatasid kivid vastu palkaeda. Hakkas jälle seinte taga kihav töö, jooksis kokku rahvas sinna, kus rünnaktorn oli ennast nihutanud valli ääre lähedale. Ta oli nii lähedal, et inimesed seisid peaaegu silm silma vastu ja oleksid võinud seal tornist alla sülitadagi kantsi äärele.

Aga polnud veel nii kaugel, ammugi veel mitte. Palgid seal olid kahekordsed, ei olnud viskemasinate kivid neid veel suutnud purustada.

Teisal jälle aeti püsti purdeid laiade katuste all, mis varjasid tõstjaid. Üha kõrgemale ja kõrgemale ronisid redelite jätkud, kuni ulatusid sinna- maale, kus patarellid olid lõõnud katki ja segi palkide hambulised osad. Purded seisid mitu tükki kõrvuti, kasvasid valli ääreni, tõugati tagasi, kukkusid, tõsteti uuesti, vajusid viltu, katkesid, sirgusid uuesti püsti, kuni jäidki peatuma, ning redelite pulki mööda hakkas ronima üles kobara- kaupa kilpide katte all raudmehi, visalt ja järeleandmatult. Need kilbid, mis all paistsid vaid laiade laikudena, kasvasid kõrgemale nagu üksikud seened, venisid ikka lähemale, kuni olid nii parajal kõrgusel, et sai neile veeretada kivi. Kuumast veest polnud kasu, sest see voolas kilpide ääri mööda alla, aga kui prantsatas peale suur kivi, siis kiskus see kaasa terveid kobaraid ja nagu laasis tühjaks peaaegu poole redeli.

Kuid polnud lapsemäng veeretada neid kive. Kõrgel tornil varitsesid ammukütid, ja kui veeretaja polnud end kõvasti kaitsnud kilbiga, siis jooksis temast raudnool läbi. Ning ta vajus tagasi ja küljeli, nii nagu neid oli mitu juba maas.

Kaitsjad olid leiutanud omalt poolt ka kilpidest katusvarju, mille tagant kivi võis veeretada kuni patarelli poolt löödud palkseina avauseni. Aga polnud parata midagi, kui tuli patarellilt nüüd uus kivi ja lõhkus ära varju ühes tema taga olevate inimestega.

Oli kibe töö. Ihameelel jooksis higi kiivri alt üle näo, mida ta pühkis tahmase käeseljaga. Nad olid mustad kõik, tahmastest nägudest paistsid liikuvad silmavalged, suitsu ja pigilõhna käis hooti üle inimeste. Ja katelde alt põlev tuli tõi juurde vingu ning auru. Kees pigi, tõrv ja vesi, nagu allgi linnuse sügavuses keesis mitmed sajad pajad ja lõkendasid igal pool tuled.

Ei olnud siit palkseinte tagant näha, mis sündis all linnuses eneses,

aga kui Ihameelele ikka jälle uuesti järele tuldi, et teda kutsuda haavatu- tute juurde abiks Harivaldele ja teistele tarkadele, siis nägi ta neid naisi ja lapsi ja rauku, kes kõik olid põgenenud oma loomadega ja varaga suure ning tugeva linnuse kaitsvate muldseinte taha, mis kerkisid nagu päratu suur sõõris mägi. Oli nagu tohutu suur laat seal all, kus kohati ei pääse- nud inimeste hulgast läbi, kus oli nutvaid lapsi, keetvaid ja pesevaid naisi, koerigi, kel olid sabad jalge vahel, ja kus mõni joobnud vanamees laulis ja mängis pilli.

Vastumeelt käis Ihameel all, sidus mõned haavad ja tuli jälle tagasi meeste juurde, kelledest kubises kogu palkidetagune ja kes vahetusid alatasa, et lasta värskemaid kaitsetööle.

Ja see töö oli äge ja kiire, teda tuli teha vahetpidamata ja võidi puhata vaid siis, kui seal all väljaspool sügavuses jälle hakkas kostma preestrite laul raugewa kära ning aegamööda tekkiva vaikuse sekka.

Aga siis oli ka puhkus tükiks ajaks, siis võidi sirutada jälle liikmeid, pikutades maas, võtta vastu seda tilka vett, mida toodi jaokaupa, sest ikka jälle kordus igavene viga: Kaevud ei andnud küllalt vett nii suurele rahvahulgale. All linnuse sisemuses inisesid ja ammusid veised ja hirnu- sid igatsedes hobused. Ka neile polnud küllalt anda, ei olnud mingit puu- dust heintest ja toidust, aga vett oli vähevõitu, vägagi vähe, ning lehmad andsid seevõrra vähem piima lastele, kes nutsid.

Ka öösiti anti rahu. Ei oleks ka loota olnud midagi öisest kalleletungist, sest mehed olid valvel, ning oli neidki, kes ilma mingi vajaduseta valvasid läbi ka teise öö. Kuid ei saadud ju aru, kas nende silmad olid punased vihast, suitsust või unetusest. Ja ei küsitudki selle järele, siin hõõgas palav töö ja seda tööd tuli teha viimse jõupingutuseni.

Videvik oli tulekul, kui Ihameel pikutas jälle oma seltsiliste keskel. Mõned neist olid ära kantud purustatud peadega ja liikmetega. Mõnel oli raudnool läbi käinud pikuti kehast, — tundus juba paksu verelõhna ja ei olnudki kuiva kohta, kuhu sirutada liikmeid. Alt linnusest toodi üles heinu, et katta kinni veriseid laike palkpõrandal ja mullal, matta nende alla ajutükke ja veriseid juuksetuttidega kolbakilde. Ei antud aega põhjali- kumaks koristamiseks ja varsti peaetulev öö oma pimedusega andis selleks vaevalt mahti, Ihameel pikutas seltsimeeste kõrval, kui tuli Lem- bitu kalevaste meestega ja Meemega mööda oma ringkäigul ja vaatles, kuidas on lugu siin.

Ei olnud siin häda esialgu midagi. Ta lubas saata alt tagavaravirnadest mõne uue voori palke, et paigata auke. Ta kaalus isegi püstpalkide kolme- kordistamist, kui tagavarast jätkub. Siin kantsi idapoolsel küljel oli peale- tung olnud küll äge, kuid veel tugevam lõuna poolt, kus seisis kaks

rünnaktorni kõrvuti ja kuhu vajutas vaenlane kõige kibedamini peale. Seal oli olnud Lembitu koht kogu võitluse ajal. Nüüd aga, kus vaibus lahing, nüüd heitis ta silma üle kogu seisukorra.

Tavaline naeratus kandilisel näol paistis videvikus väsinuna, ja Ihameel ei arvanud eksivat, kui ta luges Lembitu silmigi väsinuiks. Ka oli kuulda olnud, rahvas teadis rääkida, et Lembitu oli koos vanematega nõu pidanud ja otsustanud pakkuda vaenlastele raha, et nad jätaksid piiramise ja läheksid siit minema. Õige küll, mõtles Ihameel, see kõik on vana viis minna linnustesse ja nälvida, vastu panna ja januneda, kuid piiramine kestab nüüd kauem kui ennevanasti. Nüüd mõistetakse juba teisiti, riisutakse kokku nõnda palju, et pole karta nälga — tullakse nii suure sõjaväega, et pole peljata kallaletungi, ning istu siis ja oota, kuni teised linnuses näljast nõrkevad.

Ei tulnud seekord näljast nõrkemist oodatagi. Järgmisel päeval hakkas tulema patarellidest ja piiramistornidelt tuld, lausa leeki.

Oli näha, kuidas torni sisekülge mööda tõusis ikka kõrgemale suits ja siis hakati vinnama põlevaid puntraid, tõrvaseid ja pigiseid lõkendavaid paunu püstaiale. Samal ajal hakkas pilduma patarell kive, millede ümber oli mähitud tõrvaseid nartse ja takku, ja seda sadas mitmele kohale korraga. Kuidas sa kustutad, kui pole külluses vett, kui pole lundki, kui ruttu tassid sa üles liiva ja mulda, mis paiskub tagasi palavana põlevaist palkidest. Käed kõrbesid, silmad ei näinud piinavas suitsus enam midagi, kopsud hingeldasid ja läkatasid nõnda, et roni vaid eemale tagasi ning alla, kui tahad pääseda haisvast, kõrvetavast lõõsast. Ihameel toibus alles tüki aja järele.

Ta oli nõnda uimane, et alles mõne aja järele märkas, kuidas lahing oli jäänud soiku, vaatas alt üles ja nägi tõusmas tuleleeki taeva poole, nagu venitaksid teda kaugusse kaduvad rasked suitsupilved enesega kaasa.

Inimesed kõhisesid ja pühkisid pisaraid silmist, millede laud olid punased kibedast suitsust. Pooljuhmina ruttas Ihameel sinna, kus nägi kogunevat rahvast mütsakusse, linnuse ühe värava juurde.

See värav oli lahti, ning üle inimeste peade nägi ta, kui ta oli tõusnud ühele palgile, kuidas allpool lagedal oli vanemaid, kelledest ta tema laia selja tõttu ära tundis Maanevalde. Need rääkisid ordurüütlitega ja vaimulikkudega. Mõlemal poolel polnud relvi, nõnda et peeti läbirääkimisi.

Neid peeti kaua, siis tuli tagasi Maanevalde ühes teistega, näod olid tõsised, mõned surusid hambaid kokku, aga nad läksid läbi rahva keskest, kelle küsimised tormasid neile kallale, ja ei vastanud midagi. Läksid edasi linnuse keskele, kus neid ootas Lembitu.

Lembitu seisis nagu ükski. Seal oli ju ka teisi, oli vanemaid ja kalevasi

mehi, ka Harivalde oli seal. Kuid nad seisis natukene eemal oma suurest vanemast. Või oli läinud Lembitu neist eemale, et olla ükski oma mõtetega? Ihameel astus Harivalde juurde.

Kogu rahvas tungis järele, ja selles mustendavas sõõris, kust sirutati kaelu, et näha paremini ja kuulda kergemini, tõusis sumin, mis oli ootav, kärsitu, täis põnevust ja nagu täis rasket ohet.

Aimati.

Siis hakkas kõnelema Maanevalde, ta hää l kõlas rahulikult nagu alati, kuid värises kohati.

„Sakala vanem Lembitu, olgu sul mehine meel, et võtta kuulda, mis meiega sünnib Sakalamaal. Ei võeta vastu mingit rahu. Ei võeta vastu muud kui allavandumist, kas kuuled, Sakala vanem Lembitu? Kas võitleme viimse meheni?”

Rahvas ajas pead õieli ja vaatas tagasi, värav oli jälle kinni vajunud. Lembitu ei vastanud.

„Kuula edasi, Sakalamaa vanem Lembitu, vara, mis siin on linnuses, võetakse, elu jäetakse, risti peame vastu võtma, vangi minema pealekauba. Sakala vanem Lembitu, mida otsustad sina?”

Lembitu pea oli viltu, nagu kuulataks ta teraselt.

Üleval jooksis lõõsk mööda palkseinu, kihises ja pragises tuli ja suits tõusis raskete pilvedena üle linnuse kaugele eemale.

Maanevalde jätkas: „Sakala vanem Lembitu ja teie kõik, vanemad ja mehed, mõtelge ja ütlege nüüd ise, mida peame meie tegema, kas peame jätkama võitlust ja põlema sisse ühes naiste ja lastega ja lämbuma või peame välja ostma Sakala rahva sellega, et laseme endid ristida võõra jumala veega ja laseme endid viia vangi.”

Maanevalde sügav, rahulikult põrisev hää kandus kaugele üle kogu linnuse. Vaikuse sekka kostis vaid laste nuttu, loomade ammutist, mõne januse hobuse igatsev hirnumine ja tule pragin üleval kõrgel linnuse kaitsevahes ja see vaikus kestis edasi kaua. Lembitu seisis ikka nagu kuulates sõnade järele.

Ka Maanevalde ei kõnelnud enam, ta vaatas vaid tõsiselt ringi üle rahva, mehed vaatasid mõnikord arglikult Lembitu poole ja löid siis pilgud maha. Oli ka neid, kes üldse ei tõstnud silmi, otsus oli teada ning Lembitu nagu kuulatas selle otsuse sumisemist südameis. Ta ajas ennast siis aegamööda sirgu, ajas nagu pingutusega rinna õhku täis ja vaatas siis julge ja tõise pilguga üle rahva, tõstis silmad taeva poole, tegi käega liigutuse, et lastagu nüüd kõnelda teda, ning ütles oma kõrge käskiva häälega:

„Mina, Lembitu, Sakala vanem, olen mahajäetud jumalaist, nad ei ole vastu võtnud urikivil neid ande, mis ma neile olen pakkunud, Sakalamaa

rahva pärast, mind on võidetud varem, aga mitte nii nagu nüüd, mina olen võitnud varem, aga praegu ma võitu ei näe. Maha ei jäta mind mitte Sakalamaa rahvas, mina ise pean tema maha jätma nüüd, kus on kõik olnud minu vastu ja kus ma ei ole jaksanud päästa rahvast võõraste eest.”

Ta vaikis, mõtles viivu ja jätkas:

„Mina lähen vangi, mina võiksin minna vangi ka ristimata, aga siis vist nad tapavad minu hiljem, mina tahan tagasi tulla, sest ei ole täna veel mitte kõikide päevade lõpp, ma võin maha pesta võõra nõiduse, Valuoja või Siniallikal, ükstakõik, kus on küllalt vett, ja siis tules vaadata ja näha, kas jumalad tahavad toetada minu kätt ja sakalamaa rahva rammu. See ramm jäägu maha, olgu et minagi lähen.

Vaikus nagu süvenes, läks nagu põhjatuks, nagu mustaks oma raskes mures.

Lembitu pöördus siis Maanevalde poole ning ütles talle:

„Mine tagasi ja ütle neile, et ma alla vannun.”

Maanevalde keeras ringi, kõneles paar sõna oma senise saatjaskonnaga ja nad läksid värava poole ning rahvas tegi teed vaikides, silmad maas, nagu tundes ilmatut häbi ja kurvastust.

Lembitu jäi seisma oma kohale, vaatas vaid minejaid mõtleva pilguga. Teda, keda rahvas alati oli näinud naeratavana ja julgena, ei nähtud praegu enam naeratavat, julge oli see nägu, ta oli nagu kivi kange ja nurgeline, silmad välkusid vihaselt, otse kurjalt, ja kui need silmad nägid, et värav avaneb uuesti ja tema läbi paistab tükk hõredat õhku, siis keeras ta oma pilgu kõrvale ning sammus aeglaselt selle katusealuse poole, kus seisis tema perekond, tema naised, lapsed ja nende seas tema poeg Avvo.

Rahvas jälgis teda pilkudega.

Lembitu võttis kaelast oma kee, randmete ümbert käevõrud, kõrvadest rõngad ja kõik, mis tema ümber oli ehetena, selle kõige jagas ta oma naistele ning igale lapsele, Avvole andis ta oma mõõga, tõmbas seljast oma rõngashame ja pani selle maha.

Harivalde oli temale järele läinud.

„Kas sina ei taha minna nende ette kui sõjamees, et sa maha paned oma rõngashame ning ära annad oma mõõga,” ütles ta ja tema hääles oli nagu etteheidet.

„Sakalamaa uhkus astub nende ette kas või alasti,” vastas Lembitu. „Mõõku läheb teil edaspidi vaja, sest need siin teevad niikuinii teie käed tühjaks.”

Tema naised nutsid tasa enese ette, eemal oli kuulda teiste naiste nuuksumist, mehed keelasid kurjade etteheitvate pilkudega, kuid siiski oli vajunud kokku üks naine eemal ja kisendas nuuksudes.

Lembitu aga oli tore ilma kiivritagi, ilma rõngashameta, ilma mõõgata ja kilbita. Ta pani käed risti rinnale ning ootas, pilk pööratud värava poole.

Sealt ratsutas sisse kolm rüütli kõrgeil hobustel, rahvas tegi teed ja nad peatusid Lembitu ees ning nende juurde astus munkpreester oma tumedas rüüs ja tõlkis rüütlite küsimisi:

„Kas annad alla?”

Lembitu noogutas pead.

„Kas lased ennast ristida?”

Lembitu noogutas.

„Siis,” ütles üks rüütel ja vaatles oma senist vastast nagu lahke austava heakskiiduga ja munkpreester tõlkis:

„Rahvas peab minema kümnekaupa välja linnusest ja peab maha panema oma relvad hunnikuisse, sina aga, Lembitu, jääd siia ühes nende vanematega, keda meie välja valime, ja meie viime su kaasa. Las piiskop Albert otsustab, mis sünnib sinuga edaspidi.”

Lembitu vaatas talle tõsiselt silma oma avara pilguga ja ei lausunud midagi, ta ei noogutanud isegi pead, mis oli nüüd kiivrita ja mille juuksed lehvisid heledalt väikese tuule käes, ning äkki märkas rahvas, et nende juuste heledus on nagu muutunud üle öö, meelegehtadel olid nad lõõnud valgemaks, aga otsaesine oli lai ja kandiline nagu ennegi, säras nagu puhtusest ning ei olnud temal kurde, vaid üks joon lõikas püsti nina juurelt üles sellesse kivisiledasse pinda.

Munkpreester omalt poolt lausus ja vaatas Lembitule otsa, nagu kahtleks ta ja kardaks.

„Sa saatsid sõna, et lased end ristida ning annad ennast Jeesuse Kristuse valduse alla?”

Lembitu vaatas talle külmalt näkku ja noogutas lühidalt peaga.

See jahedus tegi vaimuliku segaseks ja ta taganes poole sammu ning vaatas küsivalt kõrgel hobuselistuva rüütli otsa.

See ütles:

„Kõigepealt kokku kõik relvad, vanemad jäägu linnusesse ja nad korraldagu ise, et rahvas läheks välja ja viiks kaasa kõik, mis on neil käes ja seljas,” keeras oma hobuse ning ratsutas sammu minema, ütles vaid üle öla tagasi:

„Ristitakse homme.”

Nüüd astus Harivalde jällegi Lembitu juurde, aga tema pilk polnud kahjurõõmus, kui ta lausus:

„Oleksid sina, Lembitu, tol ajal saatnud sõna Soontaha ja ütelnud üles rahu, kas poleks tulemata jäänud see päev?”

Lembitu ei vastanud, ta nägu oli ikka edasi nagu kivi, kalk ja rahvale tundmatu, võõras ja siiski austust äratav. Harivalde astus jälle tagasi.

Värvavas, kust olid väljunud rüütlid saatjaskonnaga ja munkpreestriga, tekkis sumin, vanemad ja ülemad olid hakanud jagama käske, rahvas pidi ju välja minema, kaasa viies oma relvad, aga et ei olnud kedagi, kes oleks tahtnud esimesena astuda üle värava läve, siis ütles Lembitu tasa nagu iseenesele:

„Et ärgu olgu mitte rohkem õnnetust.”

Võttis kõige lähemalt mehelt tema relvad, võttis nad kätele ja kaenlasse ja kandis nad läbi teed andvast hulgast, astus välja üle värava ja pani oma kandami maha, väljapoole väravat. Tuli siis tagasi ning läks hoonesse, mis oli tema ja tema perekonna päralt. Sel päeval teda enam ei nähtud.

Nüüd voolas linnus aegamööda meestest tühjaks, need, kes olid läinud ühest väravast välja, tulid sisse ringi tagumisest ja ühes nendega vaenlaste sõjamehed ja vooriküüditajad, kes kandsid ja vedasid ära seesoleva varanduse, ajasid kokku veised ja hobused ning tegid linnuse õhtuni tühjaks sinna kuhjunud rikkusest.

Harivalde ütles Ihameelele, kes oli väsinud linnuse allaandmisest ja suurest häbist:

„Pole Leole ainus linnus, Sakalas mehi küllalt veel, Vihas ja Meeme on Viljandis, ja seal pole kadunud midagi, vanemaid on ja varasid, Aliste-kunnas ja Nurmekunnas, ei tähenda Leole langus veel Sakalamaa kaotust,” ja ta naeris kurjalt.

Järgmisel ennelõunal, kui õhtul linnusesse tagasi-tulnud rahvas oli ärganud ja vaikis nüüd, mõtelnud oma saatuse ja oma kaotuse üle, tuli aegajalt vaenlaste leerist saadikuid ning need ütlesid, oldagu valmis ristimisele. Siis tuli preestreid ja rahvas imestas, kui palju neid oli.

Ülevalt kantsilt nähti, kuidas vaenlaste vägi rivistus ju kuidas toimusid oja ääres oleval lumisel niidul mingisugused ettevalmistused, puhusid pasunad, ratsutas üles värava poole kiirelt mehi, ning need lausused, et tulgu nüüd alla kogu rahvas, eesotsas Lembituga ja vanematega.

Ja siis sammusid Lembitu, Maanevalde ja teised ristimisele. Ihameel otsis Harivaldet, kuid see oli kadunud, ta oli kas peitnud ennast või oli öösel läbi hiilinud vaenlaste sõõrist ja minema läinud.

Eelkevadine hele talvapäev oli lähenemas lõunale, kui Lembitu jõudis alla lumisele niidule.

Sellel oli võõrapärast uhkust ja toredust nõnda palju, et seda ei oleks teadnud aimatagi. Üks kitsas sõõr oli piiratud raskeist kuldtikandustega lippudest, värvirõõmsaist varte otsast allarippuvaist palakaist ja vaipa-

dest. Neil peal oli tuvisid, riste, kujutusi inimeste nägudega, mõni naine lapsega süles ja mõnelgi olid kuldketid ümber pea. Helkis kõik siidist ja sametist, kullast ja hõbedast, ning läikles isegi kalliskive, see kõik oli kaasa veetud nagu suurte pühade pidamiseks. Oli hõbedast kausikesi, oli üles seatud punase kaleviga kaetud pukk, millel seisis hõbedane ristikuju ja selle küljes rippuv inimene kullast. Oli hõbedast anumaid ja kõndis selle ümber ringi laulvaid poisikesi ja toredais rüüdes vanemaid vaimulikke, kelle kätes oli suitsvaid, hõbedast ja kullast anumaid.

Lembitu oli tulnud nagu kogu rahvas ja nii nagu oli juhatatud, ilma peakatteta.

Tema juurde astus üks vanem, eriti toredas rüüs vaimulik ja kõneles maakeelt, mis kõlas nagu liivlaste kõne. Ta ütles, Lembitu pidavat põlvitama vaibale, mis oli punasega kaetud puki ees lumes.

Lembitu vastas, et tema polevat põlvitanud oma jumalate ees ja tema põlv ei paindu ammugi mitte endise vaenlase ja praeguse võitja ees.

Vaimulik ütles, et pidavat olema alandlik, sest on olemas üksainus jumal ja see on Valge Kristus, kes on isa ja poeg ja püha vaim.

Lembitu vastas, et siin maal elab teisi jumalaid, kes on siin kodus ja keda pole veel võidetud, olgugi et Leole on langenud, aga Leole on vaid üksainus koht maarahva maal.

Astusid lähemale teisedki preestrid, kelledest mõni kõneles maakeelt, ja nad püüdsid Lembitule selgeks teha, kuidas tuleb austada põlvitades suurt loojat ja maailmavalitsejat. Aga Lembitu vastas, et tema rahvas pole teda kunagi ega kellegi ees näinud põlvitavat ja tema jumalad on seni olnud tema suured sõbrad, kes pole nõudnud enese alandamist, ja kuigi nad on murdnud temale truudust nüüd, siiski ei saa surmgi sundida põlve painutama kellegi ees, kellele ta ainult peab alla vanduma praegu, sest et oma jumalad ei ole teda küllalt toetanud.

Nad nägid, et nad ei saa Lembitut veenda, ja hakkasid toimetama ruttu, et sündigu üldse ristimine ja ärgu nurjugu püha talitus vanemate vastuseisu pärast.

Nad laulsid ja palvetasid, nad painutasid ise oma põlvi, ja nad niisutasid pehmete harjadega, mis olid varte otsas, Lembitu otsaesist ja rinda, nad kastsid neid harju hõbedaisse anumaisse ja piserdasid temale vett nii nagu teistelegi vanemaile.

Kolmes reas seisti selle punase puki ees, kuna rahvas oli pikas joones üles seatud mõlemale küljele. Ihameel kuulus oma seisuse poolest vanemate ja kalevase rahva sekka, ta oli kolmandas reas ja kuna kostis kogu aeg võõrakeelne laul, kõndisid ridade vahelt läbi vaimulikud oma hõbedaste anumatega, poisikesed oma viirukikausikestega, ja Ihameel tundis,

kuidas temal niisutati otsaesist ja teda piserdati lõhnava veega. Ta nägi, et siiski oli põlvitajaid, aga neid oli kaugel eemal rahva seas, sest need seal ei teadnud ja ei näinud eeskuju võtta vanemaist, lasksid endid sundida võraste vaimulikkude poolt põlvedele niisama, nagu nad olid harjunud palvetama oma jumalate ees. Nii mõnigi neist võis aga mõelda ka sel puhul, kui nad nägid seismas Lembitut ja tema seltsimehi, et vane-mad on ikka lähemad jumalaile niisama nagu targadki ja nemad ju ei tarvitse endid alandada nii suures aukartuses.

Seejuures teadis aga Ihameel kindlasti, et see märg koht, mida ta tundis praegu oma laubal, ei olegi mingi nõidus. Ta ei tundnud temast mingisugust mõju, ei lõonud tema süda kiiremini. Ei toonud ta kaasa enesega neid viirastusi, milledes ta elas siis, kui ta ennast näljutas, ja ei olnud tal mingit niisugust nägemust nagu siis, kui ta satutas ennast lovesse loitsulauludega, rohtude suitsuga ja tantsuga. Ja kuigi sellel lõhnaval veel võis olla sees mingit jõudu, mis hakkas mõjuma alles hiljem, siis teadis Ihameel, et tema läheb peale võõra sõjaväe minekut otse oja äärde, raiub jõesse augu, ronib sinna sisse üleni ja nühib eneselt kõik maha, mis teda on teinud temale enesele praegu nagu roojaseks ja vastikuks.

See kõik ei olnud midagi, sellest saab lahti, aga et ära viiakse Lembitu, ära viiakse Maanevalde ja veel mitu vägevast ja tarka meest, see painab ja rusub, see teeb väga vaeseks.

Ja vaeseks teeb ka tunne, kui sa tõstad pilgu ja näed, kuidas kõik need võitjad seisavad vagas harduses, kiivrid peast võetud, ja palvetavad selle tundmata võõra jumala poole, kellele nüüd pidavat kuuluma ka tema, Ihameel, ja kogu siin ristitud rahvas. Vaeseks tegi see rammetus, mis tekkis sellest, et olid alla jäänud, relvadeta ning abitud praegu. Meeles olid muidugi Harivalde sõnad niisama nagu ka Lembitu omad, et Leole pole veel ammugi Sakala ja et oli veel rahvast küllalt Sakalas ja muud maarahvast Saarest kuni Kuldaleni, Hanilast kuni Rävelani, Ridalast kuni Alutaguseni, et on rahvast Mõhus, Jogentaganas ning Vaigas, Harjus ja Järvas, ja meelde tuli ka Lembitu läkitus peale Ümera lahingut kõigile maakondadele, et siitsaadik olgu kogu maarahvas vastu vaenlasele nagu üksainus mees ja üksainus rusikas.

Niisama tuli aga meelde, et see üksainus rahvas ei osanud siiski mitte üheaegselt lüüa oma rusikaga.

Aga seda peaks ta ometi ükskord võima.

Nõnda ütles ka Lembitu, kui nad koos läksid tagasi Leole linnusesse, et panna endid soojadesse riietesse kauge sõidu jaoks Riia poole.

Rahvas ise läks ainult osalt linnusesse tagasi, suurem jagu kogunes üles nõlvakule, täitis murruna ärasõtkutud lumevälja ning vaatas siit

ülevalt alla, kuidas vaenlase vägi hakkas end korraldama minekuks. Keskele võeti veised, hobused ning äratassitav vara. Koormad kuhjusid ja hakkasid kõikuma mööda maanteed, kaugele vajus kõik, mis seni oli olnud oma, ja nii palju läks kaasa, mis ei olnud küll väärtuslik varandusena, kuid mille küljes rippus süda ja mille järele tundis käsigi leina ja igatsust. Sellel oli tapper olnud just peo järele ja päritud juba isalt, teisel oli oda saanud nii omaks, et ta oleks meeleldi andnud mitu vankritäit vara, et jäetagu ainult kätte harjunud relv. Vara võib saada uuesti, kas või uuesti taotud mõõgagi, veel paremini tehtud vibugi, kuid see mis oli vana ja harjunud ja nagu külge kasvanud, see läks nüüd ära sinna kaugele, võraste ja vaenulikkude meeste ülbe naerutuse saatel ja kadus nagu kõige sügavama pimeda järve põhja.

Siis tuli Lembitu väravast alla, tema järel Maanevalde ning teised, keda viidi vangi, ja nüüd naeratas Lembitu jälle oma endist naeru.

See oli nii imeline näha, et rahvast käis läbi nagu püha värin.

Ning see naeratus, mida nad olid harjunud nägema tema tugeval näol, oli jälle kuidagi heatahtlik, siiski üleolev ja jõurikas. Ning rahval tõusis soe lootus, et on kadunud küll väga palju, aga pole kadunud lõplikult mitte kõik.

Aegamööda hakati aimama, et Lembitu tuleb jälle tagasi.

Ja siis nägid võõrad ja kuulsid midagi, mida nad kunagi poleks uskunud: rahvas hakkas hõikama Lembitule tervitusi, rahvas hakkas nagu sulama, näod vabanesid tardumusest ja läksid lahkemaks ja lõpuks hüüdis kogu see rahvameri lahkuvale Lembitule ja ühes sellega ka maanteed mööda edasiliikuvale vaenlase väele järele nagu rõõmuhoikeid. Rüütli-d, liivlased ja lätlased pöörasid ikka pea tagasi, kuid see mahajääv mustendav hulk oli ikka veel nagu kevadtuule käes kohisev mets.

Löök Sakalale oli olnud raske. Kuid nüüd hakati nägema, et olid üle hinnatud kahjud, mida olid saanud Ugala ja Ridala.

Jah, Sakala võimas kants oli pidanud alla vanduma, nagu varem Viljandi. Maad oli rüüstatud, vara ära viidud, vanemaid vangis, isegi vägev Lembitu viidi Riiga.

Kuid Sakalamaad oli veel palju ja mehi veel küllalt. Helmede poolt ratsutas Viljandi vanemaid, vihaselt ja sajatades, täis endist jõudu, Puidiselt käis rahvas kuulamas ja vandus kättemaksu. Seda, mis oli sündinud Ugandis ja Ridalas, ei tahetud pidada väikeseks, aga ka mitte liiga suureks. Ka seal oli veel jõudu rängalt, sest mida tähendas ruttu ülekäiv rüüstamine, kui saadi ülevõimu eest pageda pakku ühes varaga ja vaid mõni lahmakas maad ühes rahvaga jäi vaenlasele jalgu. Ugandi on suur ja lai, tühjaks tehtud kohtadesse voolab elu tagasi, voolab sellest küllusest, mis on veel alles jäänud mujal. Külad ehitatakse üles, rahvas asub sisse, veised ja hobused vajuvad järele tagamaalt ja jõud on jälle peaaegu endine. Kuigi Tarbatu on varemeis ja Otenpää paikamisel, siiski on linnuseid maa täis. Ja Sakalamaa kaheksast linnusest on pidanud alla vanduma vaid kaks, aga needki on jälle vabad ja laiutavad endid uhkelt ja jonnakalt endistel kohtadel.

Ridala sai lõhkuda, see on õige. Ei ole ime, kui vajub külasse vaenlasi järsku ja ootamata, iga üksiku mehe kohta kolm-neli vaenlast. Mis sa seal vastu jõuad pidada, asu künnisele, kirves käes, või seisa harkisjalu oma heinakoorma ees, kui sul on igast küljest kallal võõras ja täies relvastuses, tapariist paremas käes, vasakul käsivarrel kilp. Sul aga pole muud kui haoraiumise kiin. Kui kaua püsid sa nõnda jalul? Ja nõnda siis löödi maha, kes aga ette juhtus, tapetuid oli ikkagi väga palju, kuid ammugi mitte kogu Ridalas, rääkimata suurest Läänemaast. Ei olnud siin midagi, et lasta pead norgu. Naised peavad nutma surnuid, see nende amet, mehed aga mõtelgu kättemaksule.

Ja ühel kevadisel päeval oli Lembitugi tagasi, Maanevalde ja kõik teised.

Oli ju teada tükk aega, et nad lastakse vabaks, oli tulnud enne käskjalgu, siis rüütleid ja pappe. Need olid seletanud, Lembitu tegevat rahu, kuid andvat pantvangiks oma poja Avvo, niisama nagu teised vanemad andvat oma pojad.

Nii saadeti teele Avvo ühes teistega, enamasti kümne- kuni kuueteistkümneaastastega. Avvo oli kahvatu ja näris oma huuli, kuid ta oli sirge ja rahulik, ta oli niisama nagu teisedki uhkes riietuses oma relvadega. Naisi nuttis tema ümber, kui ta hüppas hobusele, ta ei vaadanud kellegi otsa, ta ei tahtnud mitte kellegagi kõnelda, kuid oli kindel ja tundis oma kohust astuda oma kuulsa vägeva isa asemele. Nad pidid kohtuma Asti järve juures. Püstipäi sõitis Avvo minema.

Ja siis mõne päeva järele oli Lembitu tagasi. Temale oli vastu ratsutanud piirini hulk rahvast ja temaga koos tuli laine sooja lootust ja jõudu.

Aga Lembitu näolt oli naeratus kadunud. Ei märgatud küll mingit koormat, pigem paistis temas olevat nüüd nagu vägisi esilekippuvat jõudu, mida ta hoidis tagasi. Ja nii kui ta tuli, hakkasid kihutama mööda maad käskjalad, minema ja tulema Saaremaa, Läänemaa ja Ugandi vahel üha kiiremini ja sagedamini.

Ja kui veed läksid lahti ja meri oli sulanud, siis paiskus sõda riiglaste, liivlaste ja lätlaste aladele.

Lembitu läks ugalastega ja sakalastega sügavale Lätimaale ja piiras Autine linnust. Ümberringi tehti kõik rusuks ja maatas, mis jälle uuesti oli ehitatud viimasest retkest saadik.

Lembitu istus öise tule ääres Autine ees. Neid oli seal hulgakesi. Maanevalde ja Meeme ja Vihas ja Ugandi vanemaid. Ka viimastel olid pojad Riias, varem juba sinna antud kui Sakala vanemate omad.

„Ega nad neid ei tapa,” ütles Vihas Ugandi vanemale, kes oli mõtteid mõlgutanud oma poja saatuse üle. „Ei tapa. Sa ju kõnelesid piiskop Albertiga,” pöördus ta Lembitu poole.

Lembitu ei olnud seni palju kõnelnud sellest, mis ta oli läbi elanud Riias, oli küsimistele vastanud vaid hädavajalist. Nüüd vaatas ta ringi, nagu kaaludes, kas ta peab avaldama kõiki oma mõtteid. Siis aga pööras ta oma karmi näo tule poole ja hakkas kõnelema, nagu sunniks keegi temale seda peale. Kõneles nagu vastu tahtmist, aga kõneles enesel aegamööda koorma rinnalt.

„Ei nad tapa seal pantvange,” ütles ta, „kasvatavad, nagu seletavad. Ja miks ei kasvata? Kasvatavad halvaks pidama oma isade kombeid ja viise, kasvatavad mõtlema võõraid mõtteid. Piiskop Albert on aruga mees, terase peaga mees. Pole teine suur ega väike, nii keskmine, kõhetu. Kaval või tark. Kõnelesime algul nõnda, et kumbki ei uskunud teist. Ta ütles,

et tahab rahu meiega. Aga ordumeister ei tahtvat. Et see ei kahmaks kätte kõike võimu, pidavat piiskop temaga kaasa sõdima. On ju küll õige. Iga kord nii ei saa, nagu ise tahad, aga ega ta sellepärast vähem ei taha panna kanda meie kuklale. Ajaga ja aruga. Ei, meie pojad pole hädaohus. Ja kuigi . . . surra mõistavad meie mehed juba noorelt . . . aga kui saarlased nüüd võtavad Riia, siis polegi vaja surra . . . siis saame vange nii palju, et võib kõik pantvangid tagasi vahetada . . . ja lunaraha saab pealekauba . . . ning pole vajagi vahetada, vabastatakse niisama. Saarlased nüüd värskeid laevu palju, panevad kinni Väina jõe, ajavad vanad laevad kive täis ja lasevad põhja, et ei saa keegi enam välja.”

See oli õieti kõik juba teada, kuid hea oli, et Lembitu kinnitas uuesti läbirääkimisi saarlastega ja läänlastega. Saarlased Riia alla, läänlased ja ridalased liivlaste kallale, et need ei saaks piiskopile appi. Ja nemad ise, Sakala ja Ugandi mehed siin, nemad peavad kinni lätlasi, et need ei saa paigaltki liikuda. Peavad kinni olema oma linnustes ja ei tohi peadki välja pista. Seni õiendavad saarlased Riias.

„Piiskop Albert küsis minult,” jätkas Lembitu, „et kas nüüd pean rahu. Mina vastasin, et minul pole nüüd midagi ütelda Sakala kohta, mina ju nüüd vangis. Aga kui tulevat asemele Avvo, mu poeg, kuidas olevat siis? Mina vastu, et kui tullakse kallale, ikka kaitseme endid. Siis ei võivat ta mind vabaks lasta, lausus piiskop ja vaatas nagu kurvalt. Mina jälle, et on peale minu ju ka teisi vanemaid ja hulk niisuguseid, kes ei langegi vangi ja oma poegi ka ei anna. Mina olevat ju nüüd kristlane, tähendas ta. Siis mina ütlesin, et on ristimisvett maha pestud enne mind ja tehakse seda hiljemgi. Ja siis hakkas piiskop ajama päris mehejuttu, et nõnda võivat sõda kesta ei tea kui kaua. Maad rüüstatakse, ei saa enam külvata ega koristada kumbki pool. Ei saa kaubelda ega midagi. Kui saaks aga sundida ordumeistri rahule ja rahu pidama. Kui oleks nõnda, et ordumeister ei saaks enam nihkuda põhja poole, kui meie jätaksime rahule need liivlased ja jätlased, kes on piiskopi maksualused, siis võiks ju küll arvata, et ordumeister üksi ka enam ei julge minna põhja poole. Ma juba mõistsin ja kostsin, et meile on lähem vaenlane ka käele lähem.”

Lembitu vaikus, jäi uuesti oma mõtteid mõtlema.

Oli kevadine öökülmade aeg. Tuled seisid kõrgustikkudel ja küngastel ümber Autine linnuse. See mustas kõrgena ja laiana vaikus.

„Viimati teeb orasele liiga,” tähendas keegi ja need sõnad viisid viivuks kõikide mõtted kodustele nurmedele. Seal pidi kasvama ja valmima kõigile toit, peredele ja loomadele. Läbi öö kägises rattaid. Läks minema voore varaga ja veistega Sakala ja Ugandi poole. Tehti tasa saadud kahjud. Tuled seisid vaikselt nagu luuravad vahid, kasvasid kohati suuremaks.

Eemal kaugel siin ja seal kumas taevas, põlesid külad ja see kuma rändas, kahvatas ühel kohal, et kasvada ja suureks ja heledaks minna teisel. Kajas koerte kauget haukumist ja ulumist, ainult Autine kants puhkas rahulikult, aga mornilt, nagu näeks ta rasket und. Piilus aga siiski mõnelt kohalt ümber valliseinte ja püstpalkide mõne oma tuhmi silmaga. Sest sealgi oli tuld kantsi kindlustuste taga, sealgi valvati.

Lembitu jätkas:

„Keeruline aga selge ka, kui Sakala vanemad on vabad ja pojad antud pandiks, siis ongi nagu rahu. Ja ordumeister tüli norida ei julge, ei julge tulla üksinda. Aga kui siiski julgeb, siis kohe piiskop Albert tema kõrval. Et ärgu saagu liiga suurt suutäit. Keera, kuidas tahad, koos ollakse sedaviisi või teistviisi. Seda rohkem, kui meie alustame. Ja alustasime. Kui saab nüüd lammutada Riia linna, siis on meil Võnnuga väike asi. Praegu ordumeister nagu hunt ajajate keskel Võnnus, kindluses. Saab näha, kas julgebki tulla välja oma puhmast.”

Ei olnud see ju mingi maa Võnnust Autinesse. Aga ordumeister ei sõandanud minna Autinele appi. Idas lamasid ees sakalased ja ugalased, Läänes aga ähvardasid Metsepoole kaudu ridalased ja läänlased, edelas Riia poole olid saarlased, ei olnud minna kuhugi. Sest kui on langenud Riia, siis on kinni ka lõunatee.

Käskjalad sõelusid nüüd läbi maa nagu omas kodus. Lätlased ja liivlased olid läinud varju linnustesse. Kes seda polnud suutnud, need ei takistanud, need olid vaid mahalöömiseks.

Lembitu oli juba teist päeva Autine all. Ta oli tulnud Võnnust lähedalt mööda, et vahest meelitab välja ordumeistri. Siis aga oli ta keeranud sellele pooliti selja taha, et piirata Autinet, ühtlasi valvas ta niiviisi orduriütlite Võndu suletud väge.

Tulehelk kõikus ja hõljus Lembitu kandilisel näol, mängles ta silmades, mis vaatasid leeki, nagu tahaks ta selles näha tulevikku.

Siis tuli läbi öö ratsanik, patsutas märja hobuse kaela, enne kui astus leegi juurde. Oli ridalaste käskjal, seletas, et Metsepoole liivlased on kõik linnustes varjul. Nad on kantsil hüüdnud, et teadsime teie tulekust. Oli juttugi aetud vastamisi ja hõigatud nalja. Nemad ootavat, mis sünnib Riia all. Oodaku siis peale, oli vastatud, kui kaasa ei tule, siis põlevad vahepeal külad. Ja nii olevat nüüd Metsepoole leeki täis, aga külad olevat tühjad ja saak mitte suur.

„On sama lugu nagu meilgi siin,” ütles Lembitu, kuid ta häälest oli kuulda, et ta ei ole rahul.

„Minge rohkem lõuna poole, siis on ka saak suurem,” arvas Meeme ja pani puid peale, nõnda et tuli loitis kõrgele.

Tulehelk langes tuhmilt nägudele ja kogudele, mis teistest seisis natuke eemal. Aegamööda kogunes juurde ikka rohkem ka teiste tulede juurest. Selles sõõris seisis Ihameel Oolupi kõrval ja nad kuulasid vanemate juttu, mis keerles homse päeva ja kõigi võimaluste ümber.

„Kas ongi ordumeistril tahtmist appi tulla Autinele?” küsis üks.

„Ega ta kerge südamega tule, aga kui käpad jäävad enesel paku vahele . . .”

„Ei tea, mis ajas Tolova lätlasti minema järsku piiskopi poole?”

„Jah, olid ikka enne ordumeistri liitlased, aga see ei püüdnudki vähen-dada nende maksusid Pihkva vürstile.”

„Kaua sa kannatad, kui nõoritakse mõlemalt poolt,” ütles nüüd Meeme. „Läksid üle piiskopi poole, ütlesid, et võta, mis sa võtad, pole jandamist kahe isandaga, heitsid ära venelaste ristiusu ja läksid rooma usku.”

„Ei tea, mis vahet seal ka peaks olema,” lausus Maanevalde, „vahe vist ainult küm-nise suuruses.”

„Olgu nad mis usku tahes. Selle või teise usuga tulevad nad meile kallale,” ütles Lembitu ja tõusis. „Kui ainult saaks kätte Talibaldi, kui ainult saaks kätte Talibaldi.”

Juba hommikul oli ta ratsutanud suure saatjaskonnaga ringi ümber linnuse ja vaadanud alt üles kõrgele.

„Talibald, tule välja,” oli ta hüüdnud, „tule ja näita ennast, et ma tean, kus sa oled.”

Ülevalt aga oli naerdud.

„Tule ise sisse,” oli pilgatud, „kui sul jõudu jätkub.”

„Kui Talibald on julge mees ja mitte ainult seljatagune sussitaja ja ässitaja ja kahekeelne leedulaste teejuht, siis näidaku ennast ja andku vastust.”

Ja Lembitu oli koputanud lapiti mõõgaga oma kilbile, mis läikis heleda päikese käes.

„Ei ole vaja tulla Talibaldil enesel, kui tema eest väljas on tema poeg Raameko,” oli hüütud ülevalt alla.

Ja nii ei teadnudki Lembitu, kas Talibald oligi linnuses ja kas teda peab otsima kogu Tolovas.

Aga olgu! Kui vaja, tuhnitakse Tolova läbi viimase kolkani. Lembitu oli töötanud Talibaldile kättemaksu. Varem või hiljem pidi ta lunastama oma töötuse.

See oli olnud päevaajal. Nüüd, kus tuled seisis ja vilkusid ümber Autine nagu huntide silmad tohutu suure eluka ümber, kes enese kaitseks on tõmmanud kõik jõud koomale, nüüd uitasid Lembitu kui ka teiste mõtted selle ümber, kas tungida kallale või väsitada ootamisega.

„Vaja minna puhkama,” ütles Lembitu, kõndis välja sõõrist ja heitis asemele, mille olid valmistanud vaipadest tema sulased. Ta tõmbas paksu vati enesele üle pea, ütles veel:

„Homme on tähtis päev,” ja ei kõnelnud enam.

Idas hakkas tulema juba kahvatut aovalgust, millesse tagasi vaju-sid tähed.

Ihameel ja Oolup läksid oma tule juurde. Nad olid seal kõik koos, Kebja, Kaio ja Härm. Nagu nad olid koos olnud Suviharjal ja Kasenpää-l, nii hoidsid nad nüüdki kõik ühte.

„Sa oled ju tark, Ihameel,” ütles Oolup, „ütle, mis mõtles vanem sellega, et homme on tähtis päev?”

Ihameel ei vastanud.

„Mis tähtis ta ikka võib olla, homme niisamasugune laisklemise päev, nagu oli tänagi. Maga või kuule, mis teine juttu puhub, või mine alla orgu ja püüa jões kalu või vahi peale mööda linnuse seinu üles, kus midagi näha pole. Ei tea, kas hakkame kallale minema? See juba oleks õige asi.”

„On veetud kokku küll juba tormiredeleid ja juuritakse puid ning tassi-takse hagu,” vastas Ihameel ettevaatlikult, „aga ei paista olevat hoogu sees, vist püütakse näljutada.”

Ihameel mõtles õieti segaselt. See oli ju õige, see tähelepanek, et pole veel tehtud suuri ettevalmistusi linnuse ründamiseks. Aga tema mõtted olid olnud laokil ja mujal. Nad olid tagasi rännanud Leole ette, peatunud seal Helmiku kõrgil ja kurval näol ning sellel kinnisel suul, millest ei tule kunagi õiget sõna. Et Helmik pole rahul, seda pidi nägema pimegi, et ta oli kurb Enela surma pärast, selle üle ei maksa imestada. Aga ei saa ometi olla kurb iga päev hommikust õhtuni, igal ajal, kus sa teda aga näed. Tal pole palgetel puna nagu vanasti, ta on rahulik, aga mitte rahul.

Ja Ihameel oli tähele pannud, et nõnda oli Helmik iga vastu ja igal ajal.

Enela surmast on mööda aastat paar ja rohkem. Kui kaua sa ikka leinad. Aga Helmik võis olla kurb sellepärast, et ta oli sünnitanud enne-aegu. Oli olnud elus laps, aga Harivalde oli ta mõistnud metsaviimisele. Oli olnud poisslaps ning oleks kasvanud emapiimaga priskeks poisikeseks veel. Nii olid arvanud mõnedki naised. Aga suurest soost suure vanema vennale Õnnepäiväle ei kõlbavat poolik laps, nagu oli ütelnud Harivalde. Ja nad viisid lapse metsa. Ja siis oli sündinud Helmikul tütar, aga oli loodetud poega. Võib olla, et sellepärast on Helmik tõrges ja kannab kaela kõrgilt, et nad ei näeks, kuidas tema uhkus on haiget saanud. Ja see tüdargi suri.

Aga mida saab parata tema, Ihameel, kui see kõik on läinud teisiti ja teistel tahtmistel.

Kuid ka need mõtted käisid ainult kärsitult ja põgusalt läbi pea, aga tema mõtted kõigele sellele, mis praegu sünnib Liivis ja Lätis ja Riias, need mõtted tulid nagu lained, tegid kuumaks pea ja panid südame raiuma. Ise oli ta neid laevu näinud, mis ehitati Saaremaal igas sadamas, ja kõrvus oli tal praegu veel vasarate laja, nii tihe ja lakkamatu, nagu oleks see pidanud kestma ka kõik ööd veel läbi. Ning ta kujutluses liikusid nüüd need värskest tõrvatud ja hästi lõhnavad parved nagu kaunid, aga kurjad linnud libedalt läikival merel, purjedel värvilised laigud. Vööris ridastikku kilbid ja nende taga hulk meeste päid, pilgud suunatud lõunasse.

Need laevad võisid olla ammu juba Väina jõe suudmes, kinni pannes kõik teed sisse- ja väljapoole. Nad võisid nüüd tühjad olla meestest, kes on ammu läinud maale ja hõikamas oma sõjahüüdeid Riia linna müüride vastu.

Oolupilt oli ta kuulnud, et Riia linn on vägev ja tugev, seal on hooned kivist, ja kivist on müüridki ja kaitsevallid, osa vähemalt. Saab olema tükk tööd, enne kui neist tullakse üle.

Oolup teadis palju jutustada Riias, ta ju oli olnud kaasas vanem Lembituga. Oli olnud väljavalitu selles saatkonnas, kelle Lembitu oli kaasa võtnud, kui ta viidi vangi. Lembitu oli läinud ikkagi kui suure Sakalamaa vanem. Oli läinud nagu kuningas, kel peavad olema kaasas oma kalevased mehed, saatjad ja sulased.

Nad ei olevat algul tahtnud neid temale lubada, aga Lembitu vastanud rüütlile:

„Sul ju ka oma kannupoiss kaasas, aga oled ainult lihtne rüütel,” ja vaadanud nõndaviisi otsa, et see pidanud nõu teise rüütliga ja vaimulikudega, ja siis oli temale lubatud kümme meest.

„Aga relvadeta,” oli lisatud.

„Kas kardate, et mu kümme meest vallutavad Riia?” oli küsinud Lembitu. Siis oli jätud alles ka taprid ja noad.

Oolup oli ka näinud, kuidas Lembitu oli kõndinud vabalt Riias nagu omas linnas, oma meeste keskel, kaasas vaid mõni vaimulik või mõni teine sakslane. Ka oli Oolup kaasas olnud, kui piiskop Albert oli kutsunud Lembitu enese juurde ning nad olid kõnelnud sõjast ja rahust ja pantvangide andmisest.

„Kus olid mõlemad ikka kuningad,” oli Oolup ütelnud. „See piiskop on ikka vägev mees küll. Kui ta on isand niisuguses linnas, nagu seda on Riia, siis on tal vägevust palju.”

Ja kus oli olnud laevu, suuri ja väikesi laias Väina jões. Oli olnud laevu Rootsist ja Taanist, Ojomaalt ja Saksast.

Kui kinni püüda kõik need laevad, mõtles Ihameel, ja tuua nad ära

Saaremaale või Kividenpää sadamasse, see oleks suur saak. Aga mis rääkida saagist, see tuleb iseeneseki, kui nad praegu väljas on, et hoopis hävitada Riia linn.

Ei olnud Ihameel mitte üksi niisuguste mõtetega Riia all ja koos saarlastega.

Siin ju oli aega mõelda, siin võis vedelda niisama ja jalgu puhata peale kiiret tulekut sügavasse Lätimaale, Tolova südamesse. Ei tea, kui kaua neil jätkubki veest, ega see neil kauem või kesta kui omal ajal Viljandis ja Leoles.

Oli olnud kiire, kuid lõbus ja lootusrikas tulek. Ugandist läbi kiirustati, vastu võttes igal teekäänakul ootavaid ja hilinevaid ugalaste rühmi, pildades naljasõnu ja loopides ähvardusi lätlaste suunas.

Kui aga jõuti Läti aladele, siis läks kiire retk üle ajamiseks. Rühmad olid vilunud juhtide käsutada, kes juba teadsid, kuidas talitada, kuidas minna teid, mis viisid külade selja taha, ringi ümber asunduste, et need ära lõigata tagamaast. Võeti maa tühjaks sealt, kus läbi mindi, nagu seda tehakse jõgedes või järvedes liiviga ja noodaga. Kes vastu hakkas, oli kadunud niikuinii, aga niisama ka see, kes alistus vastu hakkamata.

Ugalased olid kannatanud palju, ja nende meeste kaotus oli olnud ikkagi nõnda suur, et nad olid appi võtnud lisajõudu. Oli kaasa võetud orje ja ka vanemaid mehi, kes neid juhtisid. Need ei olnud mitte enam nii kergejalgsed ja nii vastupidavad nagu noored, neil oli nüüd teine töö. Külades aeti naised ja lapsed kokku, veised ja hobused, karjad otsiti üles metsadest, kuhu neid esimesel häirel oli peidetud. Ja nii loodi kärmelt voore, mis liikusid jalamaid Ugandi poole. Tuli tasa teha endised kaotused: naisi ja lapsi võidi vahetada Ugandist äraviidute vastu varem või hiljem — see kõik oli ikkagi vara, mis oli käes, rikkus, mida oli varem riisunud vaenlane.

Aga kuigi see oli sõjakäik täis rõkkavat rõõmu ja julgust, siiski ei toimunud ta kaotusteta. Nii mõnigi piiratud küla kaitses ennast meeletlikult ja mõnes teises, kus valitses näiliselt rahu, võis joosta naeratavale sisseratsutajale nool rindu, kusagilt värava tagant. Sest laskja teadis ju, et tal pole nüüd pääsnu niikuinii ja parem surgu ühes temaga ka mõni vaenlane.

Ja oli neidki küllalt, kes sattusid mõdu tagavarade otsa ja jõid endid pööraseks ja lolliks. Jäid maha ja magama ning tapeti siis unes mõne metsa hiilunud ja teiste lahkumisel tagasitulnud lätlaste poolt.

Ei sündinud niisuguseid juhtumeid küll mitte selles suures rühmas, mis oli Lembitu juhtida. Siin valitses vali kord. Kuid siiski juhtus ka siin õnnetusi. Ihameel nägi ise oma silmaga, kuidas paar noormeest viskasid

naerdes riided seljast, et karata jökke. Sest palav olevat hakanud ruttamisest, ja nii nagu nad hüppasid, nii nad sinna jäidki. Nad ei tulnud üldse enam veepinnale. Ei olnud aegagi neid otsima hakata. Malev liikus edasi ja jättis nad vaenuliku veevaimu ohvriks.

Mida sügavamale Lätimaa sisse, seda laiemaks läksid üksikute rühmade haarangud. Ihameel mõistis, et see ei süündinud juhuslikult ega kobamisi, vaid et juhtidel olid tuntud kõik teed ja rajad.

Ja kuidas ka mitte, siin oli käidud varemgi ja mõni mees oli olnud siin juba mitugi korda. Mõni oli halliks läinud ja vaatas rõõmsa pilguga ringi ja seletas, et seal künka taga on see küla ja et sellest orust läbi jookseb niisugune jõgi. Ja näitas käega pahemale ja paremale kaugele ettepoole. Ja pani liikuma jõugu ning ütles, kui palju mehi on vaja, et saada jagu sellest või teisest külast. Teadis ka linnustest, mis olid kagus või idas, ja teadis lugusid jutustada sõjast, kus ta noore mehenagi juba siin oli olnud, ja mida ja keda ta igakord kaasa oli toonud.

Ja siitki, Tolova südamest, läksid alatasa voorid põhja poole. Ning ei olnud mingi üllatus ega ime, kui neis laste- ja naistevoorides kõneldi sulaselgetki maakeelt, sest leidis seal naisi ja lapsi viimasest retkest Ridalassegi ja nad olid läinud käest kätte vahetuse või ostu teel ja pääsnud niiviisi ilma mingi lunarahata tagasi oma kodustele kohtadele.

Päike oli tõusnud, kui Ihameel ärkas ja nägi Kebjat end sirutamas ja haigutamas, pilgutamas oma silmi kantsi poole. Seda linnust, seda vaenlase vaikivat pelgupaika tohtis ta vaadata pesemata silmadega! Kuigi temale meenus nagu Ihameelelegi, et praegu on ju sõda, praegu pole vett käepärast igal ajal, et pesta oma silmi ja jumalaid mitte pahandada oma kasimata näoga. Ihameel nägi ka Lembitut kõndimas, sõba uhkelt ümber öla ja käsi puusas, vaatamas linnust.

„Ega ta täna ometi jälle lähe Talibaldi küsima,” lausus Kebja ja naeratas.

Öösel oli kergelt kahutanud, oksadel ja väikestel hiirekõrvus lehtedel, mullustel heinakõrtel sulas kerge härmatis päikesepoolsel küljel. Eemal kaugel põldudel ja kõrgustikkudel paistis kevadine rohelus nüüd tugevamini kui eile sellest külmast karastavast märjast. Oli imeilus ilm, löökesed seisid kõrges taevas, mis värises nende laulust.

Lembitu oli lahtise rinnaesisega ja säras valgena värskes õhus. Kõik oli nii karge ja teda ennast andis vaadata selles kastetilkadeks muutuvas härmatises. Ta laskis hommikusel tuulel puhuda sisse rinnaavausest, juuksed ta katmata peas olid nagu pleekinud lina. Ja ainult väga terane tähelepanija võis märgata, et meeukohtadel oli temalgi härmatist, aga

ta nägu oli selge ja rahulik, silmad sügavad ja suured, nagu mõtleks ta midagi väga saladuslikku.

Aga ta vaatas ainult linnust. Tal ei olnud vaja enam ringi kõndida ümber kaitsevallide. Sest juba teadiski ta kõik nõrgad kohad ja neidki ta ei mõtelnud rünnata. Ta ootas vaid, et aeg ise teeb oma töö ja Saaremaa mehed Riia all.

Tema asemel oli all linnuse jala juures varajasi mehi, kes hõiksid üles pilkesõnu ja mõnitusi. Vastused ülevalt ei olnud aga enam endiselt ülbed ja uhked. Ja kõrgelt oli aegamööda nähtud, kuidas linnuse ümber koondus rohkem ja rohkem sõjaväge.

Olid ju nüüd kõik need jõugud, kes laias kaares olid läbi käinud Tolova maa, tagasi tulemas ning aset võtmas peamaleva ümber ja jagunenud igale poole kõrgustikkudele ja küngastele. Nad hakkasid aegamööda täitma nõgusid ja orgegi ning see piiratuile ähvardavaks kasvav hulk oli juba õhtul ajanud hirmu peale. Sellepärast olidki nad täna vaiksamad.

Ja sel varajasel hommikulgi voolas juurde uut rahvast. Käskjalg tuli käskjala järel Lembitu poole ja tõi sõnumeid sellest, mis tehtud siin nurgas või seal kolkas. Ja niiviisi pööras end päev lõunasse.

Lembitu oli parajasti kõnelemas paari vanemaga, kes olid tulnud Ugandi meestega lõuna poolt Autinet. Ja olid toonud kaasa paar suurest soost vangi. Need ei teadnud Lembitule ütelda, kas on Talibald Autine linnuses või on ta kusagil mujal.

Siis aga tuli hiline käskjalg ja tema nägu oli kinnine.

Maanevalde läks temale vastu ja imelik oli, et see rahulik lai mees näitas ennast nüüd nii kärsituna, nagu tahaks ta kõige esimesena kuulda kõiki uudiseid nagu mõni poisike.

Ja see panigi Ihameele ning Oolupi vaatama tema poole ning neil enestel jäi hingamine soiku.

Maanevalde jäi laialt ning harkisjalu seisma käskjala ette, küsis midagi, sai vastuse, küsis veel, sai uue vastuse ja heitis siis nagu vargsi pilgu Lembitu poole.

Aga Lembitu oli juba ammugi tähele pannud seda kahekõnet. Ta viipas käega käskjalale.

„Tule aga lähemale,” ütles ta, ja ta hää oli tavalisest veel rahulikum.

Maanevalde kõndis ees ja käskjalg taga. Oli keskealine mees, see sõnumitooja, ja ta oli väsinud, oli tolmune ja tülinud näoga, nagu oleks ta väljas olnud vastu tahtmist.

Nüüd ta seisis Lembitu ees, tõstis oma pilgu, mis oli tõsine ja peaaegu vihane, ning vaatas Lembitule sügavalt silmadesse.

„Kõnele,” lausus Lembitu.

Ja siis kuulis tema, ja siis kuulsid seda kõik teised, kes mingi imeliku sunni vael olid kogunenud ümberringi, et saarlased on läinud Riia alt merele laiali.

Nad kuulsid seda juttu, mis tilkus ükshaaval sõnadest ja mis ütles, et Riia linn seisab tugevamini kui varem. Kuulsid, kuidas saarlased olid tulnud oma laevadelt maale ja hakanud sõdima riiglastega. Aga see oli olnud ainult väike eelmäng, et välja meelitada sakslasi linnusest. Need tulnudki, olnud hästi relvastatud ja saarlased läinud tagasi oma laevadele. Jõesuudme olid nad kõik kinni ajanud vanade laevadega, mis nad olid lasknud kividega põhja. Aga siis läinud nad teisele poole Väina jõe kallast ning hakanud valmistuma pikemale piiramisele. Siis aga saatnud mingi kuri vaim ristisõitjaid merele. Neid oli tulnud kaks kogitait. Need helkinud lausa rauast. Need aina tarretanud kilpidest, odadest, mõõkadest ja kõiksugu sõjamasinatest, lippe lehvinud neil, pikki ja laiu, ning ei tea, kui palju neil peal ja keres võis olla mehi. Ja siis läinud saarlased laiali, läinud oma laevadele, et mitte jääda kahe vaenlase surve vahele, et mitte lämbuda kahe tugeva rauakaisutuse pigistusse.

Vaikus oli nõnda pikk, et tema lõppu ei jõutud ära oodata, ei tahetud hingatagi.

Lembitu vaatas üksisilmi käskjala roidunud näkku. Puuris oma pilgu sügavale teise hallidesse silmadesse ja ei küsinud midagi. Ta nagu ootas, et vahest ütleb veel midagi.

Ta pilk puuris nõnda nõudvalt ning anuvalt, et ütle ometi, kunas pöördusid saarlased tagasi veel suurema mereväega, mis võis jäänud olla varuks Koiva randa või kuhugi. Mis võis peidetud olla vaenlase eest ja mis nüüd võis tulla suure ülevõimuga ja vaprusena. Lembitu ootas nõnda sundivalt, et nüüd olgu lahing ja vaenlase kogid pistetakse põlema, pigivanikud muukui lendavad neile ja suitsedes ning pragisedes vajuvad nad põhja ühes oma raskete raudriides meestega. Lembitu pilgud nõudsid seda imet nõnda käskivalt ja seejuures nii paludes, et käskjalg pööras oma silmad kõrvale ja vaatas siis maha oma tolmunud jalgadele.

Siis oli kuulda Lembitu häält, see tuli nagu kerge hingetõmbus peale rünnakut.

„Või nõnda siis on see lugu . . . Või nõnda siis on need lood . . . nende saarlastega . . . ja Riiga . . . ja piiskop Albertiga . . .”

Lembitu kõhatab kergelt ja hakkab ringi vaatama mehelt mehele. Igaühele üksikult näkku, nagu tahaks ta neid lugeda. Ja kui ta pilk tabas Ihameele oma, siis tundis see järsku niisugust suurt valu, nagu ta seda ei tundnud ka siis, kui ta leidis surnud Enela leedulaste poolt rüüstatud

külas. Ihameel teadis nüüd seda ja teadis ühtlasi ka, et ta seda varemgi oli teadnud, ainult mitte ütelnud enesele ega teistele. Et Lembitu oli tahtnud vabastada oma poja, ja mitte üksinda oma poja, vaid kõikide pojad ja kogu maa, kus elas maarahvas. Ja et nüüd olid saarlased läinud laiali mööda merd. Ja et sedapuhku oli jälle kõik möödas.

Aga ta ei kuulnud sellest mitte midagi, kuigi ta pööras kõrvagi käskjala poole. See paistis nagu metshanede hääle kuulatamine, kes lähevad ära lõunasse ja kaovad pimedusse.

„Nii siis läksid saarlased ära merele . . . laiali . . . piiskop Albert istub rahulikult Riias . . . ja saadab meile preestreid . . .”

Järsku keeras ta kannu pealt ringi, läks ühe haakoo juurde, mis sinna oli veetud tuletegemiseks, ja istus raskelt temale otsa.

Kõik nägid, et ta tahtis üksi olla, ja nagu valgusid laiali, jäid üksikuina või kahekesi-kolmekesi koos seisma vahetasid mõned sõnad, kõndisid edasi, kõnelesid jälle midagi ja tegid seda tasa, nagu ei tohiks neil olla pealtkuulajaid.

Oolup läks Ihameelega tagasi paigale, kus nad olid ööd maganud, ja siis jutustas Oolup rahulikult, kuidas Lembitu oli Riias tulles Asti järvel kokku saanud oma pojaga.

„Tema oli ikka seesama, nagu ta oli olnud Riias ja Leoles. Naeratas, ajas juttu, aga vaatas ikka põhja poole, kunas tulevad teised. Ja kui siis hakkas üle jää paistma kaugelt killavoor, siis tõusis ta püsti, hakkas käsi kokku lööma, ütles, et hakkab jahe, ja kõndis nõnda kaua, kuni paigal olid juba esimesed hobused. Ütles rüütlile, kes ratsutas eesotsas, et poeg tulgu tema juurde.”

Tuligi siis Avvo, ja ütles, nagu oleks ta hommikul tõusnud: „Tere, ätt.”

„Tere Avvo,” vastas Lembitu, ja tal oli nii lahke pilk, nagu ma seda tema silmis veel pole näinud. Pani käe poisi õlale, vaatas talle näkku ja lausus: „Ma lasksin sind kutsuda, poeg, sa pead nüüd astuma minu asemele.”

„Tea, ätt.” Poiss oli püsti nagu oda ja naeratas.

„Ega sul seal kerge ole, seal võõrsil, pappide ja rüütlite keskel.”

„Ega sulgi kerge ole, ätt,” kostis Avvo.

„Me mehed mõlemad,” ütles Lembitu, „peab kandma mehe koormat.”

„Küll saan minagi meheks, ätt, ja kannan ka mehemoodi.”

Siis võttis Lembitu oma nimetissõrmest suure kauni kiviga sõrmuse ja pistis pojale pöidla otsa.

„Ega ta seal sul küll kaua seista või, kukub ära,” lausus ta.

„Panen ta kaelakee külge,” vastas Avvo, „las olla parem südame lähedal.”

Siis lõi Lembitu talle laia käega õlale, hüüdis meie poole, et hobustele. Ja siis kihutasimegi minema nõnda, et jääkillud lendasid.

Nad vaatasid Lembitu poole, kes ikka veel istus haopinul ja vaatas Autine linnusele. Nad teadsid, mis ta mõtles. Nüüd mõtles ta Talibaldile ja edasi teadsid nad, et piiramine nüüd kaua ei või kesta. Kas otsustab Lembitu nüüd minna rünnakule, seada üles tornid ja ajada redelid püsti mööda seinu ja panna ronima mees mehe kõrval üles nagu sipelgad. Et lõpuks kokku vajuks see suur mürakas leekide ja tule keerises.

Kuid inimesi oli kogunenud ikka rohkem ja rohkem ümberringi ja kõnesumin täitis õhku.

Siis aga tuli Harivalde.

Ta tuli sajamehelise jõugu eesotsas, tume nagu alati, sünge nagu ikka ja nagu tuline mingist vihast. Tema näos oli midagi hõiskavat, kuigi ta oli vait. Puhmaskulmud olid tal kõrgel ja silmad läikisid. Et ta viis Lembitule tähtsa sõnumi, see oli selge.

Ihameel jõudis esimesena tema juurde, Kebja ja teised jäid maha ning hakkasid teateid küsima üksikult meestelt. Ihameel aga küsis Harivaldelt eneselt:

„Mida tood?”

„Küsid viimaks veel, keda tood!”

Ihameel ei mõistnud, aga juba oli neil vastas Lembitu.

„Kui sina tuled, Harivalde, siis taob iga kord minu süda,” ütles Lembitu nagu etteheitvalt.

„Tagugu, ma toon häid sõnumeid.”

„Ei usu mina sinu häid sõnumeid, Harivalde. Kord on sõnum hea, aga keera tema teine külg, siis on ta halvem kui halb.”

Harivalde tahtis rääkida, aga Lembitu pöördus Autine kantsi poole oma pilgu, näitas käega ja jätkas:

„Vaata, siia ta peab nüüd jääma samasugusena nagu ta on. Ei anta meile aega teda piiramisega kätte saada. Seal sees nad istuvad kõik, kes meile on toonud nõnda palju õnnetust. Ja me peame küll tagasi minema mõõkadega tupes ja kilpidega, millede sees pole mõragi. Kas sa tead juba, Harivalde, et saarlased on läinud merd mööda laiali? Kas sa tead juba, Harivalde, et Metsepooles istuvad nad piiludes nagu siingi ja keegi ei saa neile kallale, sest meile pole antud nii palju aega? Kas sa tead juba, Harivalde, et Võnnu ordumeister hakkab liikuma siiapoole? . . .”

„Tean seda,” karjus Harivalde, „teadsin seda varem kui sina, sest sealtpoolt ma tulengi. Aga ma tean veel rohkem, ma tean, et ordumeistri pani liikuma Talibald. Talibald, seesama Talibald, kuula, Lembitu, Talibald ikka, kes on praegu Trikatuas ja kelle me püüame.” Lembitu silmad

ajasid nüüd äkki püsti nagu paar hunti, ta tõmbas sügavalt hinge, rind paisus laiaks, nagu tahaks ta käristada hamet, ja ta ütles tasa, ettevaatlikult, nagu oleks iga sõna hädaohtlik: „Kas Talibald on seal?”

„On.”

Ja siis jutustas Harivalde, et Talibald on kogunud Trikatua ümbruses mehi, on saatnud sõna Võndu ordumeistrile, et tulgu ka see välja oma meestega, ühinegu Talibaldi omadega ja asugu siis kallale Autine piirajale. Aga tema, Harivalde, oli seadnud oma mehed nii, et ei olegi ühtegi jalgteed ega rada, mis oleks jäänud valveta ja tema, Harivalde, teab, kus on praegu Talibald oma meestega, ainult et jõuk on olnud liiga väike, ei ole püütudki teda kimbutada, oli teda hoitud vaid nõnda, et ta ei julge veel väljale tulla.

Lembitu püüdis kogu jõust tasemini hingata. Aga ta ei suutnud siiski mitte valitseda oma häält, mis oli täis urinat, kui ta hakkas jagama käske. Ning salk salga järele vajus põhja poole, salk salga järele keeras läände ning jõuk jõugu järele läks itta, et olla kaares ees nagu tarasaed, millest läbi ei lasta hiirtki.

Tuli õhtu. Oldi koos Lembitu tule ääres. Käsud olid antud nõndaviisi, et nüüd kogu malev tõmbuks tagasi Autine ümbert, aga nõnda, et linnuses sellest ei peaks märgatama midagi, muidu saavad julgust ja tulevad välja.

Tuled jäetakse põlema. Ja iga tule juurde mehi, kes neid ei lase kustuda, ümber linnuse peab alati tiirlema ratsanikke, aga suur malev ise rõhub tihedas kaares tagasi põhja poole ja haarab kogu Trikatua.

Ning nõnda sündiski, kuna Lembitu istus vanematega ümber tule ja kõneles Harivaldega.

„Ma sulle ennist juba ütlesin, Harivalde, et mu süda hakkab alati taguma, kui sina tuled, ja mu hingamine käib raskelt, kui sina oled minu läheduses. Sina oled painaja, sina oled nagu luupainaja ja kunagi ei tea, kas sul on õigus või ei ole.”

„Kui nad Ridalas olid ja pidid tagasi tulema Sakalast mööda, siis oli mul õigus, Lembitu.”

„Seda teavad jumalad. Mina ei tea praegu mitte, mida tahavad jumalad, aga sina pead seda ju teadma, Harivalde. Sinul on neid sõnu ja sinu sees on seda vaimu, sa ütle mulle nüüd, kas ma tulen kunagi siia tagasi.” Ja Lembitu näitas käega Autine poole. Linnus lamas nagu must kõrge mühakas pimeduses.

Harivalde ei vastanud.

„Sina Harivalde, heida liisku, tapa mõni loom ja vaata tema sisikonda, lase sa mu hobune astuda üle mõõga või tee, kuidas sina tahad, aga ütle mulle, kas ma tulen veel kord siia tagasi. Kas mina lähen siit lõuna poole

Väina jõe äärde ja keeran paremat kätt piiskop Alberti kantside juurde ja pühin tema linna maatasa.”

Harivalde vaatas talle uurivaltsilma, astus mõned sammud tagasi, ütles Ihameelele, toodagu puid ja valigu tema välja moni terve veis.

Harivalde ise piiras ühe kõrgema koha oma sammudega, pistis oma jälgedesse väikesi oksakesi ja vitsu ning siis teati, et Harivalde pühitseb seda kohta oma sõnadega ohvripaigaks, kuhu enne püha talitust keegi ei tohi sammu astuda.

Toodi noor terve pull, veeretati kohale suur kivi, selle kõrvale püstitati kõrge riit. Aga ohvritalitus oli tavaline ning looma sisikonnast ei leidnud Harivalde midagi erilist.

Ta ei laulnud ennast ka mitte lovesse, ta võttis vaid sõnalausumata kinni Lembitu käerandmeist ja viis tema lähemale uritulele. Vaatas temale silma ja käskis temal seisma jääda. Kõndis tema ümber mitu korda paremat kätt, siis jälle tagasi pahemat kätt, võttis uuesti tema kätest kinni, põlvitas, pani oma näo tema käte vahele ja jäi nõnda tükiks ajaks. Siis pani ta Lembitu käed oma pea alla ja laele, jäi nagu uinuma ja hakkas siis tasa kõnelema:

„Sa lähed lõunasse, Lembitu . . . aga sa ei lähe jala . . . ma sinu jalgu ei näe, ei näe mina ka sinu käsi . . . ma näen sinu pead . . . sinu pead näen ma küll . . . tema ümber on pime . . . kas lähed sa öösiti, Lembitu? Aga sina lähed lõunasse, mina näen sinu pea taga ja sinu pea ees torne ristidega, Lembitu, ja on võõrad hooned ja on võõraid nägusid ja on võõraid jalgu ja on võõraid käsi . . . ja ma näen ainult sinu pead . . . kas sina valitsed nende üle, Lembitu . . . aga müürid ei vaju ja seinad ei lange ja tornid ei põle, kas oled sa vangis, Lembitu . . . aga lõunas sa oled, ma näen sinu teed, ma näen musta rada sinu järel läbi Sakala, mööda Asti järvest, Idumäelt mööda ja Papinkülas peatumas . . . aga sa lähed veel edasi, Lembitu, ja must rada sinu järel lõpeb laial jõel ja see on Väina jõgi . . . ma tean seda nüüd . . . ja müürid on Riia müürid, ma tean seda, ja sinu pea seisab seal vihaselt, Lembitu . . . mida teed sina Riias, Lembitu . . . rohkem jumalad mulle ei näita . . .”

Ihameel nägi, et Harivalde oli kahvatu ja nõrk, kui ta tõusis, ning Lembitu oli sünge ja riida leek läikis tema silmades, mis olid peaaegu mustad. Tema tugev turi seisis laiadel õlgadel, nagu oleks ta kalju, ja rind hingas aeglaselt ja rahulikult. Lembitu kuulis oma saatust ja ei teadnud temast midagi, aga ta oli jõurikas oma tahtes teha kõike kurja, mida saab teha vihatuimale vaenlasele. Ta pööras pilgu väsinud Harivaldele ja küsis:

„Ja mis saab Talibaldiga?”

Harivalde tegi ükskõikse liigutuse käega ja vastas tüdinult:

„See on sinu hoolde antud.”

Lembitu kõndis välja sõõrist ja ütles lühidalt:

„Trikatua poole!”

Nad ei kiirustanudki, jõudsid Trikatuasse vastu päikese tõusu ja igal pool oli neil vastas oma mehi, kes naersid ja juhatasid teed: „Mine aga, vanem Lembitu, käi aga siitpoolt, küll leiad, et on lõksus Tolova suur vanem Talibald.”

Päike oli tõusnud, kui Lembitu saatis kõik mehed rünnakule.

Lätlased olid ühel kõrgustikul, mida ümbritses poolsõõris org. Seljagune oli kinni pandud nõnda tihedalt, et Talibald ei saanud peitu minna veel kõrgemale sügavasse kuusemetsa. Ta katsetas, aga võeti vastu nii kõva noolterahega, et ta ei näinud pääsu. Ta ajas oma mehed ettepoole, nad tulid küngast mööda alla nagu veerevate kivide rahe, aga neid võeti vastu hõiskega. Ja need, kes järel tulid, jäid seisatama, ei olnud teha midagi. Talibald hüüdis alla, et annab enese vangi.

Püstipäi sammus ta Lembitu ette. Alistumise täheks oli ta võtnud kiivri peast, mis läikis ta vasemas käes ja oli osava sepa töö. Ta oli uhkes riie- tuses, punane sõba rippus laiades voltides üle tema vasema õla alla, ja tema hame siilud olid palistatud kullaga ja karraga.

Aga tema paljastatud peas olid mustad juuksed juba halliks läinud, kuigi ta oli alles mõned aastad üle viiekümne. Kasvult oli ta kõrgem kui Lembitu, saledam ja painduvam, sinised silmad vaatasid tumedate peente kulmude alt julgelt, tema põsed olid punased ja tema suu naerataski halliks mineva habeme sees, kui ta ütles Lembitule:

„Mõni kuu tagasi olid sina vang, Lembitu. Nüüd olen mina.”

Lembitu ei vastanud, vaatles teda vaid jaheda pilguga, nagu vaadatakse midagi, millest ei tunti suurt huvi. Siis pöördus ta hooletu liigutusega oma tõlgi poole ja lausus:

„Seleta, mis ta ütles.”

Tõlk seletas.

Lembitu mõtles kaua. Ja kuna ta oli ratsa ja seega palju kõrgemal Talibaldist, vaatas ta temast üle põhja poole, nagu näeks ta Alistekunna rüüstatud külasid ja tapetud inimesi. Pöördus siis Harivalde poole: „Ta on vana kelm, ta arvab, et oma libeda keelega saab teha ennast minu sarnaseks. Usub, et kui tema on vang, et pääseb lahti niisama nagu minagi. Aga ta eksib. Tema ei pääse. Tema saatis meile kavalusega kallale leedulasi, kellega meil polnudki tüli. Nad on tapnud isegi lapsi. Ja sellepärast ei pääse tema. Ei taha meie teda pidada ka orjana. Meie tahame, et teda ei oleks üldse maailmas olemas. Et ei jääks temast järele juuksekarvagi.

Et tuul kannaks ära temast iga tolmukübemekesegi, nagu ei oleks seda kunagi olnud. Ja ma tean, Harivalde, tunnen sinu mõtteid nüüd, nagu ma olen neid enne tundnud, aga neile mitte järele andnud.”

Ja siis pöördus ta tõlgi poole, näitas näpuga Talibaldile ja ütles rahulikult:

„Seleta temale, et meie ta põletame riidal.”

Tõlk andis edasi Lembitu sõnad niisama rahulikult ja Talibaldi silmad löid äkki suureks.

Naeratus näos oli järsku pühitud, kulmud tõmbusid kokku, nõnda et volt tõusis sirgelt üle kongus nina, ja ta vaatas Lembitu poole pilgugu, milles ei olnudki enam umbusku, ainult viha.

Lembitu pilk aga libises temast üle ükskõikselt, ilma vihata, jälle põhja poole kaugusse. Ta käsi patsutas oma hobuse kaela, kuhu kippusid varasid parmud juba piinama. Tõmbas siis ohelikust, keeras hobuse natuke kõrvale ja ratsutas sammu ühe veidi eemaloleva kaasiku poole üles.

Lembituga koos läksid ainult mõned üksikud, nende seas temast lahutamatu Oolup. Oli neid, kes kahtlesid, läksid kaasa, jäid poolel teel seisma, vaatasid tagasi ja ei teadnud, mis on parem: kas vaadata ülevalt kaasiku veerelt pealt, mis sünnib all nõos, või aga olla päris lähedal Talibaldile. Mõned keerasidki tagasi, nende seas Ihameel: ta kuulus ju rohkem Harivalde juurde, keda mingipärast hakati pidama Lembitu otsuse täidesaatjaks.

Kuid algul ei olnud tundagi juhatavat kätt. Harivalde seisis sõnatult ja vaatles kurjade silmadega Tolova suurt vangilangenud vanemat. Ja vist ei oleks olnud kuuldagi käsku, sest selle vaikuse järele, mis oli vajunud üle rahva Lembitu viimaste sõnade peale, oli tõusnud niisugune kära hõikeist, heakskiitvast naerust, parastamisest, läbisegi käivaist arvamustest ja lätlaste vihaseist hüüetest ja halisemisest, et ei kuuldudki palju üksteise sõnu.

Vaieldi läbisegi, vangilangenud teiste lätlaste pärast, sest Talibaldi pärast ei olnud vaja mõtteid vahetada. Kuid oli Ugandi mehi, kes olid vaeseks jäänud ja kes juba maad rüüstates olid hakanud talitama senise kombe vastu: Nad ei olnud kõiki maha tapnud, nad olid võtnud vange ja neid seotuna saatnud koos naiste ja lastega Ugandi põhjapoolseile piiridele. Kuigi esialgu üksikuid, aga nüüd, kus neid nähti siin koos nii suure hulgana, nüüd kaaluti ka nende hinda. Neid võis ju saata läbi Alutaguse Alulinna müügiks, võidi viia Räpälä sadamaisse või Kuldalessegi läbi Harju ja Järva, Vaiga või Mahu igat teed mööda, mis viis põhja poole mereni. Ja sealt läheksid nad Hämesse, Soome või Karjalasse, kus on vaja tugevat tööjõudu.

Nõnda nad arutasid ja kisendasid vangide ümber, keda mõned hakkasid ritta seadma. Siis aga tuli Sakala mehi, kes ruttasid rea otsast nuiadega järjestikku vange maha nottima. Tõusis ilmatu kisa, Ugandi mehed jooksid takistama ja seletama. Mõned jõuguvanemad löid sekka, hakkasid rahu ja korda jalule seadma, kuni aegamööda oligi kuulda üksikuid seletusi ja põhjendusi.

„Enne kui nad maha lüüakse, nähku ometi, kuidas nende vanem läheb ristitute taeva.”

Oli nimelt nähtud, et Talibald oli ristimärgi teinud ja vaadanud taeva poole.

„Mis neist tappa, kui nende hinna eest saab osta hobuseid ja lehma!”

„Aga kui ostetakse vabaks ja tulevad tiiru ringi üle mere ja Riia sulle kallale uuesti . . .”

„Parem teha ots kohe. On lõpp ja karta pole midagi . . .”

„Minul on vaja kolme lätlast. Ostan tagasi oma väikese poja . . .”

„Kas nii odavaks hindavad?”

„Maha lüüa raiped.”

„Annan sulle ühe kitse kahe lätlase eest.”

„Kõrgele ajad hinnad . . .”

„Ritta ajada, ritta ajada.”

„Jälle hakkavad kolkima Sakala kurjadvaimud . . .”

„Pidage, pea ometi, mis sa taod umbropsu . . .”

„Lembitu ei ütelnud midagi mahanottimisest . . . Talibaldist kõneles . . .”

Talibaldi nimi tõmbas tähelepanu jälle temale. Ugandi mehed said lõpuks ikkagi rahulikumalt lätlasti ritta seada ja omavahel jagama hakata. Silmad pöördusid nüüd rohkem toimingu poole, mis aset leidis Talibaldi läheduses.

Ei olnud Harivalde teinud mingit korraldust, aga talitama oli hakanud Mäkerä ja rahvas naeris.

„Küll Mäkerä juba teab, küll tema juba õiendab.”

Nad nimetasid Mäkeräks laia, madaljalgset meest, kelle kõverad koivad liikusid ruttu ja kelle suured lamedad jalad libisesid kuidagi kohmetult üle maa. Kuid siiski kiirelt. Need lühikesed koivad ühes suurte ja pikkade jalgadega meenutasid määra. Ta õiget nime ei mäletanud keegi, kuid tema välimuse pärast sobiski temale nimi Mäkerä.

Teda tunti Ugandis niisama hästi nagu Sakalas, Ridas ja Saares. Ta nagu ei vananenud, ta ümmargune nägu laiade põsesarnadega oli alati totakalt lahke. Ümmargused silmad vaatasid rahulikult ja nagu oma mõtteid mõtleval veisel usaldavalt maailma. Lai ja tugev raske ülemine keha väga pikkade käsivartega ja suurte karvaste kätega kõikus iga

sammu juures paremale ja pahemale. Niisugusena oli teda nähtud paljudel sõjakäikudel. Teda mäletasid vanemadki mehed ja nooremaile oli ta tuntud kuulu järgi.

Paigal ta ei püsinud üheski maanurgas. Tema keelest ei saadud aru, kas ta on Valgatabatvest või koguni Alutaguselt. Niisama võis ta pärit olla Saarest või Liivi Metsepoolest. Kõiki sõnu ja murrakuid pudrutas ta läbisegi, kui teda sunniti kõnelema. Kuid seda saadi harva, sõnu ta palju ei teinud. Ja veeres alati sinnapoole, kus oli sõda. Käis kaasas läänlastega, kui Sakalas oli rahu, liitus ugalastega, kui Ridala meestel polnud parajasti ees meresõitu. Aga igal pool, kus ta oli kaasas, igal pool, kus talitas Mäkerä natuke üksi ja natuke omapead, seal oli alati kõige heledamat kisa, mis kõneles kõige suuremast valust.

„Las Mäkerä talitab,” naerdi nüüd, „küll tema juba teab . . .”

Sest seni olid arvamused lahku läinud selle kohta, kas teha Talibaldile kõrge riit hagudest, kas võtta toorest puud pikemaks tuleks või aga tuua kuivi halge, vaiguseid, mis põleksid käriseva leegiga. Ja ka Harivalde ei ütelnud midagi. Ta oli ära pööranud oma pilgu Talibaldist, istunud ühele puujuurikale ja vaatas nüüd enese ette maha, nagu poleks tal kogu selle asjaga mingit tegemist.

Rahvast oli tekkinud nüüd sinna kokku nii tihedalt, et raske oli läbi trügida. Ihameel läks nõlvakut mööda üles, et saada laiemat ülevaadet. Sest Harivaldel polnud temale nähtavasti ka mitte midagi ütelda. Harivalde teda nagu ei näinudki. Nõlvakult nägi Ihameel, kuidas ugalased olid seadnud üles teisel pool nõgu natuke kõrgemal veel pika rea vangilangenud lätlasi. Aga valve nende juures hõrenes, inimesed nende juurest valgusid kokku alla nõkku, uudishimulikult ja käratsedes, et näha, mida tehakse seal Talibaldiga. Ülalt pahemalt poolt aga tuli neljameheline salk sakalasi. Nad olid purjus, kisasid ja nähes reas seisvaid lätlasi hakkasid nad neid üksteise järele ja korrapäraselt maha taguma. Ise astusid nad ette ka järgemööda. Nad katsusid vist, kel on kõige tugevam löök, mis vaarutab silmapilkselt. Aga nad olid nõnda purjus, et mõni pidi lööma kaks korda, enne kui ohver langes. Kui ugalased said jaole, olid nad juba veerandi reast maha tapnud ja järgmised ootasid oma korda norguspäi, rahulikult ja liikumata nagu tapaloomad, kellel ei maksa häältki teha ega katsetki lahkuda rivist ja põgeneda.

Ärakargamiseks oleks olnud võimalust, nagu nägi Ihameel omalt kohalt. Ja ta imestas, et mitte ükski ei katsetanud. Kas oli surmahirm neile lõõnud kontidesse nõnda, et jalad ei võtnudki? Nad oleksid kergelt võinud pääseda sealtpoolt alla, kus nõgu vajus puhmastikuga kaetud sügavaks oruks, mille keskel jooksis kiire vooluga jõgi.

Ihameel oli näinud, et nad ei olnudki kõik nõnda liikumata. Mõned tegid ristimärgi rinna ette. Teised puudutasid näppudega otsaesist, siis rinda ja siis mõlemaid õlgu. See oli ka ristimärk, laiem, kui seda tegid teised.

Millegipärast äratas see Ihameeles uudishimu. Ta pääses kergesti nende juurde, tehes vaid väikese ringi. Ugalased käsutasid neid parajasti alla teiste lätlaste juurde, kus nad seati uuesti ritta. Seal olid nad kindlama valve all.

Ihameel läks nendega kaasa ning nägi seal uuesti, kuidas nad tegid neid erinevaid ristimärke. Üks Ugandi tark, riietuse järgi äratuntav niisugusena, seisis lähedal ja Ihameel küsis temalt.

See vastas põlglikult, et ükstakõik, kuidas nad teevad. Aga vanemad lätlastest taguvat ette ikka seda laia risti, nooremad aga tegevat üsna pisikese rinnale.

Siis aga seletas üks Ugandi mees, kellelt ei teatudki arvata seda tarkust:

„Nad olid ju varem venelaste usku ja venelased teevad oma nõidust alati nii laia kaarega, et muudkui hoia alt ja ära juhtu ette. Aga läksid nüüd piiskop Alberti alla, ja sel olevat küll moeks niisugune päris pisikene ristilöömine. Kuid ka sellel märgitegemisel olevat jõudu sees küllalt, nõnda kinnitavad Riia rahvas ja Võnnu ordurüütlid ühes pappidega. Olevat kangemgi kui venelaste oma.”

„Mis kangust tal sees on, näe notiti maha nüüdsama ja lõid riste ette, et ei jõudnud lugedagi,” lausus mõnitava näoga Ugandi tark. Aga ta oli ilmselt pahane, et lihtne mees rohkem teab kui tema ise.

„Ega nemad ei ütlegi, et ristilöömine aitab surmaohust, nemad ütlevad, et siis saab kergemini ja rutemini taeva oma Valge Kristuse juurde, kellest nad ütlevad, et võtab enese alla terve maailma.”

„Kuule, sa oled viimati ise kristlane,” vastas tark vildaku pilguga.

Teine aga ei lasknud ennast kohutada, vaid naeris laialt, heitis käega ja läks minema.

Ihameel trügis läbi lätlaste juurde ja vaatles neid. Nad ei olnud veel selgusele jõudnud, mis nendega sünnib. Üks oli noor poisike, vahest aastat kuusteist vana. See vaatas silmadega, milledega ta nagu ei näinud mitte kedagi. Aga üle rahuliku näo nirisesid alalõpmata pisarad.

Ihameel vaatles neid üksikult ja ta tundis nüüd selgesti erinevust oma rahva ja nende vahel.

Nemad olid nagu õrnema nahaga. Neil vaheldus puna näos kergesti läbipaistva kahvatu jumega. Näod olid kitsamad ja üldse paistsid nad olevat paindlikumad. Silmakulmud käisid rohkem peenes kaares ja tõmmude juustega ning habemetega mehi oli hoopis rohkem, kui neid võis leida kogu maarahva keskel.

Kevadine päike oli tõmmanud kõikide näo üle tumeda kirme, aga kuidas neil kergesti tekkis puna palgesse, eriti siis, kui neid kõnetati, see imestas Ihameelt.

Ta ei mõistnud ise, miks ta hakkas küsima ümberolijailt Ugandi mees-telt, kas neist keegi oskab lätit. Ja leidus neid mitugi. Ihameel ütles ühele ja häbenes järsku suust nagu põgenema pistnud sõnu:

„Seleta neile ometi, et neid ei tapeta.”

Mees vaatas talle otsa, üllatatud pilguga, arvas, et teda pilgatakse, ja lausus vastu:

„Neil lojustel ükstakõik, kas teavad või mitte.” Ja viivu vaikimise järele: „Kas nad meil Tarbatus ja Otenpääs seletasid, keda tapetakse ja keda mitte?”

Aga siis ütles peale kahtlevat pilku Ihameelele siiski paar lätikeelset sõna, ning siis nägi Ihameel, kuidas mõnesse valgesse näkku tagasi voolas õrn punane veri.

Ihameel leidis nüüd seletuse, mis paistis Ugandi mehele võõrana, aga siiski usutavana, kuigi kummalisena:

„Ma tahtsin näha, kuidas nende näod karva muudavad.” Nende sõn-
dega läks ta edasi, trügis läbi rahva kuni Harivaldeni ning leidis, et see oli püsti ja korraldamas Talibaldi põletamist.

Rahvast oli tagasi tõrjutud Talibaldi ja puuriida lähedusest, nõnda et seal oli tühi ruum. Talibaldil olid käed seotud seljale ja ta oli ihualasti.

Oli näha, et ta oli käinud võitlustes, tema õlgadel, tema rinnal ja käsivartel oli arme. Ka ühest reiest oli läbi käinud kas oda või nool. Ja Ihameel leidis, et ta on ilus mees. Ja tugev. Kuigi kõhetu. Aga käsivarte lihased olid nagu rihmad.

„Käed tulid tal kinni siduda,” ütles keegi, „muudkui pildus riste pare-maga, nagu oleks meid kõiki tahtnud nõiduda.”

„Ära aja ogarat juttu,” vastas keegi teine. „Oleks ta saanud nõiduda, siis oleks ta seda ju teinud, kui tal veel mõök käes oli.”

„See ju see tarkus ongi, et ei saa risti lüüa, kui on peos tapariist,” vastas esimene.

„Ei maksa sõnu raisata jaburale . . . pane mõök maha ja nõiu siis! Katsus ju mõögaga. Kui nägi, et ei aita, mõök metsa ja pista nõiduma, et kõik kinnipüüdjad lähevad sõgedaks või oimetuks! Ja tema muudkui kõnnib meist magajaist läbi, rahus ja tülitamata, sisse oma Autine linnusesse.”

Naerdi laginal.

Ihameel vaatles Talibaldi. Ta nägi, et see mees värises, kuigi oli soe ilm. Värises nagu külma käes.

Seda nägid ka teised või olid näinud. Või oli Ihameel kuulnud, et keegi ütles: Küll saab varsti sooja, ja sellest alles märkas Ihameel, et Talibaldil on külm.

Kuid Ihameel hakkas eneseski tundma külma. Aga see oli külm, mis üha suurenes nagu pakane. See oli viha, mis temast tõusis aegamööda nagu kõle tuul üle jäätanud välja.

Ta oli ju Talibaldi näinud peale tema kinnivõtmist, oli näinud tema siiatoomist ja oli vaadanud temale otsa siis, kui ta seisis veel kogu oma toreduses, uhke punane sõba üle õlgade ja litrid, kallid keed, kuldpalistus ümber tema riietuse. See kõik oli pandud nüüd maha hunnikusse ja lamas seal nagu oimetu tunnistaja äreva inimhulga keskel, selles sõõris, mille oli tõmmanud komme ja kord.

Ihameel ei tundnud veel seda viha, kui see suur vaenlane oli seisnud Lembitu ees kogu oma toreduses. Ja tal hakkas häbigi, et ta oli teda peaaegu imetlenud.

Nüüd aga teadis ta, nüüd aga tungis talle nagu valu pähe ja vajutas meeleskohti, et see oli ju seesama Talibald, kes oli saatnud leedulased Alistekunda. Seesama Talibald, kelle pärast oli olnud nii palju nuttu ja viletsust.

Ihameele kõrvus hakkasid kaikuma naiste ja laste kiljatused, mis kriiskavalt lõikasid õhe, ja see vaikne rammetu nutt, mis oli ennast peit-nud mõnesse varjatud nurgakesse ja hoigas seal oma viimast väsinud piina. Ta kõrvu lõikas toores, hirnuv naer, ülbelt juubeldavad hõisked, surijate korisemine tule paukumise ja pahina sekka.

Ja mida nad olid teinud Enelaga? Ta ei olnud seda teadnud varem, kui ta leidis lapse läbilõigatud käesoontega. Ta oli teadnud vaid seda, et Enel oli tahtnud iseenese tapmisega leida pääsmist vangist; ta oli vaada-nud temale kui väikesele surnule, kes oli pidanud hinge heitma enneaegu ja nii noorelt. Aga hiljem, alles Leoles, kui naised olid lapse külmanud keha pesnud enne tuleriidale asetamist, siis oli ta kuulnud, mida olid sosistanud eided enne ja mida nad kõnelesid pärast lausa. Piinatud oli seda last enne; nad olid vägivalda tarvitanud noorukese kallal, enne kui nad tahtsid teda viia vangi. Ja siis oli lõiganud Enel oma käesooned läbi.

Ihameel ei mõistnud isegi, kuidas ta oli seda kõike eneses võinud kanda, ilma vihast värisemata, aga nüüd tuli see viha tema üle, nagu ratsutaks temal hall. Tal oli külm ja ta värises samuti nagu see Talibald seal, kes oli saatnud tulekuma üle Alistekunna, selles kumas välkuvaid odasid ja tapreid, karjatusi ja huilgamist, hüplevaid varje ja sodiks peksetud päid. Päikesetõusu ajal, valguses, mis näitas kõike öösel sündinut, oli see nagu jube viirastus.

Enela vaikne ärapiinatud külm nagu seisis Ihameele silmade ees, ja ta tundis, et ei või jagu saada teisiti oma külmavärinaist, kui et ta peab kallale minema Talibaldile.

Ta ähkis, tõmbas enese küüru ja hakkas hiilima vangi poole, nagu varitseks ta päise päeva ajal mõnda metslooma. Nagu oleks ta hüppevalmis. Ja kuna ta käsi oli tugevalt ümber noapea, peatas teda järsku teele etteastuv Harivalde ja vaatas temale puurivalt silmadesse.

Need olid meeletud.

„Küll sul hakkab soe selletagi,” ütles Harivalde ja tema kitsaste huulte ümber käis kõver ja tige naeratus. „Seni külmata edasi, on kannatatud veel kõvematki külma.”

Siis tundis Ihameel enese olevat väga väsinud. Ta hingas raskelt, märkas, kuidas külm jooksis higina välja tema kehast. Siis läks ihu üleni tuimaks.

Harivalde oli saatnud üles kaasikusse Lembitu juurde mehe küsima, kas vanem tuleb siia alla kohe või tuleb veel oodata.

Lembitu vaatas käskjalale võõralt otsa, nagu ei mõistaks ta küsimust, heitis siis väsinult käega, nagu ei puutuks asi temasse. Lausus vaid: „Mis mul seal otsida! See on Harivalde tahtmine. Tehku ta, kuidas ise soovib.”

Ja kui käskjal jäi nõutult seisma, saamata päris kindlat vastust, lisas ta:

„Mina alla ei tule.” Vaatas enese ette maha, soris mõõgatupe otsaga liivas ja joonistas märke, mis olid mõnikord ruudud, teinekord sõõrid ja kõige sagedamini ristid.

Kui käskjal tuli selle teatega tagasi, ütles Harivalde Mäkeräle, kes seisis lähedal oma tuimalt naeratava ilmega ja ootavalt nagu koer tükki leiba, „Sa vii ta kohale.”

„Nad on kinni sidunud tema käed,” ütles Mäkerä.

„Egas ta kätel ei kõnni,” vastas Harivalde kärsitult.

Aga siis seletas Mäkerä oma puise ja üksluisse naeratusega ja pilgutas oma rumalaid silmi, et kui inimene on nii seotud nagu pakk, siis ei ole ju õieti midagi vaadata. Ta sai seda seletada vaid Harivaldele üsna lähedale astudes: kõik naeruprahvatused Harivalde üteluse järele ja kordamised, et egas ta kätel ei kõnni ja uued naerupuhangud summutasid Mäkerä hääle.

„Kõida ta lahti!” ütles Harivalde kurjalt.

Talibald oli kogu aja vaadanud kaasiku poole, kuhu oli kadunud Lembitu, ja ta oli näinud, kuidas käskjal läks üles ja kuidas Lembitu selg oli siiapoole ja Sakala vanem oli kõnelnud mehega vaid üle õla. Ei olnud ennast keeranud ringigi, et alla vaadata. Talibald oli näinud, kuidas käsk-

jalg tuli tagasi. Oli tähele pannud Harivalde käsutlusi, ja hele higi tõusis ta ihule. Sest nüüd lähenes temale Mäkerä, käes nuga, ning Talibald uskus, et temale valmistatakse viimne teotus, mida võidi osaks saada lasta mehele ja mida mõnigi kord olid teostanud mõlemad pooled isegi tervete külade kaupa.

Aga Mäkerä lõikas ainult selja taha seotud käte ümbert nõõri katki. Siis astus ta tema ette ja ütles ainult: „Tule.”

Talibald seisis hetke tummana, vaatas üles künka poole, kas Lembitu ei näitagi ennast. Aga ta nägi ainult tema laia selga. Siis vaatas ta puuriidale, mille poole kogu aja näitas Mäkerä väljasirutatud käsi. Tõukas järsku mehe rumala näo enese eest ära, pühkis ta nagu jälkusega minema ja kõndis siis sirgena ihualasti higist nõretava kehaga puuriidale, mille keskel seisis jäme sammast. Astus üles üle pakkude, mis olid seatud valmis, mööda väikesest lõkketulest, kus suitses katel sulanud ja kõrbenud vaiguga, nägi tühja-tähja, väikesi asju, nagu hoolikalt roigaste ja palkide vahele pistetud vaiguseid oksi ja pirde. Ning jäi seisma, nagu Lembitu poole. Najatas raskelt oma selja vastu sammast ja kannatas vaikselt ära, kuidas Mäkerä ja üks teine abiline sidusid nõõridega kinni ta jalad ja tõmbasid paksu kõie ümber ta piha ja samba.

Kui ta oli hakanud kõndima, oli rahva kisa ja naer muutunud surma-vaikuseks, kuuldi nagu iga üksiku hingamist. Nii vaikne oli, et mõni sulges silmad.

Ja selle vaikuse sekka mõirgas järsku Talibaldi hääl:

„Lembitu, Sakala vanem Lembitu, kuule, kas olen mina sinu peni, et sa ei tule vaatamagi, kuidas ma kärvan.”

Ta hüüdis seda liivi keeles. Ja kõneles kogu aeg liivit, vigaselt küll, kuid arusaadavalt, segamini läti sõnadega, ja karjus:

„Keera oma nägu siiapoole, tule ja vaata, vaata mulle silmadesse, et ma sind nean, et ma vannun sinu hinge põrgu põhja, sina kuradi sulane, sina roojane pagan, sina koerte koer.”

Ta jäi ootama, kas tuleb vastust. Lembitu lai selg ei liikunudki. Oli vaid näha, kuidas pöördusid teiste tema ümber olivate näod allapoole. Aga Lembitu istus, nagu ei oleks ta kuulnudki.

Talibaldi silmad hõõgasid, ta suu oli lahti jäänud karjumisest ja jäi edasi lahti oodates vastust.

Kui seda ei tulnud ning Mäkerä riida all juba pani põlema vaiguseid oksi ja peenikest virna, hakkas igal pool keerlema siniselt mööda riita üles ja pakkude vahelt läbi. Siis hakkas Talibald jälle liikuma ja ta kisendas uuesti: „Lembitu, Sakala vanem, mina nean sinu ära. Nean ära sinu soc ja sinu enese. Kuigi sa oled juba enne neetud. Sina arvad, et teed mulle

piina, aga see piin on lühike ja õhtul olen mina juba oma Issanda juures, aga sina saad põlema päevast päeva, igavikuni. Sest kuigi nad sinu on ristinud, oled sina pagan edasi oma mustas südames. Lembitu, Sakala vanem, sina oled koerte koer! Mina olen sinu mehi tapnud ja minu pojad tapavad veel edasi sinu mehi, sest neil pole usku, sinu meestel, neil on metsaliste usk. Sinu usk, Lembitu, on sõge ja pime ja roojane, sinu jumalail pole meeli, sinu jumalail pole värve, sinu jumal ei tunne lõokeste laulugi. Sinu jumalad lõhnavad raibete järele, mis on riputatud teie tammikuisse . . . tule alla, Lembitu, et ma sulle näkku sülitän.”

Lembitu selg oli liikumatu.

„Aga sina oled arg. Sina ei julge tulla mulle silma vaatama, Lembitu, sina ei julge näha ristitud inimese tulesurma, milleks sa andsid ise käsu. Sina arvad, et mina kisendan . . . aga ei sina seda kuule. Sest on ükstakõik, kas mina kisendan või laulan . . . või sajatan või sõiman . . . või vannun või hõiskan sinu poole needust . . . on ikka seesama minu hääl ja see hääl on ristiinimese hääl ja üle sinu arast vaikimisest . . . sinu kivistest kurjusest. Talibaldil tõusid veresooned paksuks meelegehtadele ja otsaesisel, ta nägu läks tumedaks, sest tuli sõi juba ta jalgu. Väikesed sinised tulekeeled olid ära söönud karvad tema sääremarjade ümber. Oli tunda kärsalõhna ja nahk kuni põlvedneni hakkas pragunema, oli must ning ajas välja verist mahla. Kaelasooned tursusid ja lõualuud olid krambis kokku pigistatud. Suu aga oli lahti ja avatud huulte vahel nähti kokkusurutud valgeid hambaid. Aga ka need avanesid ja Talibald tõukas vihase jõuga välja uusi teotusi kaasiku poole. Ta vehkis oma lahtipäästetud kätega, näitas kord taeva poole, kord tegi ta liigutusi, nagu tahaks ta laia käega ning harali sõrmedega, peopesaga maha suruda ikka rutemini kõrgemale tõusvaid tulekeeli, mis vingerdasid juba kollakalt ja sinakalt tema jalgade vahelt läbi. Aga ta peopesad kõrbesid. Ta surus küünarnukid oma külgede vastu ja käed olid rusikas nii tugevasti, et sõrmekondid paistsid valgetena läbi päikese käes tõmmuks päevitanud naha.

Ta hoidis valu pärast hinge kini, paiskas õhku uusi needmisi ja sajatusi ja siis tõusis riida vahelt järsku niisugune võimas leek, et kattis ta keha kuni rinnuni. Ja nüüd vabanesid järsku küünarnukid külgedelt ja ta hakkas kiirelt ristimärke tegema. Parema käega suuri, pahemaga väikesi. Vaheldumisi ja korraga, ikka kiiremini. Ta tahtis midagi karjuda, aga suits lõi talle suhu. Kui tuul viis puhanguga suitsu eemale, siis rahvas ei vaikinud enam. Ta nägi Talibaldi suud liikuvat, käed ei vehelnud enam, rind paisus ikka laiemaks ja laiemaks. Talibald oli sulgenud silmad, ta suu oli laialt avatud, ja järsku laulis ta.

Tal oli ilus hääl. Nad olid seda kuulnud juba sõimamisel ja sajatamisel,

juba siis, kui ta võimsalt pöördus Lembitu poole. See oli isanda hääl, kes oskab käskida ja juhtida. Aga nüüd oli see hääl teine.

Ta ei kõmisenud enam täiest rinnast, ta oli tasane ja sügav, ta oli laul.

Mõned teadsid tasa ütelda kõrvalseisjale, et nõnda laulavad venelased oma kirikuks.

Ja oligi selle usu laul, millesse oli ristitud Talibald ja mille ta maha jätanud ja vahetanud teisega. See vaikne laul oli lühike ja muutus kõvemaks ning oli siis ainult veel ulumine, huilgamine, mis vajus tagasi korinaks. Siis käis tuksatus läbi Talibaldi keha, tema pea vajus alla sügavale norgu ja tuli käis üle kogu tema keha, kärisedes ja sätendades. Ta oli nagu sinises rüüs ja ta juuksed loitsid nagu suur tulelont. Järsku ja äkki, kärinaga nagu kadakapuhmas ja kustusid kohe.

„Süda ei pidanud tal vastu,” ütles Harivalde Ihameelele. „Oli suur süda küll, aga lõhkes.”

Ei olnud seal õieti midagi enam vaadata, kuidas liha ja luu aegapidi kõrbevad ja muutuvad tuhaks. Seda oli nii palju nähtud urikivide juures ja peiedel. Palav hakkas, rahvas hakkas taganema. Aegamööda jagunes kogu see inimeste hulk üksikutesse osadesse, nagu oleks vool kandnud lahti mõnesse kääru, ajanud neid ümberringi, kuni tuleb vett juurde ning viib lõpuks kõik laiali.

Ugalased lahkusid esimestena vangivõetud lätlastega, siis tuli Lembitult käsk, et hakatagu minema põhja poole. Ka sakalased hakkasid liikuma.

Lembitu ise lubas varsti järele minna.

Nüüd oli ta näo pööranud koha poole alla, kus mustendas ja valendas suitsev tuhahunnik.

Seal siis oli kogu see Talibald ja kogu tema uhkus. Ei võidud seda nimetada tema põrmukski, mis seal hõõgas, haises ja suitses süte seas.

Aga Lembitu ei tundnud mingit rõõmu. Tal oli midagi nagu käest kadunud. Nagu maailmast väljas oli nüüd miski, mida tal oli vaja olnud, ilma milleta ta ei osanud ennast mõeldagi.

Kuhu oli jäänud ta suur vaen ja viha, kuhu oli jäänud see, keda ta oli otsinud kogu oma jõuga ja ihaga, et teda hävitada? Ja ta oli tema hävitanud, seal all oli tema praegu, üks väike suitsev eimiski. Et varsti kõnnivad koerad üle ja ei nuusutagi.

Lembitu katsus endale meelde tuletada kõike, mida temale oli teinud Talibald. Kuid see aitas vaid õigustada tema tegu, ütelda, et ta on paraja palga saanud, aga see ei toonud tagasi seda leekivat vihkamist, mis andis nõnda palju jõudu.

Kuid ega sellest jõust pole veel puudus, tundis Lembitu, ajas enese

püsti. Ta sirutas ennast, ajas rinna laiali. Ja mõtles, et nüüd peaks tulema õieti vastu ordumeistri sõjavägi. Et nüüd peaks tulema teiselt poolt selja tagant piiskop ja et peaksid tulema külgedelt liivlased ja et siis võiks nendega võidelda.

Lembitu rind paisus jälle ta hingas sügavalt, vaatas veel kord alla, kus valendas suitsev koht.

Ühest küljest tundis ta enese olevat vaesema: siin pole võidelda enam midagi, siit ratsutame mööda kodu poole ja ikkagi rikkana veel, sest õlad jõuavad veel kanda koormat, süda võib veel tunda viha, nende vastu, kes nagu luupainajad koormavad maarahva und. Ja Lembitu tundis enese olevat rikka vihast ja tahtest mitte lasta võõraid olla valitsejaks oma maal.

Kui ta jõudis üles künkale, vaatas ta veel kord tagasi sellele helendavale laigule, millelt tõusis nõrka suitsu. Kõik ümberringi oli seal tühi, kuid muld oli ära sõtkutud inimestest ja hobustest.

Ja siis nägi ta, kuidas alt orust tuli aeglaselt üles tume kogu. Sel oli õlal pikk vibu ning otsas midagi kaha taolist. Vilkopa moodu.

See oli Harivalde. Nõid. Kõige kuulsam tark Sakalamaal.

Lembitul ei kõlvanud vaatama jääda, mida tahab Harivalde seal Talibaldi tuhaga. Kas on ta jõest toonud vett, et kustutada kuumi jäänuseid? Et neid siis kaasa võtta nõiarohuna?

Lembitu rasutas edasi ja tundis kerget ängistust: kes põletas Talibaldi? Kas ei surunud Harivalde peale oma soovi? Kas tema, Lembitu, oli otsustanud vabalt omaenese tahtmise järgi, või olid Harivalde kaudu suured nägematud võimud sundinud teda tegema seda, mida tema ise oleks vahest tegemata jätnud? Ja jälle tundis Lembitu, et üks koht tema südames oli tühjaks jäänud. Et ta oli vaesemaks tehtud ja et see oli kuidagi saatuslik. Aga saatuse vastu ei saa, tuleb hoida õlad kanged, et nad jõuaksid kanda.

VI

„Neilt peab võtma ka noad juba,” lausus poolpahaselt paater Martinus paater Justusele. „See Avvo on jälle haavanud kahte teist. Õnneks mitte liiga raskelt.”

Paater Justus ohkas, ei vastanud midagi, löikas kääridega puhma üksi-kuid oksi ja korjas nad kokku jalgrajalt. Nad oli palistanud tee ilupuudega ja puhmastega selles kitsas aias, mille ümber asetsesid hooned, kus anti õpetust noortele pantvangidele.

Paater Justus teadis, et mõne aja pärast tulevad ju relvad jälle tagasi anda.

See oli ju alatine viletsus ja tülinat põhjuseks, et need noored vabade meeste ja suurte vanemate pojad ei tahtnud kuidagi olla relvadeta. Nad pidid endid tundma vabadena, kuigi nad olid vangid. Katsed neilt võtta nende noad olid lõppenud alati palju halvemalt kui siis, kui neil olid puusal veel omad mõõgadki. Mõne aasta eest oli üks noor kurelane sattunud niisugusesse vihamarru, et oli rusikaga maha löönud ja kohe surnuks ühe leedu pantvangi. Sellest oli tekkinud niipalju raskusi piiskop Albertile, et vaevaga suudeti ära hoida sõda. Suuri kingitusi oli vaja, palju läbirääkimisi ja leplikku meelt, et vaigistada leedulase isa viha. Niisugune viha nakatas ning alati rahutud ja löögivalmis leedulased olid juba kogunud väge.

Paater Justus teadis, kui ettevaatlik mees on piiskop Albert, aga ühtlasi teadis ta ka, kui raske oli tal enesel rahu pidada kõigi nende noorte keskel, keda Riia piiskop oli enesele nõutanud igalt poolt rahu alalhoidmiseks.

Ei olnud ka ime, kui mõtelda, et Satesele ja Metsepoole liivlased olid pidanud andma viimasest mässust peale a. 1213 oma vanemate poegi pandiks ja et neile olid juurde tulnud nüüd ja varemgi pantvange Ugandist ja Sakalast. Ei pidanud aga rahu ka kurelased, ja sedamööda, kuidas oli piiskop Albert sõdinud Kuramaal ja saanud ajutise võimu enese kätte, sedamööda oli tulnud sealt ka seda noort rabelevat rahvast, kes alati riidles ja keda vaos ei pidanud jumalasõna manitsused ega karistused.

Oli jäänud pantvangideks sellesama aasta mässust ka Autine lätlasi, keda õieti küll pantvangideks enam ei peetud, sest Tolova lätlased olid juba täiesti liitunud piiskop Albertiga. Kuid nende vanemad olid nad jätnud Riiga õppima, ning mõnedest neist pidid saama vaimulikud või aga muidu oma rahva koolitatud juhid.

Ja kuidas õieti rahu pidada nende viimaste ja eestlaste vahel, seda taadsid paater Martinus ja paater Justus niisama vähe nagu teisedki vaimulikud, kes pidid tegema kõigist isemeelseist noorist õiged ja leplikud kristlased.

Õieti pidi see ju nüüd paistma kergemana kui varem. Peale Talibaldi põletamist olid läinud aasta suvel Talibaldi pojad Raameko ja Drivinald teinud sakslastega koos üheksa käiku Ugandisse, üheksa rasket sõjakäiku üksteise järele üheainsa suve jooksul. Mis võis seal siis muud järele jääda kui viletsust ja ahastust. Ja siis olidki saatnud ugalased oma saadikud Riiga piiskopi poole paluma, et tehku ometi rahu, nad lasevad end ristida ja teha enesega kõik, mis tahetakse. See tõrges tõug oli painutatud maani.

Ja kohe selle järele ei suutnud Sakalagi enam teisiti, ka nemad saatsid saadikuid, andsid pantvange ja lubasid endid ristida lasta. Töötasid, et nad nüüdsest peale ei takista vaimulikke liikumast nende maal, ei kiusa neid, ja nad võivat jutlustada kuni Navesti jõeni, kus lõpeb Sakalamaa piir.

Nüüd pidi kergem olema toime tulla pantvangidega, aga vaata, ei olnud! Kees nagu kõik või hõõgas nende üksteisele võõraste rahvaste poegade keskel.

Tõsi küll, Sakalas oli käinud Soome preester Kaikkivalta ja ordupreester Otto, ning nad olid ristitudki, ja käisid koguni Ugandis, aga nad pidid kartma oma elu pärast ja läksid ruttu tagasi. Ei aidanud vanemate rahusõlmimised, rahvas oli liiga vihane. Ta oli alati valmis maha lööma võõraid vaimulikke.

See kajas edasi siia Riiga. Poisid kuulsid kõike ja läksid üksteisega tülli.

Ning nüüd oli see Avvo torganud noaga kahte Autine lätlast. Raske oli nendega. Autine lätlased olid nüüd ülbed, nüüd, kus üheksa korda suve jooksul oli käinud tulejuga üle Ugandi. Ja nad kiitlesid Raameko ja Drivinaldi tegudega, kes kätte maksid oma isa eest.

Ei saanud poisse eraldada muust maailmast, et nad ei kuuleks midagi kodumaalt. Nad uitasid ringi avalikult ja salaja, päeval ja öösiti sadamas. Ja kuigi avalikult preestrite saatel, siiski leidsid nad alati võimalust kuulda laevameestelt, kes kauplesid igal pool ja käisid niihästi Kuramaal, Saaremaal, Heinastes ja Häädemeestel kui ka Kuldales, Kividenpää ja Rävelas. Mis seal sünnib, millest kõneleb rahvas ja missuguseid kuuldusi kandub mööda rannikut, seda teati. Nii teadis Avvo väga hästi, et Sakalast

olid põgenenud preestrid Kaikkivalta ja Otto ja et rahvas ei mõtlegi alistuda.

Kuid ka teised tema vastased, lätlased ja liivlased, võisid jutustada mõndagi, mida jälle nemad olid kuulnud.

Ei istunud uus usk liivlastel sees veelgi kuigi tugevalt. Nad andsid mõnikord isegi mõista, kui väga, aga salaja, oli neile meeltnööda eestlaste vastuseis usuliselt ja sõjaliselt. Selle salajase poolehoidu peale vaatamata tundsid nad aga siiski suurt viha. Sest nad olid ju vastamisi sõdinud nii veriselt, nõnda et ei teatud kunagi, kas mitte ühe rahva perekonna liige polnud tapnud teise rahvaliidme sugulast. Õieti hõõgus neis veretasu tuli.

Aga siiski oli läbisaamine vastamisi parem kui eestlaste ja lätlaste vahel. Viimased nimetasid esimesi põlglikult paganaiks. Tundsid endid eelistatuina ja kõrgemaina ja kaebasid sageli preestritele, et eestlased mõnitavad ja teotavad Jumalat. Selle eest pidi karistatama ja rängalt. Seda nad teadsid. Seda teadsid aga ka eesti poisid. Näljutada nad endid lasksid. Kinni panna ka. Veele ja leivale, pimedaisse keldritesse. Isegi ahelasoleku kannatasid nad välja. Aga rohkem ei julgetud neile ka mitte teha.

Sest lätlased olid kaevanud kord ühe Soontagast oleva poisi peale. Et see olevat teotanud Jumalat. Siis olid preestrid poisi lasknud kinni siduda ja vitsadega peksta.

Ja poiss oli läinud jalamaid Väina jõkke.

See oli toonud palju sekeldusi, kogu Soontaga oli tõusnud, nakatanud Sakala ja Saaremaa ja vaevalt sai piiskop Albert ära hoida rasket sõda sel ajal, kus tal oli vähe väge ja jõudu.

Avvoga oli nõnda: Lembitu oli põhjendanud oma viimast retke Tolovasse sellega, et piiskop ei pea lepingut, piiskop ei käivat ümber tema pojaga, nagu seda nõuab Sakala vanema au. Tema poeg pole mitte läinud orjaks, keda võib karistada iga tühja asja pärast ning mõne uhke sõna pärast leivata ja veeta jätmisega. Tema poeg on antud pandiks, et peetakse rahu, mitte aga selleks, et ta poleks enam vaba mees. Vaba mehe seisusest ja suure sugukonna perest.

Piiskop Albert teadis küll, et see oli Lembitul vaid ettekääne. Piiskop oli tark mees ja teadis, et Lembitu ei oleks võinudki jätta kasutamata saarlaste ja läänlaste ühist rünnakut. Aga ta pidi tõeks võtma Lembitu väited.

Ja sellepärast oligi preestritel raske toime tulla kõigi nende alatiste kokkupõrgetega, mis sündisid noorte eestlaste, liivlaste ja lätlaste vahel. Ning otse hirmu tunti, et mõni tapab teise, nagu seda juba oli juhtunud.

Oli ju mitmesuguseid poisse. Mitmest seisusest, keda seal kasvatati. Mõned olid tähtsusetu meeste lapsel, kes kuidagi olid sattunud vangi. Kuid nende eest seisis jälle teised, kelle isad olid võimsad vanemad. Ja kellede pärast pidi olema ettevaatlik.

Nad olid kange rahvas, need väikesed alles täiskasvamata poisid. Nende tõrges iseloom võis viia meeleheiteni. Juba noomiv sõna võis nad panna tarduma, kõik luud-kondid kokku võtma ning harkisjalu kivinema vihas. Nagu nirgid olid nad, võrreldes selle tohutu suure vaenuliku ümbrusega, milles nad pidid elama. Nagu nirgid ajasid nad endid püsti, keset teed takistada tahtes hobuse või kõige suurema tõpra möödapääsemist. Ainult et nad ei kägisenud niiviisi. Nad vaikisid ja vaatasid altkulmu põlevate silmadega ja käsi kahmas sinna, kus on nuga.

Neid mõtteid mõtles paater Martinus ja ei teadnud, mida teha käesoleval juhul. Üks aga oli selge: teatama pidi ta sellest piiskopile. Ja see oli siis pahane, et ikka veel ei osata kohelda poisse nõnda, et nad jääksid rahule. Ettepanekut neid eraldada rahvuste järgi ei saadud läbi viia sellepärast, et ei olnud selleks aega, või ei olnud ruume, või oli mõelda paljule muule. Oleks ju võimalik olnud viia lätlasti Holmi. Liivlased võiksid olla Papinkülas, Läti Henriku juures. Isegi Võndu ordumeistri juurde oleks võinud saata kas kurelasti või aga lätlasti. Kuid oli ju nõnda, et läti vanemad pidasid uhkeks oma poegade Riias olemist. Papinkülas aga oleksid nad liiga lähedal oma kodumaale ja liivlased õieti päris kodus. Piiskop omalt poolt ei soovinud näha poisse ordumeistri mõjualustena. Ta tahtis neid hoida enese lähedal. Aga küll ta juba ise teab, ohkas paater Martinus ja jättis kõik need mõtted avaldamata paater Justusele, kes neid ju ammugi oli veeretanud oma peas mitu ja mitu korda.

Avvo oli torganud kahte lätlast, sest et need olid nimetanud tema isa tõpraks. Tõprapulliks. Tal olevat niisama nagu veistelgi karjas mitu naist.

Paater Martinus ohkas uuesti ja pidi siiski muigamagi. Ammu see oli, kui lätlastel oli mitu naist ja on praegugi veel. Kuigi kirik tunnistab ainult üht naist seaduslikuks ja teisi nimetab liignaisteks. Laulatab ühega kiriklikult paari, mehe valiku järgi, ja teised jätab laulatamata. Mis vahe siis sellel on, kui see sünnib niisama Sakalas, Ugandis nagu kurelaste maal ja Rävelaski.

Paater Martinus juhtis ruttu oma ketserlikud mõtted mujale ja nimelt selle tüli põhjusele, mille tagajärjeks olid nüüd kahe läti poisi haavad.

Kas oli vaja tulla sellel kaupmehel tagasi oma reisult ja jutustada Riias ringi, kuidas Lembitu oli kõnelnud oma pojast ja oma naistest piiskop Albertiga.

Kaupmees oli olnud tõlgiks piiskopi ja Lembitu vahel siis, kui maha tehti, et vangilangenud Sakala vanemate asemele astuvad nende pojad.

See oli olnud jutuaajamine nõnda ütelda nelja silma all. Kui mitte kaasa lugeda tõlki. Piiskop ei saanud Lembitust jagu, kui see oli oma meeste keskel, koos teiste vanematega ning oma saatjaskonnaga. Piiskop pidas targemaks ajada salajuttu Lembituga üksi, et teda veenda rahu kasuks, ristiusu vastuvõtmiseks ja ennast tema mõjuvõimu alla andmiseks.

Nad olid ju leppinud kokku küll, et Lembitu saadab oma poja enese asemele. Nii nagu teisedki vanemad asendavad endid oma poegadega. Aga siis oli olnud piiskop ettevaatamatu ning hakanud pantvangi mõiste ümber seletusi andma. Ta oli kõnelnud sellest, et pant on pant ja võib hoopis tagasi andmata jääda, kui lepingut ei peeta.

„Seda küll,” oli vastanud Lembitu, „aga meie teeme samuti. Ning naised mul veel tugevad, võin võtta veel mõne juurde, et poleks poegadest puudust.”

Siis oli valitsenud tüki aega vaikus ja piiskop löönud käed kokku.

„Sa oled ju nüüd ristitud, Lembitu, Sakala vanem. Kuidas sa kõneled?” Lembitut muianud ja heitnud kergelt käega.

„Preester, sa oled eas ja tark mees. Ja minagi pole rumal. Kui mina oleksin võitja ja sunniksin sulle peale minu rahva usu ja ütleksin sulle, et sa võta mitu naist, mis sina siis teeksid?”

Piiskop heitnud ehmunult risti ette.

„Niisugused mõtted annab sulle sisse kurat, kelle alam sina oled ja kelle riigist.”

Hooletult vastanud Lembitu:

„Ma tean. Teie jagate maailma kaheks osaks, üheks, mis on teie jumala oma, ja teiseks, mis on kurjade jumalate oma. Minu arust on hea ikka see, kes võidab, vähemalt võitja rahva silmis. Ja mis seal kõnelda pikalt? Sinu jumal on seni palju võitnud, maid ja rahvaid kokku, aga seda on teinud ka meie jumal. Kuigi mitte rahvaid ja maid, aga vara küllalt. Praegu on alles veel kaalul, kummale poolele kaldub võit. Minu jumalad on mind palju petnud, aga nad vist ei jõuagi teisiti. Ja mina neist suurt ei hooligi. Aga pane sina, piiskop, minu rahvast uskuma teistesse jumalaisse kui neisse, keda nad armastavad.”

„Küll juba panen suure Jumala abiga,” vastanud piiskop Albert.

„Aga siiski — minu jumalad armastavad lapsi. Mida rohkem lapsi, seda rohkem on õnnistatud pere. Kui palju jõuab ikka üks ema neid ilmale tuua, et olla ise terve ja kurnamata. Mul prisked naised, piiskop, ma saan veel poegi, kui sa teed inetu tembu ja halba minu Avvole.”

„Nõnda et jääd ikka paganaks edasi?” küsinud piiskop ja olnud nagu kurb.

„Sa nimeta seda, kuidas tahad, mina jään Lembituks. Selleks, kes ma olen olnud, ja sina mind ju ka teiseks teha ei saa. Sina tahad ära tappa kõik, kes ei usu seda, mida usud sina. Mina tahan, et sa seda meie kallal teha ei saa.”

Piiskop oli siis pikalt kõnelnud veel kõigest, mida toob ristiusk: kor-
rast ja rahust, vagast meelest ja vägivald kahjust. Teede korraldami-
sest ja kauplemisest, rikkusest ja õitsengust, kuid Lembitu oli ütelnud,
et neil olevat seda enestel olnud küllalt, enne kui sakslased tulid maale.

Seda kaupmehe juttu oli kantud edasi Riias ja muidugi oli ta puu-
tunud ka poiste kõrvu. Ja siis hakanud kaks läti poissi mõnitama,
kõnelnud Lembitust kui metsalisest ja jäärast ja siis oli Avvo neile
noaga kallale läinud.

Poiste eneste keskel valitses teatav pinevil olek, sest üks oli veidi
raskelt saanud haavata. Arutati edasi-tagasi, mis nüüd võis sündida.
Lätlased hoidsid eemale. Aga kurelasi ja Kuramaa liivlasi oli palju Avvo
ümber, kes ise oli rahulik ja peaaegu ükskõiknegi. Ta oli juba küllalt
kaua siin, et teada, kui vähe see õieti mõjub tavalisele elule. Kaklused
olid siin alatised, pinget oli nõnda palju, et ilma selleta ei osatudki olla.
Ta naeratas vaid. Tuleb jälle küll paater Justus ja kõneleb maakeelt, mille
kõla on Räveta poolt ja mille sõnad kõlavad teisiti kui Sakala omad.

Paater Justus üteldi olevat maarahva keskel. Polevat suurest soost,
ei tea kuidas sattunud poisikesena juba sakslaste kätte. Ja ju ta selle-
pärast võibki olla nii vagune ja rahulik, kõndida tasa, manitseda vaik-
selt ning ikka püüda kõike pöörata heaks.

Kuigi ta oli maarahva seast, siiski oli temas juba niipalju võõrast,
et siin olevad maarahva lapsed teda hästi ei sallinud. Nagu mingi üle-
jooksik oli ta, ja olgugi et ta kõneles Räveta keelt, oli seegi võtnud
võõra kõla. Ei olnud tal ka küllalt sõnu. Ta pidi neid mõnikord otsima ja
kobama, et ütelda, mida ta tahab. Ja see oli halb kuulda.

Omavahel võisid poisid kõnelda nõnda, nagu suu andis, Saaremaa
poiss omamoodi ja Ugandi poiss jälle nii, kuidas tema oli harjunud. See
kõik sobis. Sellest polnud midagi. Naerdi vaid mõnikord mõne kentsakana
tunduva sõna üle. Aga see naer oli lõbus ja mitte niisugune itsitamine,
nagu tekkis siis, kui ütles paater Justus midagi vildakat.

Polnud ta paha mees, see Justus. Aga ikka ei sallitud ja sinna polnud
midagi parata.

Avvo sai hästi läbi oma poistega ja ka kurelastega. Nendest kõige uhke-
mad kõnelesid Saare keelt, ainult mõni kord juhtus neile sekka mõni liivi

või ka hoopis võõras sõna. Aga oli seal ka teisi, kes olid rohkem lõuna
poolt ning olevat sealtpoolt vanemate lapsed. Need küll püüdsid ka kõnelda
Saare keelt, aga see oli vigane.

Nad olid parajasti mütsakus koos kaalumas, kas nüüd jälle püütakse
Avvot panna veele ja leivale ja vangi pimedasse keldrisse ja kui kauaks,
kui tuli paater Justus ja ütles, Avvo pidavat minema piiskopi juurde.
Avvo viskas pea selga ja teised arutasid edasi, kui ruttu saab teadet saata
Sakalasse ja kunas Lembitu hakkab tasuma poja eest.

Avvo läks kaasa paater Justusega.

Ta oli ikka veel Sakala riietuses. Ta ei olnud selga pannud saksa riideid,
nagu neid kandsid kõik lätlased ja osa liivlastest. Lembitu ja teised vane-
mad olid korrapäraselt alati saatnud riideid, mis oli kootud kodus või
aga võõrast kalevist, kuid siiski õmmeldud nõnda, nagu seda kantakse
omal maal. Oli nägus riietus, niisama nagu Saare ja ka Ugandi poiste
oma. Ning tõstis Riia rahva silmis neid kõiki välja. Ja Avvo siiras pilk
ja vaba, uhke kõnnak tõmbas nii mõnegi silma enesele, kui ta sammus
piiskopi kivitreppi mööda üles.

Ta astus suurde kotta, mille ukse ees seisis valvur piigiga. Läbi paksust
eesriidest, mille Justus lükkas käega kõrvale. Ja nägi piiskopi seismas
kõrge kamina ees, millesse oleks mahtunud kümmekond inimest. Selles
põles jämedaid tammepakke, ning soojuste lained värisesid mõnusalt
temale vastu.

Kui piiskop nägi seda nüüd kolmeteistkümnenda aastast poisikest, võttis
ta oma lõua pihku ning jäi nagu mõtlema ja teda ülevalt alla vaatama.

Mida pidi ta temale ütlema? Poiss vaatas talle julgelt ning avameelselt
silmalesse ja piiskop luges õigeks enne pärida asjaolude järele.

„Sa oled haavanud kahte kaasõpilast?”

„Haavasin.”

„Miks sa seda tegid?”

„Miks nad teotasid minu isa?”

Selle vastu ei olnud midagi ütelda. Poeg peab oma isa eest välja astuma.
Kui ta seda ei tee, siis ei kasva temast meest. Aga piiskop püüdis veenda
usuga.

„Jeesus Kristus ütleb, et kui keegi lööb ühele põsele, siis paku temale
ka veel teine.”

Avvo raputas ägedasti pead. Ta oli seda varemgi kuulnud ja mitte
kunagi mõistnud. Veretasu maade poeg ei jaksanud seda üldse taibata.

„See käib au vastu,” ütles ta punastas aga ise, et ta pidi vastu rääkima
nii suure isandale.

Piiskop oli tark mees ja teadis, et ta niiviisi edasi ei saa. Teadis, et

tema enese alamate seas leitakse vaevalt kedagi, kes ei seisaks oma aueest. Aga need olid kristlased, need võisid hiljem kahetseda tegusid, mis nad olid korda saatnud oma au kaitseks. Nemad uskusid, et see patt on. Nemad võisid pihutada ja seda pattu andeks anda lasta. Kuid see väike pagan siin, see kuulus sellesse riiki, mida valitseb kurat. Ja mille vastu pole muud abinõu kui teda alistada heaga või kurjaga, sõnaga või mõõgaga.

Ning ta uuris järsku iseennast. Kas see pole patt pühavaimu vastu, et temale siiski meeldis see vapper poisike? Kas pole see üks neist tuhandeist kiusatustest, mida saadab Jumala leppimatu vastane kõige usklikumalegi, et ta eksiks Jumala tahtmise vastu! Ta punastas ise kergelt ja ta pilk läks kalgiks.

„Kui sinu koolivend sureb, siis pead sa kandma rasket karistust,” lausus ta. „Eialgu pannakse sind vangi.”

„Vangis ma nälgin ära.” Poiss vaatas temale altkulmu otsa ning ta näos oli vankumatu meelekindlus.

„Leiba sa saad ja vett.”

„Ma ei söö siis ega joo.”

Piiskop pöördus paater Justuse poole, kelle näos oli kimbatust.

„Kas nad seda on tenud?” ja tõmbas kulmud kõrgele.

Ta küsis seda ladina keeles ja paater Justus vastas, et on olnud juba kaks juhtumit, kus kinnipandud pidi välja toodama kongist, sest et nad olid juba suremisel. Enese näljutamise pärast.

Piiskop kõndis paar sammu tagasi koja hämarusesse, kuhu ei ulatanud niipalju kaminavalgust, et ta nägu oleks olnud näha. Sealt siis kostis ta häälel paater Justusele:

„Vii ta tagasi, ma pean järele mõtlema.”

Tagasiteel püüdis paater Justus maakeeles mõjutada poissi. Et see ärgu olgu ometi nii kangekaelne. See aga vastas, et ärgu olgu seda teised.

Kui Avvo tagasi oli jõudnud teiste sekka, lähenes temale Tõivo, Maanevalde poeg, kes oli temast kolm aastat vanem ning mõjus peaaegu täismehena oma laiusega ja tugevate liikmetega. Isalt oli ta pärinud oma rahuliku meele. Ja nii kõlas siis ka tema jutt päris igapäevasena, kui ta hakkas pajatama:

„Käisin sadamas. See oli juba keskpäeval. Oli teisi ka kaasas. Paater Corvinus ja paater Sixtus. Nemad ei pannud tähelegi, et liivi laevalt maale tulnud meeste seas oli ka Kuigas, tead ju, liivlane Kuigas, kes oli vahetevahel Viljandis ja Leoles. See tegi ka nii, nagu ei tunneks ta mind ja ei oleks minuga mingit asja. Käis ja kandis kaupa maale, — nad ju sõidavad Satesele ja Riia vahet, — aga pilgutas silma, ei näinud seda

keegi. Kui meie kõik olime ära vaadanud, siis tulime tagasi. Neid ju sisse ei lasta linna. Aga mina poetasin ennast kuidagi kõrvale, läksin võrkude taha ja ootasin, kuni ta tuleb. Siis ajasime juttu. Ta ütles, et meil ei maksaks enam siin olla. Olevat kõik omad mehed seal laeval. Liivlased küll, aga ei hoolivat midagi ei piiskopist ega ordumeistrist. Neil olevat heameel, kui saavad vihastada sakslasi. Aga rohkem kui kahte poissi kaasa võtta nad ei saa. Ootavad täna öösel ja olgu tuul mistahes, ikkagi lähevad merele. Mis sa arvad?”

„Las ma mõtlen,” ütles Avvo. „Aga Kuikaga peame kõnelema küll.”

Õhtul suleti linnavärv. Ei olnud kerge välja pääseda. Ja nad ei saanudki seda teha, Avvo ega Tõivo. Igal pool olid vahid. Ja lootsikud, mis ujusid jõge mööda alla, otsiti ju läbi.

Nende õnneks oli rajuilm, tuul puhus otse merelt ja ei oleks lasknud sõudagi. Nii võisid nad kindlad olla, et Kuigas oma meestega on veel paigal. Järgmisel päeval läksid nad uuesti välja hulgakesi. Et vaadata laineid, nagu nad ütlesid.

Neid valvati muidugi. Neil oli kaasas paatreid. Aga seekord saatis neid ka paater Justus. See aga pigistas mõnigi kord ühe silma kinni.

Tõivo oli temale üelnud, et tahab osta liivlastelt hülgenahka. Saavat häid pastlaid sellest. Ja nõnda laskis paater Justus Tõivot ning Avvot kõnelda Kuikaga, kuna ta ise puhus juttu paari hämelasega, kes olid tulnud laeval põhjast ja viisid soola.

„Nii raske see ei olegi,” käis Kuigas peale, „kui viime enne pimedat oma laeva sügavamale jõkke, sinna, kus on venelaste lootsikud tihedas parves ja kus on laat iga päev. Siis on kerge pugeda rahvahulgast läbi, ära kaduda ja peitu minna purje alla. Valvajad arvavad, et olete koju läinud. Neile võib ju üteldagi, et olete kõndinud ees ja vahest juba linnavärvatest läbi. Purje alt võite leida meremehe riideid. Niisuguse ilmaga tõmmatakse kas või vaip ümber pea. Kes teid siin tunneb! Ja kui olete juba laevakeres, küll siis oskame matta ja kinni katta.”

„Ei ma ikka tule,” ütles Avvo.

Kuigas oli nagu hämmastunud ja tusane ja ta hakkas seletama, et ega saa ju olla leppimist Riia ega Võnnuga. Ammu juba käivad asjad ikka uuesti sõja poole. Kui muidu ei saa, võetakse appi venelased. Kaskjalad muudkui sõeluvad Poolotski ja Noogardi vahel, ega Lembitu ei jäta. Läheb tugevaks löömaks jälle. Mida nemad siingi kükitavad, kui mehi on vaja kohal?

Neid sõjajutte teadsid poisid niisama hästi. Nad olid neist tundnud rõõmu. Neis oli sageli kohisenud üles suur lootus ja uhkus. Ja nüüdki pidas Avvo enesega rasket heitlust, aga ta ütles siiski:

„Ma ikka ei saa tulla.”

Tõivo oli rahulik, temast oleks võinud arvata, et ta tuleb või aga jääb siia paika ja et temale on see kaunis ükstakõik. Kuna aga ta hingamine käis raskelt, siis mõistis Kuigaski, et ta on ärevil.

Avvol oli alati meeles lause põlvepikkusest poisist, kes alla ei vannu. See lause, mis käis läbi kogu maarahvast, piirist piirini ja merest Peipsini. Tema polnud enam põlvepikkune, tema võis võidelda juba omaette küllalt. Ja kõige raskem oli temale kuulda olnud, kuidas Kuigas ütles, et sõjas on mehi vaja. Neid ju oli langenud tõepoolest palju, ja igat relvakandvat kätt oli vaja. Siiski pidi ta läbi hammaste ja hingeldades ütlema: „Mina ei saa tulla, isa pani mu siia enese asemele.”

Küll kõneles Kuigas, et pole piiskop Albert ju täitnud lepingu tingimusi ja peab teda siin ülekohtuselt kinni. Kuid Avvo vastas, et siis tulgu isa ise ja päästku ta lahti. Näitas Kuikale sõrmust, mille isa oli temale andnud Asti järve jääl, ja kinnitas, et enne ei saa, kui isa käsib. Mingu Kuigas isa juurde ja toogu sõnum siia, et isa nõuab tema tagasitulekut, küll ta siis ise tuleb sel või teisel viisil.

Kuigas heitis kurvalt käega ja nad lahkusid.

Piiskop Albert kõndis oma kojast edasi-tagasi. Ja kaalus ja mõtles ja ta ettevaatlik arukus pidas nõu nende niipaljude raskuste üle, mis ta ees seisis, et ristiusule võita seda visa vastupanevat maad põhja pool.

Ta teadis, et võitlused tulevad ja peavad tulema veel, aga nad ei tohtinud olla üheaegsed. Kas polnud ta küllalt kaotanud aega Saksamaal ja Roomas, kas polnud väsitavad küllalt kõik need abimangumised, mis ei viinud igakord õigele sihile. Kannatust pidi palju olema kõige selle talumiseks, kui visalt kogunevad kokku ristisõitjad ja kui aegamööda nad asuvad teele, kuna siin on hing sageli lõngaga kaelas. Ja pimeduse vürst saadab oma rahvaid otse väravate ette.

Kuid Jumala abi oli teinekord ju tulnud õigel ajal. Ei tohtinud olla tänamatu. Nagu siis, kui saarlased käisid Riia ees, läänlased rüüstasid Liivis ja sakalased ja ugalased põletasid Trikatuas Talibaldi. Oli aga siiski võtnud vaeva ning mõnikord ängistavat südamepingutust, enne kui üldse saadi selgeks teha ristisõja tarvidust siin nendel maadel.

Ja kuidas oli õieti nende kogidega, millel sõitsid piiskop Theodorich ja Ratzeburgi piiskop Ojomaale? Nad olid ju hirmsasti hätta jäänud Saaremaal. Ning pääsenud ainult ime läbi, mida taevane Jumal omas armus oli lasknud sündida.

Piiskop Albertil oli palju tegemist olnud, ja üksikasju ta sellest kõigest ei teadnud. Ta laskis tulla ühe paatri ning enesele jutustada. Paater

Anselmus oli ju ise kaasas olnud ja teadis neid hädasid, milledest need üheksa Saaremaa uude sadamasse tormist aetud laeva olid pääsenud.

Jah, nad olid välja sõitnud ja tahtnud Ojomaale. Üheksa suurt kogi. Ja siis tõusnud hirmus tuul ning ajanud nad Saaremaa randa. Nad pidid ju varju otsima. Ja leidsidki uues sadamas, mille saarlased olid välja ehitanud päris hästi. Kui sisse sõita sadama kitsast suust, siis olid sa päris vaikselt vees ja võisid tänada Jumalat kindla pääsemise eest.

Aga siis, siis tuli teine häda, suur ja hirmus, sest nad pidid olema seal kaks nädalat. Ja võitlema elu ja surma peale.

Saarlased nägid suurt saaki. Merelahingus kogisid võita, neid kõrgeid laevu, millel oli õieti mitu korda: laevaruum all, ja laeval, päras ja ninas veel pealeehitisi, neid ei saadud rünnata tavaliste merelaevadega. Aga siin sadamas pidid nad käes olema.

Sadama suu oli lõuna poole, lõunatuul ajas laineid sisse, mis rahunesid alles kogide ümber. Aga saarlased mõtlesid ette: kui tuul pöördub, pääsevad kogid välja. Ja siis hakkasidki nad sadama suudmesse tooma oma vanu laevu, mis olid täidetud suurte kivimürakatega, ja lasksid kõik põhja vajuda. Nii tuli nende poolt koorem koorma järele, kuni võisid vaikselt tuulega välja minna sadamast ainult veel kerged lootsikud, mitte kunagi sügavalt istuvad suured laevad.

Jubedus täitis kogidel oliaid, kui igal pool kaldal hakkas põlema tule, mis kutsusid kokku kaugelt eemalt saarlasi, muhulasi ja randlasi. Suurest tuulest hoolimata hakkas merel päralt jõudma laevade parvi parvede järele. Mõne päevaga oli neid juba mitusada. Ja ka maal oli näha ikka suuremaks kasvavat sõjaväge.

Laevadelt võis ju saata lootsikuid kaldale ja seda tehtigi, et katsuda rahulikult teel pääseda sellest õnnetusest. Kuid saarlased ei võtnud ühtegi rahuettepanekut muuga vastu kui pilkega. Katsuti mitu päeva järgemööda ja kõneldi kord sadama idakaldal, teine kord läänekaldal. Hoiti lootsikud noole laskekaugusest eemal, et mitte kannatada. Sest lõpuks võeti läbi-rääkijaid ainult veel vibudega vastu. Ja nooled muudkui sihisesid vette. Lootsikute ees. Ei olnud lootust mingit rahu.

Saarlased hakkasid tassima ja rullima palkidel oma laevu meresadamasse. Nõnda et oli oodata rünnakut vaikselt veeski, kui neid laevu tuleb juurde väga suurel arvul. Kogid olid neil köidetud üksteise külge, ning nad olid sel viisil nagu suur kindlus vee peal.

Aga seegi oli hädasohtlik. Sest saarlased hakkasid nüüd sadama suudmest saatma tuleparvi. Need koosnesid laevadest, mis olid kuhjatud täis kuiva puud, tõrva, pigi ja vaiku. Ning need seati just nõnda pärituult, et nad pidid peale tulema üksteise külge köidetud kogidele. Aga siis just,

kui nad hakkasid tulema nagu paratamatu saatus, siis pöördus tuul. Siis keeras tuul läände ning ajas tuleparve randa.

Sellest ohust oldi küll päästetud kahenädalase vangisoleku järel, mis oli raske olnud nälja ja janu pärast. Aga väljasaamise lootus aitas veelgi edasi.

Sadamal oli veel teine sissepääs. See oli küll madal suurte laevade jaoks ja purjetada temast välja ei saadud, olgugi et tuul oli soodus. Aga niiviisi saadi siiski, et laevad tehti tühjaks, koormad võeti maha, et siis kergeks jäänud keresid kõitega läbi viia madalalt läbipääsu teelt.

See oli tükk suurt tööd, kus löödi lahingut pealetungivate saarlaste vastu. Aga nõnda toodi siiski ükshaaval kogid kõik sadamast välja ulgumerele.

Nõnda jutustas vaimulik ja piiskop Albert kõndis edasi-tagasi ja tema kulmud olid koos. Ta silus vahetevahel oma meeleskohti ning mõtles, mis siis oleks olnud, kui Jumal ei oleks armu heitnud ja ära päästnud üheksa kogi. Piiskop Albert nägi selles õieti Jumala näpunäidet. Taevane isa oli tahtnud nimelt näidata, kui suur on hädaoht, mis alati varitseb Saaremaa poolt. Otsa oleksid saanud kaks Jumala läkituse täideviijat, kaks piiskoppi ja ühes nendega tohutu suur varandus, palju ristiinimesi. Ja seda võib juhtuda iga päev.

Aga kuidas leida selle vastu abinõu? Pole nii palju laevu, et rünnata seda Saaremaad mere kaudu. Seda suurt lahmakat meres, kus kaldad vaid kihisevad neist sõjakaist laevadest, mis liiguvad üksikult ja parvedena ja julgevad tulla isegi Riia alla, et seda rünnata. Nad on vihased ja julged nagu erilased ja ei hooligi palju sellest, kas saavad hukka omaenese pistest.

Ning piiskop Albert leidis, et sellele peab ometi kord ots tehtama, sellele igavesele valvelolekule ja kartusele, et viimati tungivad jälle ootamatult kallale, kas Koival või Väinal või lahtisel merel. Sa oled oma kanna kinnitanud siia maale, sa oled siin kodus ja suur osa rahvast, lätlased ja liivlased on juba võidetud jumalariigile, aga nendega seal põhja pool tuleb ikka veel võidelda. Võidelda pimeduseriigi sulaste vastu, kes ei lepi sellega, et jääda omale maale, vaid tungivad rüüstates, põletades ja ristiinimesi tappes järelejätmata sinna, kus jalule on seatud kord ja rahu.

On ainult üks tee, mille kaudu saab kallale minna Saaremaale, ja see on merd mööda, kui sel on talvel kate peal. Aga ennem peab olema vaikselt tehtud Soontaga ja Ridala, sest kuidas sa lähed üle mere, kui sinul selja taga on jälle vaenlasi, kes on täis jõudu ja suurt viha.

Ning siin otsustaski piiskop Albert oma sõjaretke ühes lätlastega ja liivlastega ning orduvendadega Soontaha talvisel ajal. Ta vägi oli väga

tugev, kui ta läks, ja tuli veel tugevamana tagasi. Sest ta polnud palju kaotanud. Võitnud aga suure saagi Soontaga, kus linnust piirati üheksa päeva.

Ei jõutud küll vallutada Soontaga kantsi. Ei andnud alla ka Soontaga linnuse kaitsjad, aga nad leppisid. Nad leppisid kokku, et lasevad endid ristida, ja nad tõotasid, et nad ei alusta lähemal ajal mingit sõjakäiku. Ja sõna need paganad peavad, seda teadis piiskop Albert.

Tema vägi puhkas ka mõningad päevad ja läks siis edasi üle Väina Muhu saarele. Külad löid leekima. Oldi ühe linnuse läheduses mitu päeva, kuid nad ei asunudki piiramisele. Ja külm oli väga suur. Oli raske raudriides inimestel teda taluda, ja kes sai haavata vihaste saarlaste poolt, see kisendas valust ja jooksis verest ruttu tühjaks. Ei püsinud nad kaua seal. Nad tulid tagasi õieti ülepeakaela. Päris põgenesidki. Seda sellepärast, et nad teadsid, kui ruttu saavad saarlased oma maleva kokku. Ja kuigi seda malevat ei tulnud kusagilt, kuigi saarlased ikkagi teda nii ruttu kokku ei saanud, nagu uskus kartus, siiski põgeneti. Juba siis, kui keegi nägi pimedas puhmast ja hüüdis, et malev tuleb. Nõnda jooksid paljud laiali. Eksisid ja külmasid ära.

Kuid siiski oli see esmakordne kallaletung Saaremaale hoiatuseks. Ja ähvarduseks, nõnda arvas piiskop Albert, et ka see sõjakas saar pole kindel. Ning ärgu ta arvaku, et tema võib seista puutumata ja vallutamata kogu aja nagu seni.

VII

Nagu haigus käis Lembitule peale. Oli nagu tõbi, et ta ei saanud mõtteid kõrvale pöörata sellest, kunas õieti tekkis murrang. Kas oli see Koiva lahingu järel? Kas oli viga, et ta siis leppis ja tegi kolmeaastase rahu? Kas oli see olnud nii suur viga, et vastane võis vahepeal kosuda, maarahvas aga jäi ikka nõrgemaks? Või oli üheks pöördpäevaks Leole langedamine? Kunas hakati õieti andma pantvange? Neid oli ju varemgi antud mõnikord, mõnikord ei olnud võetudki. Aga kõige suurema pöördena tundis Lembitu alati seda, kui vaenlaste vägi läks Leolest mööda Harjusse.

Nad olid enesega kaasa sundinud teejuhte. Kas oli see varem olnud võimalik? Et keegi maarahva mees läheb vaenlase väe eesotsas? Ja näitab teed, kustpoolt minna tapma ja põletama omasugust maarahvast.

Nad olid mõlemad olnud Harivaldega Leole linnuse vallil ja pealt vaadanud, kuidas vaenlase väeosad rühmasid edasi Harju poole. Ja kadusid pealetulevasse õhtusse. Ei olnud nad rünnanud Leolet seekord, sest oli midagi sarnast nagu rahu Sakala ja vaenlaste vahel. Kuid nad olid nõutunud teejuhte. Olid ütelnud, et tulgu linnusest kaasa need, kes teavad teed Harjusse. Aga linnusest ei läinud ühtki meest. Nad olid neid saanud mujalt. Küladest. Olid saanud. Oli siiski leidunud neid, kes ei keeldunud.

Lembitu ja Harivalde ei olnud teineteisele lausunud sõnagi. Nad olid vaid mõtelnud ühte ja sedasama: et miski on murdunud. Et on midagi raskelt haiget saanud rahva meeles. Ja see ei tõotanud head.

Oli ju olnud ennemgi tülisid omavahel. Olid ju saarlasedki tulnud kord mandrile, et karistada lepingu murdjaid, kuid see oli ikka olnud omavaheline asi. Ei olnud vaja kellelgi kaasa minna ja näidata teed sellesse või teise külasse ja et löödagu seal maha elanikke. Teed olid teada saarlastel enestel, ja polnud vaja kedagi teha äraandjaks. Nüüd aga on kõik teisiti. Nüüd juhib oma mees võõra oma mehe kallale.

Oli ju selge, et need teejuhid hiljem ei pääse eluga. Et iga teine Sakala mees tasub kätte häbi eest, mis on tehtud Sakalale. Aga et võidi üldse

minna oma maarahva vastu, see oli murrang, mille raskust tundis Lembitu ja millest kõnelesid ainult Harivalde aukuvajunud põlevad silmad.

Niiviisi sai ka Harju rüüstata. Kuni Looneni olid nad välja jõudnud. Raikülas olid peatunud, ja Karedani käisid salgad. Kuni vanemad tulid kokku, palusid rahu, andsid pantvange kaasa lisaks neile vangidele, keda veeti minema.

Nagu haigus käisid need mõtted alati läbi Lembitu pea, et kes on süüdi ja kus on süü? Millal tehti see kõige suurem viga, see otsustav, mis oli inetuks teinud aegamööda rahva nõnda, et endine uhkus ja vankumatus kippus kaduma.

Omast arust oli ta ju teinud kõik, niipalju kui tema jõud on jaksanud. Ta oli püüdnud koos hoida kõiki, nõnda et ükski maakond ei oleks tohtinud käia teist teed. Aga nähtavasti oli temas eneses mingi viga, mis ei lasknud kõike nõnda minna, nagu ta ise seda oli tahtnud.

Kuidas oli see siis nüüd aegamööda kõik tulnud, et ei jõudnud vastu seista sellele vajutusele, mis oli ju varemgi olnud tugev? Kas polnud siin alati käinud rootslasi ja viikingeid, taanlasi ja venelasi? Aga nad olid tulnud ja ikka jälle tagasi löödud, järele jättes vaid pikki kalmukünkaid. Siin oli oma elu kaotanud kuningaid ja kuningapoegi. Ja maa oli jäänud ikka vabaks. Oli ju käidud siin makse nõudmas ja mõnikord oli seda neile antudki. Kuid ikka nõnda, et mõne sõjaretkega võeti jälle kõik kuhjaga tagasi. Ei olnud jäädavalt oma kanda siia maale keegi kinnitanud. Said põrutada ülemere maad, suitsesid Taani ja Rootsi maarahva käes.

Nüüd aga voolas alatihti võõrast rahvast juurde. Selge ju oli, et lätlane ja liivlane said kannatada mõlemalt poolt. Ja ta pidi sõna kuulma, selle sõna kuulma, kes valitses tema maad. Pidi kuulma sellepärast, et ta nõrgaks oli jäänud. Et tal ei aidanud vastuseisimine. Kuigi lätlane palju vastu ei seisnudki. Et ta pidi tulema sõtta maarahvaga ja veel nõrgemana, kuna maarahvas ise ka nõrgenes. Piiskop aga ja ordumeister, need said alati inimesi juurde. Iga langenu asemele tuli laevaga kaks. Iga langenud tuhande asemele tuli kaks tuhat. Ja kui kaua see nõnda võiks kesta, kuni sa sõrmedel võid lugeda, kunas jõud on otsas.

Mis sündinud oli lätlastega ja leedulastega, see oli sündinud nüüd ka Ugandis. Seal oli jäädud nii nõrgaks, et ei saadud vastu venelastele. Need tulid suure hulgana, need tulid kavala jutuga. Et ugalased ei olevat täitnud oma lubadust. Nad olevat lubanud vastu võtta vene ristiusu, kuid on endid lasknud ristida orduvendade poolt. Ja ugalased olid nii nõrgad, et palusid appi sakslasi.

Ei olnud siisugust tegu varem olnud kuulda. See kõik oli nõnda ränk,

et võta pea käte vahele ja mõtle, ja sa tead, et seda häbi ei pese maha ükski vesi.

Aga kuidas tekkisid siia äkki taanlased? Kas saatis neid Taani kuningas Valdemar? Appi ordumeistrile? Või läkitas neid paavst? Nad ise olevat luba palunud paavstilt mitu ja mitu korda tulla siia võitlema maarahva vastu. Muidu ju ükskõik, kuidas nad otsustavad seal kaugel läänes ja lõunas. On päris ükstapuha, kes saadab. Aga neid tuleb. Tuleb raudrüüs, tuleb mõökade ja kilpidega, tuleb headel hobustel ja värske jõuga kurva rahva kallale.

Et rahvas on kurb ja sünge, seda võib näha sõgegi. Ei tähenda midagi need üksikud, kes lähevad teed näitama, kus tuleb keerata maarahvale kallale. Ja ei tähenda seegi ka veel mitte midagi, et ugalased läksid koguni koos sakslastega, lätlastega ja liivlastega Harju kallale. See, mis on sündinud Järvas, Harjus ja varem Läänemaalgi, see veel ei tapa. Kui tõmbad rinna kõvasti õhku täis ja lähed kallale ühiselt, siis saab viimaks jälle Ugandistki asja. Ja noor kasvav rahvas lunastab vanemate patud. Ja häbi.

Aga ükski ei saa siin mitte midagi. Siin tuleb appi võtta venelane, kellele sakslane juba hakkab astuma kannale. Noogardis on antud lubadusi. Noogardi vägi peab tulema ja üheskoos tagasi lööma kogu selle pealetungi, mis alati ja väsimatult rõhub lõuna poolt.

Kui kiirelt see kõik oli läinud! Suvel aasta eest tungisid sakslased Harjusse. Samal sügisel läksid venelased Ugandise. Järgmisel kevadtalvel läksid sakslased Järvasse, jõudsid otsaga Virusse. Ja siis võeti jõud kokku, saadi appi venelasi, ja Sakala, Saaremaa ja Harjumaa mehed valgusid Otenpää piirama, kus olid sees sakslased ja ugalased. Ja see oli võit! Sakslased pidid lahkuma Sakalast ja Ugandist. Läks isegi nõnda tõsiseks sakslastele, et piiskop Albert läks abi otsima Saksamaale. Ja ei olnud veel praegugi tagasi.

Muidugi oli see võit. Kergem oli hingata, kuid siiski oli kõik ikka nagu tammumine ühel kohal. Aasta eest läks ju nurja suur kavatsus.

See paks lühikese kaelaga Vladimir, see priiskav Poolotski vürst oli nõus tulema, naeris laialt ja lõi oma põlvedele, kui saarlased talle ütlesid, et panevad kinni Väina suudme, nõnda et kalagi läbi ei saa lipsata. Lubas tulla suure väega ja teha Riias põrm, et saaks kord kaelast need saksa kaupmehed, kes valitsevad seal risti teel ees, nagu tahaksid nad jääda Väina põlisteks peremeesteks. Ei maksa liivlased enam Poolotskile makse, vaid sellele piiskopile, kes kord ometi tuleb koristada eest.

Suur kergendustunne oli teinud Lembitu rinna lahedaks, kui ta tuli saarlastega koos tagasi Poolotskist.

Aga oli nagu nõiutud ja neetud: Kui Vladimir oli kogunud ikkagi tõepoolest suure sõjaväe ja ise astus laevale, et sõita mööda jõge Riia poole, siis kukkus ta nagu välgust rabatud vastu vääri ja oli surnud mees.

Ei olnud enam väejuhti. Sõjamehed läksid jälle laiali. Saarlased ei sõitnudki siis Riia alla, vaid Salatsist mööda Asti järvele ja põletasid lätlaste hooneid. Asi kah, aga Riia jäi võtmata ja on võtmata praegugi. Koorem vajus jälle südamele ja jäigi sinna.

Kas saab kord sellest vabaks? Kas saab kord jälle tõmmata sügavalt hinge, enne kui võetakse kokku jälle viimne ramm pingutuseks, nii et kõik sooned venivad ja luud ähvardavad murduda suurest kangutamisest, ja siis välja hingata pikalt, väsinult, kuid rahulikuna, et ometi kord on töö tehtud ja nüüd võib siis puhata.

Nõiutud ja neetud on olnud kogu see aeg, millal hakkas ängistama luupainaja lõunast. Nii harjumata oli see kõik, et seni avar õhk on läinud paksuks ja hingamiseks raskeks. Kasvanud ja suureks saanud oled aegadel, kus oli rüselemist idas ja läänes, põhjas ja lõunas, aga neist saadi üle, ilma et oleks kurnanud, mõne tugeva äigamisega. Küllalt oli olnud kaugemas minevikus neidki, kes tulid maale ja nõudsid maksusid. See oli siis, kui elas veel vanaisa. Tuli neid Noogardist või Laadokalt, Rootsist või Taanist, ja kui neile maksiski mõni kihelkond, siis et rutem lahti saada ja ise minna tagasi tooma kaotatud vara ja natuke nagu muhkusid saanud au. Ei jäänud kellegi võõra jalg püsima maarahva pinnale, ei Saarel ega Virus, Ugandis ega Läänemaal, Sakalast kõnelemata. Nii kui said seada kanda maale, kohe tehti neile ka minek sisse.

Nüüd aga rusub, künnab kordamööda läbi kõik, ajab oma vaod kord siit läbi, kord sealt, ja sunnib kummardama võõrast usku ja kommet.

Ja oli nagu luuvalu, oli nagu kurnav haigus, et sa ikka pead mõtlema ühte ja sedasama: kus oli viga, et ei saadud jagu, miks äpardus kõik alati? Kuigi võit Otenpää juures oli ikkagi midagi nagu poolvõitu, sest vabalt lasti minna sakslased koju. Relvadki anti tagasi. Aga venelasega on raske asju ajada. Venelane ei püsi ja lepib, kui saab natukesegi. Sai maad laastata Ugandis, kuid mis sealt võtta oli nii suurele sõjaväele. Oli õigegi, et läks tagasi, oleks nälja pärast niikuinii pidanud ära minema, sest moonavoore ei saadetud järele.

Aga oli ju ka sellepoolest ainult pool võitu, et pidid appi kutsuma venelasi. Sest oma jõust ju ei jätkunud. Häbi ja häda pealegi, et ugalased nüüd liidus Riiaga. Suur häbi. Ei saa silmagi vaadata sakslasele ega venelasele.

Suur oli vägi Otenpää all. Nii suurt pole nähtudki. Venelasi Noogardist ja Pihkvast ja vadjalasi. Ühes saarlastega ja harjulastega ning Sakala

meeste ühe osaga kakskümmend tuhat meest. Teine sakalaste osa oli Ümera juures karistamas lätlast. Siiski, kakskümmend tuhat meest ja nii väike võit. Aga sakslased pidid välja kolima Ugandist ja Sakalast. Nõnda ütles rahuleping, ja selle kinnitas piiskob Albert. Kinnitas ja kadus ise Saksamaale. Vist küll tooma uusi ristisõitjaid. Toogu, aga enne tuleb teha lõpp kõigile neile raudmeeste voorimistele mööda merd. Nüüd peab tulema kord ometi lõpp. Noogardis on ära nähtud ja Pihkvas ja Poolotskis on mõistetud, et vägisi ja visalt sööb ennast sisse võõras, kui mitte kord ei võeta kokku jõud ja ei lööda vastu. Saadikud tulid tagasi Noogardist, ja neile töötati pühalikult, et siitsaadik ja mitte enam. Venelased tulevad nüüd päris tõsiselt appi.

Lembitu oli neid mõtteid pidanud alati keerama peas, mille ta arvas auravat kuumast tööst. Ta ei mäletanudki õieti, millal ta korralikult sai magada. Oli kihutanud Rävellasse ja vastu võtnud saarlasi, oli rääkinud ridalastega ja oodanud, et harjulased oleksid kohal kogu oma jõuga. Virulastele oli ta visalt peale käinud, et need seekord ei hilineks. Järele jätmata oli ta nõu pidanud järvalastega. Kogu maarahvas pidi välja tulema korraga.

Ja tuli.

Tahtis tulla nagu veel kord suvi peale viljakoristamist, kui hakkas mehi valguma Sakalasse. Ridalased olid kohal kõige varem, järgnesid nagu kaasa kistuna Soontaga mehed. Varsti olid Rävella sõjamehed päralt jõudnud ühes harjulastega, järel tõmmates järvalasi. Tuldi pillidega ja lauluga, noorem rahvas joobus võitlejate hulgast ja vanem põlv, kes oli kogenud ja oli välja tulnud vaid kindlameelselt, laskis ennast kaasa kiskuda rõõmsa meeleolu tõusuni. Juhid vaatasid julgelt ja käre sõjakus hõiskas ja kõneles karmilt hobuste hirnumise, relvade kõlina ja teritamise sekka.

Lembitu ratsutas ringi. Käskis ja korraldas. Pühkis higi kõneles, et hää! kippus kinni jääma. Ta oli väsimatu. Aga ta silmad kõnelesid siiski uneta öödest, punetasid ja olid kaotanud oma tavalise rahu. Kuid see ei mõjutanud teiste juhtide ega sõjameeste meeleolu. Teati ju, et Lembitul pidi lasuma tohutu hulk tööd. Iga mees küsis nõu ja juhatust, iga maakond võitles oma meeste huvide ja moonu eest. Ja tülisid oli küllalt.

Lembitu oli määranud kokkutuleku kohaks Pala jõe. Seal pidi läbi kaalutama edasitungi tee ja üksikute maakondade meeste asend ja tegutsemise kord. Ei võidud ju teha juhuse asjaks, kas satuvad vastamisi liivlased ja harjulased või aga järvalased rüütlitega. Viimastel pidi vastas olema sõjakamaid mehi. Kuid ka see olenes jälle sellest, kuidas liigub vaenlane ja kuidas on tema jaotanud oma sõjaväe.

Lembitu silmadel oli õigus näidata unetuse märke, aga ta väsimatus ja hoog ei kannatanud.

Neil ilusail päevil, kus tuuled olid pehmed ja taevast rahulik, veeres päike õhtule nagu vaigistav töötlus. Kuna Pala luht alles tumedalt rohetas, olid varajased öökülmad, mis langesid kokku haruldase tähtede sajuga, näpistanud kaski ja vahtraid. Need olid kaetud soojapunaka ja kollaka kirmega. Kuuse- ja männimetsad mustasid ja tõmbasid oma hambulisi jooni kollakate kesaurmede ruutude vahele, millede rõugud ning hakid ruut kahanesis suure hulga inimeste ja loomade varustamisel. Ja ikka veel tuli rahvast juurde Rävellast ja Ridalast. Hilinenud jõuke, kes vedasid kaasa vajalikku varu vahest pikaks venivaks sõjaks.

Ja tuli ju oodata venelasi, tuli valvel olla, kunas hakkab üle Pihkva liikuma suur sõjavägi, mida oli lubanud saata Noogardi! Kui see valgub Lätimaale, Adselesse ja Tolovasse, Trikatuast läbi Riia poole, siis on käes aeg, mil ka maarahva kuuetuhande päine malev hakkab lainetama lõunasse.

Ihameel oli lahkunud Leolest ühes vennaga ja Kasenpää meestega Lembitust paar päeva hiljem, sest Lembitu oli läinud minema äkki. Ta polnud seekord kaasa võtnud Oolupitki, kuid jätnud sõna, tuldagu järele Pala jõe.

Harivalde oli lakanud oma sõitudest Harjusse, Järvasse ja Rävellasse, sest nüüd liikus kõik juba iseenesest. Nüüd oli Harivalde kodus, ohverdas uritamme all ja uuris oma aukuvajunud põlevate silmadega loomade sisekondi. Ta oli saarlastega koos käinud Viru Hiimäel. Seal oli ta saarlaste suurele jumalale, kes muiste sellelt mäelt oli lennanud Saaremaale, seekord ohvriks toonud neli vangi. Kuid Harivalde ei kõnelnud, kas ennustused on head ja jumalad sõbralikud.

Sõjaväele Pala jõe ääres paistsid nad seda olevat. Loodus oli nõnda lahkeilmeline nagu vaevast kunagi varem, jumalad vaatasid tuhande nägematu silmaga nagu heakskiitvalt naeratades pealt, kuidas maarahvas tõuseb. Kuidas ta ennast sirgu ajab kättemaksuks kogu selle vaeva eest, mida tõi lõuna oma võõraste vägedega. Oli põlatud halvaks põliseid jumalaid, oli teotatud neid, kes nüüd vaatasid igast puust ja põõsast, kivist ja veest. Õhust ja kergest pehmest tuulepuhangust. Ja õhtune taevast õitses värvides, mis olid nii õrnad ja rõõmsad, et ei saadudki teisiti kui uskuda kõigesse heasse, mida tagasi pidid tooma nüüd odad ja taprid.

Sünge oli vaid Harivalde ja ta nakatas ka Ihameelt, kuigi see teda teisena õieti kunagi polnud näinud.

Ihameele tusk oli aga pärit ka mujalt. Nüüd oli ta kõnelnud Õnnepäivä

kõige noorema naisega, kes oli nüüd suurte Sakade sugukonda võetud. Selle Saka omasse, kes muistsel ajal oli maale andnud Sakala nime.

Helmik oli tulnud kaevu juurde ja silmanud teda, kui ta parajasti harjas oma hobust. Oli siis ruttu sammunud tema poole.

Ihameel oli Helmiku tulekut kaevu juurde tundnud kogu oma ihuga. Kehast käis läbi ärevus, et peab hinge kinni pidama. Ta vaatas üle öla ja nägi siis Helmikut seisatamas hetke ja tema poole vaatavat. Siis aga tuli ta nõnda, nagu oleks ta teinud seda iga päev, ja Ihameel oli poolküürus jäänud hobuse küljele kummarduma, hari peos. Ta sai ennast sirgu ajada alles siis, kui Helmik seisis tema ees ja lausus tõsiste silmadega:

„Ma ei taha enam siin olla.”

Ihameel ei teadnud midagi vastata. Süda seisatas ja ta vaatas Helmiku silmadesse, mis võtsid kurva ja igatseva ilme.

„Kas sina ei tea kohta, Ihameel, kus on rahu? Vii sinna. Ja kui sa ei taha, siis juhata. Siis lähen ma üksi.”

„Sul on kalevane mees,” vastas Ihameel tasa ja kogeldes. „Las ta viib, kui kardad.”

„Ei tema vii. Aga mul on häbi, et kardan. Mul on häbi alati. Sellepärast, et mul pole poega. Pole last olemaski. Ja miks on mulle vaja last, kui nad viivad tema metsa, vaimudele või huntidele, või et siis ta tapavad või ära viivad lätlased või liivlased, ristirüütli või leedulased.”

„Sul ei kõlba nõnda kõnelda. Ja ega nüüd enam vaenlane pääse maale.”

„Sa ju tark, sina ju tundija nüüd. Aga oled sõge ja ei näe. Iga hoone nurga taga varitsevad vaimud kurjade silmadega. Kui vaatad, siis kaovad ja pistavad pea välja puu tagant . . . hiilivad päise päeva ajal . . .”

Helmik õhetas. Ta hallid silmad olid peaaegu mustad erutusest. Ja Ihameel nägi, et silmaterad on suured.

Helmik oli ju muidu nii sõnaaher ja uhke, nüüd aga oli ta jutukas ja kõneles ruttu, nagu kartes, et keegi teda peatab.

„Kurt oled sa ka, Ihameel, sa tundija . . . sa ei kuule sosinat iga kivi taga ning aia vahel . . . ei sosista üksi vanad naised, kes käivad ringi kinniste nägudega . . . nagu oleks neil põlle all suuri saladusi . . . neil on aga näod kartlikud . . . kehv on siin olla, Ihameel . . . ma kardan . . . vii mind minema . . .”

Ihameel otsis vastust, aga Helmik ruttas edasi oma kõnega ja hakkas nüüd ise sosistama. Astus Ihameelele veel lähemale ja kõneles temale peaaegu kõrva sisse:

„Sa ju ei näinud, kuidas Lembitu siit kadus, mitte keegi ei näinud . . . mina aga nägin . . . käis veel saunas, vihtles ja keegi ei teadnud tema nõu . . . mina aga teadsin . . . ma nägin tema olekust . . . tuli saunast välja

ihualasti öösel ja läks jõkke ja tal oli palav . . . kõik magasid, mina ei maganud . . . aga mina ei näinud ju ka ihusilmaga, ma lamasin asemel ja nägin siiski . . . Lembitu käis jões, nagu siis, kui ta rahva ees maha pesi võõra usu. Ja niisama pesi ta nüüd maha millegi muu . . . ja ma tean küll . . . Pesi maha kartuse . . . pesi pühalikult ja tõstis käed üles tähtede poole. Aga ei tea, kas sai lahti hirmust, suurest hirmust . . . ja jäi vahest järele väike kartus veel . . . mul aga on sees ikka suur hirm. Ihameel, sa vii mind siit minema . . .”

„Ma viin su parem su asemele, Helmik,” lausus nüüd Ihameel. „Viin su naistemajja ja sa pead heitma pikali. Nad keedavad sulle rohtu ja juurtemahla. Sul on palavus ihus.”

Helmik nagu ei kuulnudki, näitas käega:

„Seal künkal seisis Lembitu, kui oli tagasi läinud sauna, ja tuli uuesti välja, palakas ümber, seisis kaua ja vaatas siia poole, kus on kõik tema hooned ja pere ja naised ja tütre . . . aga ainus poeg on Riias vangis . . . ei ole jumalad temale andnud teisi poegi . . . vaatas lõunasse ja Avvo tundis seal kaugel, et isa vaatab . . . tundis, et isa kardab, ja keeras end asemel ja unenaine näitas kurje viirastusi . . . ja Lembitu läks tarre, jah, läks tarre . . . tuli tagasi, läks pikkamisi jälle jõe äärde, kus sõi tema hobune. Istus selga ja ratsutas minema . . . ihuüksi . . . ees ja taga ja kõrval eemal murede pikad varjud, kookavad kaasa, vahivad üle puhmaste . . . nii üksi ratsutas nagu mitte keegi teine maailmas . . . nii üksi pole minagi, Ihameel, sa ju ikka viid mu ära siit . . .”

Ihameel teadis nüüd, et Helmik sonib. Ei olnud Lembitu sõitnud öösel minema, oli sõitnud üleeile peale lõunat, andnud käske ja võtnud käskjalgu vastu ja siis alles ratsutanud minema paari Harjumaa mehega. Ihameel ütles enesele, et Helmikul on vist soetõbi, mida oli liikumas. Ta ei tahtnud õieti haigele vastu vaielda, lausus aga siiski:

„Lembitu ei saanudki aega sauna minna . . . lubas käia Pala pool.”

Helmik naeratas kaastundlikult ja näitas aida taha:

„Ma ja ütlesin, et sa midagi ei tea.”

Võttis Ihameele varrukast kinni ja vedas teda poolvägisi sauna poole:

„Tule aga, tule aga sisse, vaata ise . . .”

Ja siis jooksis juga Ihameele selga mööda alla ja ta näost käis kananahk üle. Keres oli kuum. Keres oli tõepoolest palav. Ja sauna polnud köetud läinud nädalast peale.

Eile oli tulnud Oolup Viljandist. Oli seal käinud Lembitu käsul. Ta jutustas, et imelik, mis käsku oli Lembitul vaja saata Viljandisse, kui ta ise oli seal. Oli olnud ratsa linnuse värava ees, vaadanud alla järvele, siis keeranud paremat kätt Alistekunna teed ja ratsutanud minema. Ja

seal siis tulnud üks Tarvastu mees ütlema, et näinud äsja Lembitut Mustala lähedal ratsutamas Võrtsjärve poole. Olnud ihuüksi, vaadanud paremale ja pahemale, nagu ootaks ta kedagi või midagi, ja kadunud Võrtsjärve sihis. Tea, keda see Tarvastu mees pidas Lembituks. Aga teised, kes läksid Pala poole, vaidlesid ka, et oli ikkagi olnud Lembitu — kui palju see hobune ikka jaksab, olgu ta nii terasest nagu Lembitu oma ongi!

See Oolupi jutt löi nüüd nagu välk Ihameelest läbi.

Ei olnud selles midagi, et Lembitut võidi näha ühtaegu mitmel kohal. Ihameel ise oli näinud keset Sakalat oma isa. Hiljuti alles.

Sõi ennast sisse kesianurmedele nagu ruut päris teist maad ja oligi äkki org, soo, jõgi ja sild, mis viis Kasenpääle. Seda silda mööda läks isa, vaatas sillal ja vaatas kohale, kus oli uppunud Must Meego. Nagu tahaks veel näha seda kohta, kuhu ta needis soo sisse lämbuma oma vastase. Aga vaat', nüüd keset Sakala kesianurmi oli pandud tükk teist maad, tee Suviharjalt Kasenpääle, ja sel teel seisatas isa ja vaatas rappa. Tema ümber aga oli nii palju tühjust, üksildust, mahajäetust, et hakkas hale Suviharjast.

Ei olnud sellest midagi, et inimene võis olla mitmel kohal korraga, et ta vaim võis lahku minna kehast ja ennast näidata mujal. Aga et Lembitu vaim oli nõnda imelik olnud, nõnda mures, nagu nüüd paistis Ihameelele Oolupi ja Helmiku jutust, see löi raskelt hingele. Helmiku näos oli midagi Lembitu kartusest, Helmiku silmades oli osa sama hirmu, mille ta ütles Lembitul olnud olevat, ja see hakkas Ihameelele järsku külge. Tal hakkas külm.

Ta talutas Helmiku naistetare poole ning andis seal nõu, kuidas tema eest hoolitseda. Ja siis ratsutas ta kiiresti Pala jõe poole.

Siin aga nägi ta Lembitut asjalikuna ja rahulikuna, kuigi väsinud silmadega korraldusi tegemas.

Alles kui tuli teade, et vaenlase vägi liigub Sakalasse, löid silmad nagu kannatades ja kärsitus vihas loitma, et jälle kohe võtta kaalumise ilme.

„Kas pole veelgi teateid venelastest?“ küsis Ridala vanem Valdik.

„Poleks ütle mata jätnud, kui oleks,“ vastas Lembitu hooletult. „On ennem sõditud nendeta ja saab nüüdki.“

Päriti, kui suur on vaenlase vägi. Käskjalgu jõudis päralt vahutavail hobustel. Teadsid ütelda vaid, et vägi on tugev ja et on juba läbi Ruhjast, eelväed on juba Alistekunnas. Kavalalt on ristitüütlid korraldanud, lätlased on pandud pahemale, mitte nõnda, nagu nad tulid, paremalt. Et põgenemise korral ei saaks kohe kodumaale, vaid peaks läbi minema Liivimaast. Liivlased jälle paremale poole, nõnda et võiks taganeda vaid

Otenpää poole ja sealt läbi Ugandi ja Walgatabatve lätlaste keskele. Sel viisil on juba raskem kõrvale hoida, pealegi kui keskel on ristirüütleid oma raudriideis ning ammuküttidega.

Aga päris uus vaenlane olevat ilmunud. Orlamünde krahv Albert, Taani kuninga Valdemari õepoeg. Sel on kaasas omad sõjamehed. Ordumeister Folkvin olevat ise ka eesotsas, liivlaste suurvanem Kaupo ja Dünamünde kloostriabt Bernhard oma meestega.

Üks Järvamaa väejuhte sõandas ütelda, et kui nüüd oleksid venelased lähedal, siis alles võiks tulla materdamine. Ta ei mõelnud halvasti, arvas vaid, mis parem, see parem. Aga Lembitu riivas teda pilguga täis vaikivat, lõõmavat põlgust ja hakkas teiste juhtidega kõnelema lahingu korrast. Tekkis vaidlusi, missugused maakonnad seada vastu kellele. Ridalastel ja harjulastel oli arveid õiendada nii ristirüütlitega kui ka lätlastega ja liivlastega nende viimaste retkede puhul, kuid kel seda ei olnud. Lepiti kokku, et Lembitu annab Võtteli ja Maanevalde ühe osa Sakala meestega Ridala, Soontaga ja Järva väele appi, kes peavad keskel võitlema sakslaste vastu. Aga nõuab, et Maanevalde ja Võtteli olgu külge vastu Sakala väega. Rävelased ja harjulased võtku enesele liivlased.

Hakatigi nõnda mehi jaotama, liiguti Pala jõe poolt natuke Viljandi poole, kus mindi metsade varju ja oodati.

Ja juba kuuldigi, et vaenlane on jõudnud Viljandi alla ning on jäänud sinna ööpukusele.

Taevas pani kõik oma värvid välja, kui päike oli pilvede vahele looja läinud. Aga siiski ei ennustatud vihma, vähemalt mitte järgmiseks päevaks. Pidi kerge olema sõdida. Õhk oli pehme, ja homme võis palavaks minna. Noored naersid ja vedasid kihla, kes neist saab surma. Kui kaotaja langeb, maksab tema eest vend, sugulane või sõber. Vahetati odasid ja õnnetoovaid võrusid ja keesid. Mõni mees magas rahulikult, et värske olla tulevaseks tööks. Tuledes küpsesid valdastel terved lambad, mõni mees tahtis süüa oma viimast kõhutäit.

Harjulased, kes polnud kõike kuulnud, küsisid, miks pole saarlased kaasa tulnud. Neile seletati, et saarlastega oli maha tehtud, nad mingi laevadega randa mööda vastu, kui vaenlane põgeneb. Ja siis asugu Riia kallale. Need üksikud saarlased, kes siin on, need on ühenduse pidajaiks.

Mõni arvas, et oleks ikka parem, kui nad kaasa oleksid teinud siinsamas. Teised vastasid jälle, et au pole vaja jagada, tullakse ka ise toime sakslastega, liivlastega ja lätlastega. Kas või leedulastega pealekauba.

Kuid seda kõike kõneldi kärata, vaikselt. Õhus oli ootamist. Isegi magajate unes oli nagu ootust.

Homniku vara kutsus Lembitu kõik juhid kokku. Ja nüüd oli tal puha-

nud ilme, silmad olid värsked ja palgeil terve jume. Ning näol jälle see pehme siiras naeratus, mida ammu polnud nähtud.

„Ma tean nüüd,” ütles ta, „ja suurem osa teist teab samuti, et meid on kaks korda rohkem kui vaenlasi. Aga ei maksa petta iseendid ega oma mehi. Meil pole nii palju rauda ihu ümber ega peos kui neil. Isegi liividel ja lättidel on seda nüüd meist rohkem, saadud sakslaste käest. Kui meie mehel on mõök, siis pole see küllalt karastatud, et olla teras. Ta läheb kõveraks ja nüriks. Ja meil pole ka küllalt ambusid, neil aga on ammukütte, kes lasevad kaugemale kui meie vibud. Ja sellepärast peab panema mehe rammu mehe rammu vastu, sellepärast peame minema rinnutsi kokku.”

Juhid teadsid seda ise juba, kuid täiendasid veel omalt poolt.

„Rüütliil on suurem hobune, raskem rõhub rohkem . . .”

„Sellepärast peabki rüütliile vastu seadma veel rohkem mehi . . .”

„Pikad piigid, hobune ka vajutab jõuga peale . . .”

„Piigi otsast kinni võtta, teine poeb vahelt läbi lähemale . . .”

„Ka mõõgad pikemad, raiuvad kõrgelt hobuselt . . .”

„Ikka lähemale, päris kere kallale kohe . . .”

„Siis mõök jookseb üle jah . . .”

Sakala ja Ugandi mehed olid seda võitlusviisi tunda saanud sageli, Sakala rahvas uskus juba ise võitu. Kuid põhjapoolsemad ja läänepoolsed olid nende paari retke järele, mis paiskus nende maale, ainult esmakordselt näinud vaenlase võitlusviisi, mitte veel suures lahingus kogenud. Ja nüüd tuleb välilahing, nüüd pole piiramist ja üksikuid kemplemisi. Mehed olgu kõik teadlikud, kuidas võidelda.

Käskjalgu hakkas tulema tihedamalt, kord siit salu tagant, kord põiki üle nurmede. Tõid üha täpsemaid sõnumeid. Vaenlane on tulemas, kuid aeglaselt ja ettevaatlikult. Kardab lõksu. Saadab igale poole maakuulajaid ette ja külgedele. Ise võib jõuda peale lõunat kohale.

Siis jäi käskjalgade tulek harvemaks, tihenes aga lõuna paiku jällegi ning jäi peale lõunat soiku. Kogu malev oli tagasi tõmbunud metsaviirudesse varju ning ootas vaikselt.

Kuldnokkade ja hallrästaste parvi kohises kordkorralt salude vahelt läbi, pihlakad punetasid ja mõni vaher lõi vereva laigu tammede tumeduse sekka. Kogu loodus hingas tasa ja rahulikult, kuid metsas ootajaile tundus kõik nagu hinge kinnipidamine.

Ootamine venis pikaks. Jälle saadeti välja luurajaid, kes tulid varsti tagasi teatega, et vaenlane peatub paigal, aga paremal ja pahemal kuulab ikka edasi maad ja ei sõanda vist edasi liikuda. Ta ei tea maarahva täpset asukohta ning uurib nüüd ümbruse läbi.

Lembitu venitas oma joone pikale, kus kaugel eemal paremal pool oligi kokkupuuteid lätlastega, kes aga tõmbusid tagasi. Lembitu oli tahtnud vaid näidata, et ka sealpool on ees tõke.

Viimaks hilja peale lõunat paistis vaenlane selgusele olevat jõudnud, kus asub maavägi.

Eemalt kaugelt hakkas läikima madalale vajunud päikese käes piikide ja odade otsi tumedate liikuvate viirude ja mütsakute üle. Kohati kattis seda lähenevat helkimist leppade ja pajude puhmastikkude saarestik laial väljal. Siis aga nihkus aegamööda kõik lähemale, keskel kõrge mütsak, millest hargnesid kaugusesse kaduvad ribad. Keskel ristirüütliid ja piiskopkonna mehed, Taani krahv oma ratsanikkudega, mõlemal pool lätlaste ja liivlaste mitmekordsed read, millede vahemaad nüüd hakkasid nähtavale tulema endise jämeda jooneviiru asemel.

Metsas virgus malev. Tõurasarved röögasid igal pool, kajasid nagu nende endiste kandjate ähvardavad ammunised, nagu vägevate metsloomade hingede hääled. Kõlasid karedad käsklused, jooksid jõugult jõugule puude vahelt läbi ning ajasid kõiki püsti. Kogu senine ootamise pinevus koondus nüüd jõuks, mis ennast seadis hüppevalmis ning ajas liikmeisse pingul vibukeele rammu.

Seni tühi metsaesine hakkas mehi täis voolama. Ikka uusi ja teisi ridasid valgust metsast välja. Korraldavaid juhte ratsutas nende ridade ümber ja seadis ja juhatas kohtadele.

Sakala meeste poolel ilmus esimesena Lembitu. Ta tiirutas oma tantsivat kõrbi tätku mööda metsaesist nõlvakut, nagu otsiks ta ise parajat paika, kuhu tema mehed peavad asetuma. Näitas käega. Ja siis hakkas mets neid välja ajama kisaga. Nad põrutasid oma kilpide vastu ja karjusid nende õõnsusesse, mis kõmises jubedalt. Aga ka teisalt, pahemalt, kogu maleva rinnet mööda käis see häiriv, üdini tungiv kisa ja müra.

Lembitu ise tiirles veel kord väljal edasi-tagasi, märkides ratsutamisega piirjoone, millel ta tahtis näha oma väe seisundit. Täkk puristas ja norskas, ta hõbedased kurinad lakas ja sabas helisesid, linnid lipendasid värviliselt ja Lembitu õlgadelt üle hobuse külgede alla rippuv sinine tore sõba langes laiades voltides ja paisus tuuleilide käes, mis olid tõusnud ja tõotasid siiski vihma. Taevas oli kollakalt ja roheliselt siiruviiruline ja vöödilise värvilistest pilvedest. Lembitu rõngashame läigatas kord siit, kord sealt, nii nagu täkk ennast keeras, pildudes vastu kuldset päikese sära ja oli mahe ning sinkjashall, kui pilve vari libises üle ratsaniku ja jooksis tumeda laiguna üle välja ja kaugete puhmaste.

Lembitut oli uhke vaadata, kuidas ta nagu vaevata juhtis ikka perutada tahtvat hobust. Hõbetatud kiivri alt lendlesid juuksesalgud ringi ümber

pea. Ja kui ta tõstis oma mõõga märguandeks, peatus ta malev hetkeks, et hakata temale järele liikuma, iga suurema jõugu ees ratsajuht.

Lembitu läks vastu lätlastele.

Aga ta nägi seejuures, et ka vastane ei oodanud. Nägi, kuidas vaenlase keskmine tugev rühm nagu keerles natuke omaenese telje ümber ja siis hakkas liikuma kindlas ja täpses korras maleva keskuse poole. Ta nägi koguni kokkupõrget sealpool tükk aega enne, kui ise sattus vastamisi lätlastega, kuulis oma meeste kisa ja kilpide vastu tagumise seast kokkupõrke raginat vasakul. Siis aga hakkas siingi lahing, kilpide vastu tagumise müra muutis oma huugamise üksikuteks kõlksude lajatusteks. Nüüd löödi juba vastamisi.

Lätlasi tuli tihedalt. Ikka uusi tekkis Lembitu ette, ka ratsamehi, koguni raudriides. Kas olid need ristirüütlid, või viimaks mõned lätlaste vanemate sugulased? Aga Lembitu ise ei saanud nendega tegemist teha. Kahel vajusid hobused alt, kerkisid veel natuke kiivrid ja kadusid siis nuiavate kärpide ja taprite alla. Üks raudriides mees tõrjuti tagasi oma hobusega, kuidagiviisi viis vool ta eemale. Ja ka Lembitu enese hobune vabanes pealetrügivaist oma maleva meestest.

Lembitu sai natuke hinge tõmmata, nägi, et ta mõök oli verine. Kuid see oli nii tavaline. Tal oli pea mõtteid täis ja ta unustas kergesti, et ta oli võidelnud. Ta pidi ju jälgima, mis sünnib ka mujal. Oma meestele võis ta kindel olla.

Aga nii nägi ta, kuidas ristirüütlite väeosa võitis maad. Maleva keskosa kadus künka ja salu taha vasemal pool. See võis aga olla Ridala vanema Auliku võte, et vastane sisse meelitada ja siis haarata külgedelt. Aga igatahes oli vaja teada, kuidas on. Ta saatis Ihameele oma meeste selja taha, et see ringi käiks kuulamas.

Ihameel ratsutas välja kõliseva raua, kärpide, mütsude ja kilpide kõma seast, vandumisest, hoigamisest ja maaslamajate korisemisest. Üks hobune karjus hirmsasti. Vere vänget lõhna hakkas aurama terava higi leitsaku sekka, kui Ihameel tegi enesele teed läbi trügivate jõukude. Ta nägi viha-seid valgeid silmi ja avatud suid, milledes hambad läikisid. Ühel oli suu suur verine auk, milles puudusidki ülemised hambad. Mees sülitas hulka verd, ei saanud kõnelda ja ulus vaid, aga tungis edasi lätlaste ettesirutatud odade vahele.

Kui Ihameel oli saanud välja rüselusest, siis tundus temale õhk päris kergena hingata. Maas oli väsinud haavatuid, kes sidusid oma jäsemeid. Nad vaatasid talle järele juhmilt, nagu küsides ja ehmunult, keegi hüüdis midagi vihase häälega, kuid Ihameelt võttis juba vastu metsa kitsas teerada. Võitluse müra kumises vaid kõrvus edasi ja Ihameel ei mõistnud,

kas ta kuuleb tõepoolest veel midagi või on see vaid kõrvade lummutus. Näär lendas madalalt üle raja. See ei tähenda head, mõtles Ihameel ja kihutas edasi. Ta tahtis näha, mis sünnib kaugel vasemal, enne kui läheb vaatama Auliku väge.

Ta kohtas Harju vanemat Valitut ennast, kes peatus metsanõlvakul ja oli heas tujus ja tõmbas natuke hinge teiste keskel, kes ka olid tulnud võitlusest, mis kees allpool. Liivlased kannatasid raskelt, neid suruti üha kaugemale. Ja read vajusid paremale, lähemale rüütlitele, keda siit küll polnud näha, kuid kelle lipukesed lehvisid pikkade maa sisse pistetud varte otsas varumeeste keskel. Need peatusid üksikute salgakestena eemal võitlusest ja õhtune päike läikis nende kilpidel ja kiivritel.

Siin oli kõik hästi. Ihameele süda peksis rõõmsalt, kui ta nüüd kihutas teist teed läbi metsa tagasi.

Ta sundis oma hobust läbi padriku, kus polnud ühtegi jalgradagi, alati suureneva karjumise poole. Siis kohtas ta juba üksikuid mehi, kes nagu umbusklikult vaatasid üle õla tagasi ja ise tulid aeglaselt sügavama metsa poole. Mida lähemale ta jõudis sügavama metsa poole. Mida lähemale ta jõudis võitluse möllule, seda rohkem oli neid, kes seisatasid.

„Pole peale hakata midagi,” lausus üks mees hingeldades ja nagu häbelikult, „lausa raua ja terase vastu ikka ei saa.”

Ja siis oli seal rida selgi metsa ääres, mehi, kes pingutasid vibusid ja lasksid ja sajasid. Üsna lähedal aga vasemat kätt külje pealt ronis visalt vaenlase jalamehi. Üks hüüdis „Jeesus” ja haaras oma rinda, kus oli nool püsti sees, vaarus ja langes küljeli. Aga teised tulid edasi, aetud rüütlit, kes oli üleni mustas rauas ja kel oli näokate ees. Ta oli väga suurel hobusel ja paistis Ihameelele nagu mingi väeramatus. Siiski võttis ta oma vibu ja sihtis. Aga kilisedes põrkas nool kõrvale rauaga kaetud rinnalt.

Siinpool pole midagi teha, nägi Ihameel ja hoidis paremale. Pealegi ei näinud ta siit midagi lahingu käigust, noored kased ja puhmad varjasid selle nõlvakumeruse, mille taga nõos kõik tühises hobuste kapjadest ja kees kilkeist, kurjast vandumisest ja relvade kõlksatustest.

Ta pidi sügavamale metsa tungima, et ringis lähedale jõuda, sest metsa-serv tõusis siin kõrgele ja kallak oli järsk.

Mets oli täis rahvast, kes küll ei põgenenud, kuid kes ka midagi ei teinud. Oldi nagu peata ja juhita, kuigi oli käskijaid siin ja seal. Aga neid oli nagu liiga palju, üks ütles nõnda, teine teisiti ja oli vaid saalist ja ei mingit ühist ettevõtmist.

Kui Ihameel rahutu südamega ja tigidana jõudis avaramale kohale, siis nägi ta enese ees laialt all heitlust, mida ta algul ei mõistnudki. Nüüd

nägi ta kahele poole: Kallak lõikas järsult ninana nõkku, kus paremal seisis Lembitu oma väega, pahemal oli näha liivlasi, kes hakkasid tugevast mütsakust pudenema keskele rüütlite poole. Sealt aga saadeti varus olevaid ratsasalku neile vastu, kes neid juhtisid jälle tagasi. See sündis rahulikult, nii korrapäraselt, nagu oleks see kõik varem juba valmis mõeldud ja peabki nõnda olema.

Niisama rahulikult liikusid sakslased paremale poole, sinnapoole, kus kaugemal seisis Lembitu, tunda oma sinisest sõbast. Ta oli kaugel, tema üksikliigutusi ei saanud näha. Aga kogu see suur hulk malevat rüütlite ja tema vahel nihkus aeglaselt, aga kindlalt Lembitu poole. See kõik sündis nii korrapäraselt, et Ihameel tardus nahk näol.

„Omad mehed pigistavad talle peale,” lausus keegi poolvaljult nagu iseenele.

Ihameel mõistis valuliselt, et rüütlid on üle, et nad oma raudse jõuga litsuvad peale ja maleva keskus nihkub tasa Lembitule selga.

Ihameel nägi Maanevalde ja Võtteli ahastavaid katseid hoida taganejaid enesest ja seega ka Lembitust eemale. Ihameel tundis, et need katsed olid meeltheitvad, sest sel viisil ei olnud ju kätel ega jalgadel enam vabadust. Neid rusutakse ju kõiki kokku mütsakusse, sinna vastu metsakallaku seina, kust üles ei saa. Ja pääsemiseks vajub see hulk nüüd varuks antud Maanevalde ja Võtteli meeste selga, kes ka mujale eest ei saa kui vaid Lembitu poole. Lembitu ise aga trügib neile vastu appi, kuid lätlased hakkavad haarama paremalt poolt.

Sakslased ja Taani Albert vajutavad peale. Siit eemalt, ülevalt paistab see kõik nii aeglane. Nagu veevool surub jääkampu üksteisele järele ja tekib küll pais, aga juba pudevaks hõõrutud pangad hakkavad murenema. Kuhjuvad küll, aga suured uued ja tihedad, alles kõvemad kambad suruvad peale, tungivad sügavamale jääpuru sisse ja lõhuvad enestele teed.

Küll pudeneb neidki. Nii mõnigi ratsanik upub sellesse kildude kobrutusse. Tõstetakse nagu kõrgele. Ihameel näeb hobuse jalgade ümber maamehi, kätega, kogu kehaga kinni hoidmas looma põlvi. Nad on kõhugi all, need visad mehed. Ja hobune tõuseb kõrgele, vajub siis küljeli ühes ratsanikuga, pikk piik vehib veel abitult õhus. Ja siis on kadunud hobune kui ka ratsanik. Teda katab keeris, mis voolab kord veel tagasi, et siis jälle nihkuda edasi, Maanevaldele selga, Võttelile selga, neid surudes taganema, Lembitule vastu, kel hakkab kitsaks minema, nii kitsaks, et Ihameel tunneb hinge matvat ängistust ümber südame.

Ihameel ei tea muud loota kui palvetades pöörda jälle pilk pahemale, kus liivlasi surutakse paremale, rüütlitele peale. Sealtpoolt on ikka uuesti kuulda maarahva ülespiitsutavat sõjakisa. Ümber kallaku nina ja salude

tagant paiskub jälle välja üksikuid põgenejaid, siis terveid mütsakuid ja parvi, kuni lõpuks väli hakkab mustama taganevaist liivlastest. Kannul, otse küljes kinni sellel laamal maarahvas oma kisaga.

Siit pidi tulema pääsimine Lembitule, siit suruti peale, siit jõuti rüütlikele külje pealt kallale, isegi selja taha.

Kuid sakslased saatsid jälle vastu oma nelinurkseid salku, mis liikusid nagu ruudud, panid jälle seisma liivlased ja jõudsid omalt poolt isegi peatada kallaletormajaid. Seal kohal jäi püsima võitlus, voogas natuke edasi, natuke tagasi, kuid nende sakslaste seljatagune, kes litsusid peale paremale poole, jäi vabaks.

Siin aga ei olnud enam kuulda julgustavat sõjakisa, et siis olgu kaugel eemal, kus lätlased püüdsid oma sõõri kitsamaks tõmmata ümber Lembitu ja Sakala meeste. Siin võideldi vaikselt, hambad risti. Ainult haavatute karjatused kõlasid kilpide kõma ja terariistade kõlksatuste sekka.

Küll kaob see päev ruttu, mõtles Ihameel. Päike ei paistnud enam. Kas looja läinud või pilve taha, seda Ihameel ei teadnud. Ei teadnud, kui kaua ta siin oli seisnud. Siis aimas ta, et ta oleks pidanud püüdma korjata neid mehi siin kokku ja kaugelt ringi minema Lembitule appi. Ta oligi teinud paar katset. Kuid võraste maakondade mehed tahtsid jääda oma meeste lähedusse, et vahest tuleb mõni juht ja ütleb, kuhu minna ja mida teha. Mõni libiseski kõrget kallakut mööda alla oma meeste sekka või aga rüütlike hobuste alla. Mõnel õnnestus hullu hüppega libisemistel ettejuhtuvalt mullakambalt väärata vaenlase ratsanikku ja kaduda ühes sellega võitluse tolmu sisse.

Küll veereb see ilus päev hirmsalt, mõtles Ihameel. Sest ta nägi, et Lembitu suruti viimaks nõkku, kus püstsein ees oli nagu siingi.

Järvalaste, ridalaste ja soontagalaste hulkade määratu survele ei saanud Võtteli mehed ja Maanevalde vastu pidada, nad pidid vajuma Lembitu omade peale. Ja siis hakkas kogu see paari tuhande päine vool rutemini liikuma, paiskus pritsmetena vastu järsku kallakut üles, vahutas nõlvakul. Keerles lõpuks Lembitu ümber, keda ta kandis edasi sinna, kuhu ta ei tahtnud, rindest tahapoole, taganema. Oli näha, kuidas ta tahtis pääseda, mitu korda püüdis nagu ujuda vastu voolu, kuid alati viidi tagasi. Kuni ta lõpuks keeras oma hobuse ja triivis paremale, lätlaste rinnet mööda, kaasa kiskudes pika joa mehi. Ta tahtis küll kiiluna sisse tungida lätlaste sekka.

Kuid siis järsku polnud teda enam. Ta sinine sõba oli uppunud keerisesse. Ainult hobune tõusis nähtavale ja tegi enesele teed lätlaste poole.

Seal aga, kus Lembitu oli kadunud, hakkas kobrutama nagu katlas Videvikus oli näha, kuidas igalt poolt nirises sinna kokku mehi, oma

rahvast ja lätlasi ja kuidas sinna tekkis aegamööda kungas nagu tohutu mütt mullahunnik.

Selle alla jäi Lembitu, ütles enesele tasa Ihameel, kordas seda lauset ühtlugu. Selle alla jäi Lembitu, selle alla jäi Lembitu. Ja ta hambad lõgisesid.

Videvik tihenes. Temas oli vaid näha, kuidas ummistus sellel kohal, kus Lembitu oli kadunud, hakkas kahanema, kuidas kõik vajus ära paremale ja rüütlite ümber hakkas vaba maa laienema. Riismeid ja prahti jäi küll palju maha, need olid langenute kõverad ja sirged roikad, mis olid järele jäänud keerisest.

Rüütlite tihe parv keerles veidi, tammus nagu koha peal, siis pööras vasemale, kus ikka veel kostus võitluse kära, kuigi väsinumana endisest. Hakkas ju pimenema.

Mets üleval hakkas elama hoigetest ja karedaist käskudest, sajatustest ja hüüetest.

See on lõpp, ütles enesele Ihameel. Heitis veel pilgu endisele lahinguväljale, kus nüüd liikus vaid üksikuid musti kogusid. Liikumata oli seal aga maas näha laialipillutud halge, kohati väikestes riitadeski. Pimeduses hämardus aga see suur must laik, see kõrge matusekungas langenuist, mille all puhkas nüüd Lembitu.

Surmaväsimus hinges, andis Ihameel hobusele voli minna, kuhu see tahtis.

VIII

Looklevas Riia poole minevas vooris ratsutas kaasa kõhetu pikakasvuline mees, kes purssis kaaslastega saksat. Nagu teistelgi rippus tal hobuse turjalt alla paunu ja kotte. Veeti kaasa saaki, mis võetud Pala lahingu järel.

Ilm oli läinud vihaseks, tee oli juba porine ja hobused väsinud. Kõrvad olid neil lontis ja nad puristasid sõrmetesse nirisevaid piisku.

Piiskopi mehed olid keskmises tujus, mitte väga võidurõõmsad, kuigi nad olid lahingust välja tulnud võrdlemisi kergete kaotustega.

„Aga teil lätlastel oli langenuid väga palju,” ütles üks habemik riiglane, sõjasulane mõkilöödud kiivriga.

„Ega polnud rohkem midagi kui eestlastel,” vastas lätlane Veeko, „peaasi, et need seekord said päris mehiselt peksa. Kus neil surma sai vanemaid ja suuri mehi!”

Nad olid rüüstanud kolm päeva, puistanud Lembitu küla, käinud Pala jõe piirkonnas riisumas. Olid näinud, kuidas Sakala vanemad olid Õnnepäivaga eesotsas pakkunud rahu. Nüüd oli Lembitu asemel Sakalamaa suurvanemaks Õnnepäivä. Langenud olid ka Maanevalde ja Võtteli. Ja langenuid oli palju, seda ei salanud eestlased ise. Iga kuues mees oli varisenud.

„Liivlased kaotasid veel rohkem,” lausus piiskopi sõjasulane. „Nägin, kuidas neid veeti kokku, koorem koorma järele kojuviimiseks. Oli killavoor, mis ei tahtnudki lõppeda.”

„Kui Sakala mehed kokku korjasid oma surnud, siis ühel puudus pea,” naeratas Veeko kavalalt ja heitis uhke pilgu kaaslasele.

„Kuulsin jah, ja see olevat nende suurvanem Lembitu.”

„Sakala mehed tõstsid suurt kaebust,” lõi sekku teine sõjasulane, „nende ebausk niisugune, et nüüd hing ei leia rahu ja peab oma pead otsima. Naised ulusid nagu hundid.”

„Otsigu,” naeris Veeko ja lõi kergelt käega kotile, mis rippus ta parema põlve poolt alla. „Otsigu — Talibaldist ei jäänud sõrmeküüntki järele. Ja Talibaldi põletas see siin.” Jälle lõi ta käega kotile.

Sôjasulane oli põlglikult vaadelnud neid pampe, mis rippusid lätlase hobuse külgedel. Ta ise oli targem olnud. Oli võtnud vaid ehteasju, hõbedat ja helmeid, tema paun oli väike, aga raske. Nüüd aga läksid ta silmad küsivaiks ja ta kummardus hobustel ettepoole ning uuris lätlase pungil täisolevat kotti.

„Sa ütled, see siin . . .”

„Siin sees on ta jah, siinsamas,” rõhutas nüüd Veeko tähtsalt. „Ise raiusin maha.”

Nad kogunesid nüüd kõik tema ümber, hobuse päid sigis ümberringi ja uudishimulisi pilke peatus Veekol ja ta paunadel. Hakati hobustelt maha tulema, ja Veeko pidi tegema sedasama. Pidi näitama pead.

Ta punus oma niiskusest kangete näppudega koti suu lahti. Võttis siis kinni koti põhjast ja raputas tema sisu teele. Välja voolas hulk turbamulda ja selle keskelt potsatas pea maha, määrdunud ja must, hele-dad juuksed sassis ja mulda täis.

Veeko tõukas jalanukiga pea nõnda, et nägu vahtis taeva poole.

„Las vihm peseb puhtaks, siis näete, missugune ta oli,” ütles ta.

„Turbamuld ei lase mädanema minna,” seletas üks palgasõdur teisele. Se noogutas, teada isegi.

Vihm pesi kaunis ruttu näo puhtaks. Kulmud olid kõrgele tõmmatud, nagu imestuses. Suu kergelt avatud. Paissid suured ja tugevad valged ülemised hambad huulte vahelt, mis olid sinised. Neid ümbritses mõru joon. Laud olid sinakad ja nende vahelt helkis ribake silmavalget.

Keegi tõi kiivriga loigust vett ja valas selle näkku. Põsed läksid nüüd puhtaks, silmakoobastest valgus muld välja. Vesi uhtus ka kõntsa habemetüügaste ümbert, mis olid lõual ja põskedel.

„Karvad kasvavad peale surma edasi,” seletas Veeko „Kui tal maha raiusin, siis oli nägu sile nagu lapsel. Nad ajavad alati enne võitlust näo puhtaks.”

„Kuidas sa said seda pead tal nii raiuda?” küsis üks palgasõdur ja mõõtis lätlast pilguga, üks kulm kõrgel.

„Nägin, kuidas ta kukkus hobuselt. Jäi kadunuks teiste alla. Nad tahtsid teda välja kiskuda ja tekkis kõva kaklus tema peal. Küll seal siis langes mehi. Katsusin hobusega lähedale saada, aga ikka trügiti tagasi. Kui pimedaks läks, siis käisin vaatamas. Tundsin ta lahingus ära ta sinisest sõbast. Teisedki ütlesid, et see on Sakala suurvanem Lembitu. Oli teine saanud ammunoole kaelasoone sisse, seal, kus lõpeb rõngashame. Mõistagi, kui keeras pead, siis jooksis nool sisse. Poleks ta keernud, oleks läinud kiivri alumisele äärele, siis oleks vist pääsenud.” Lätlane sattus jutuhoogu. „Mõtlesin, et küll ta ikka on alles veel teiste all.

Nii olid aga mõtelnud teised ka. Oli juba paljaks tehtud, kui sain jaole. Kõik läinud, kallis rõngashame, sõba, kõik käevõrud ja kõrvarõngad. Näe, kõrvaletad katki kistud, rõngad niisama välja rebitud. Ma siis mõtlesin, et pole ju midagi enam võtta, võtan õige pea.”

Ta naeris ja pigistas ühe silma kinni. Arvas, et teda veel küllalt ei mõisteta, ja seletas siis laiade käeliigutustega ja puudutas uuesti jalanukiga maanteel olevat pead:

„Ta on teinud küllalt peavalu piiskopile ja ordumeistrile ja kogu ristirahvale. Noh, tema enese pea vähemalt enam ei valuta. Kuid küll Riias maksetakse ta eest head hinda . . .”

Hakkas siis jälle kamaluga tõstma oma turbamulda kotti tagasi, tõstis juukseidpidi pea üles ja toppis kotisuust sisse. Kühveldas järelejäänud mulla otsa. Kuni ta oma pauna jälle sai kinni siduda, olid sakslased juba edasi ratsutanud. Nad ei korjanud päid. Kuigi nad ei põlanud kõiksugu saaki, ja vaesust tõotanud rüütlid pigistasid sõjasulaste suhtes silmad kinni, siiski ei olnud see kaasatassitud pea neile meeltemööda.

Oma hobusele asuvale Veekole jõudis järele Toreida liivlasi.

Neid oli väga pikk voor ja nende rong oli masendatud ja kurb. Nad vedasid oma surnuid. Veerand kõigist oli langenud. Ja Toreida suurvanem Kaupo saadetud juba varem teele. Ta tahtnud surra kodus. Kas ta jõudis elusana sinna, seda liivlased ei teadnud, aga vaevalt, sest haav oli surmav ja imegi ei oleks võinud päästa.

Harjulased ja rävelased olid olnud kallal nagu hullud hundid. Surmani haavatudki hakanud veel hammastega külge, kui ei suutnud enam käsi tõsta ja relva hoida.

Veeko hakkas neile seletama, kuidas lätlased on tasunud Kaupo eest. Ja Talibaldi eest. Ei tea, kumb oli suurem, kas Kaupo või Lembitu. Igatahes aga on Lembitu olnud hirksamaks vaenlaseks ristiusulistele. Aga näe, siin kotis on nüüd tema pea.

Veeko kõneles enese jälle hoogu, kirjeldas lahingut ju kuidas lõpuks Lembitu oli pidanud põgenema. Siis tema, Veeko, ajanud järele ja visanud oda, mis väärunud kange mehe. Raiunud temal pea otsast ja see pea on nüüd siin kotis.

Liivlased vaatlesid Veekot huviga, kogunesid ta ümber ju umbusaldasid kuidagi seda juttu. Nende kujutelma ei mahtunud põgenev Lembitu. Nagu ka nende Kaupo poleks põgenenud. Au ei lubanud. Väike mees võib veel kuidagi, aga suur ja kuulus vanem seda ikkagi ei tee. Taganeda ju kuidagi veel võib, kui teisiti sugugi ei saa, taganeda ja oma vägi viia paremale asukohale. Aga nõnda, et hakkab jooksuma ja andma arga eeskuju teistele . . . liivlased vangutasid pead.

Veeko hakkas nüüd seletama, olnud vapper küll, see Lembitu, aga mis teha, kui ümberringi kõik on langenud ja tema üksi järele jäänud. Sõdinud nagu mees kunagi, aga siis tulnud temale kallale liiga palju. Keeranud siis hobuse ringi. Võib-olla hakkas hobune ise perutama, kes seda teab. Võib olla, et ohelik raiuti läbi, ei saanud enam täkku juhtida. Ja see oli väsinud ka, nõnda et tema, Veeko värskem hobune jõudis kergesti järele.

Liivlased jätkasid oma teekonda vaikides, Veeko ratsutas nende kõrval ja kõneles, kuni üks liivlane lausus, et kui tal nii kallid kaup kaasas, kiirustagu parem ju viigu kindlale kohale, siin viimaks võetakse veel käest äragi.

See pani Veeko mõtlema ja ta seadis oma hobuse traavima.

Riias jooksid kokku sõjamehed, kaupmehed ja preestrid, kui kuulda saadi, et olevat päralt jõudnud üks lätlane Lembitu peaga.

Läti Henrik oli tulnud siia kiriku asjade pärast ning vestles parajasti paater Justusega kloostrikooli õues, kui ruttas juurde paater Martinus oma uudisega.

Teati juba paar päeva varem suurest võidust ja et Lembitu on langenud ühes Maanevaldega.

Noori pantvange oli juurde tulnud, kahvatuid, keeletuid nagu päristumme, kelledelt ei saanud sõna suust ja kes ei võtnud vastu toitugi. Vihaseid ja värisevaid või kangeid nagu pakud.

Ja endistega oli häda. Maanevalde oli ka langenud. Tema muidu alati rahulik poeg oli näost valge nagu lubi, aga kõneles nüüd ühtelugu Avvoga, kes oli tuim, kellest aga sageli üle käisid külmavärinad.

Paatrid kartsid seda hirmuäratavat rahu, mille taga võis olla veriseid mõtteid. Lätlaste ja liivlaste pojad olid saadetud Väina suudme kloostrisse, mille abt Bertold oli juba eile tagasi jõudnud Palalt. Tema valve alla saadetud poisid ei võinud nüüd enam parastamistega ja pilgetega välja kutsuda veriseid kokkupõrkeid. Aga hädaohtlik oli teinekord sellele vaatamata.

Ja mida teha õieti nüüd nende pantvangidega, kellede isad olid langenud? Lepe oli ju tehtud isadega, kellede asemel olid pojad siin. Nüüd, kus lepeosalised enam polnud elus, nüüd peaks Lembitu poeg niisama nagu Maanevaldegi oma vabaks lastama? Aga kuna piiskop Albert oli Saksa-maal, siis ei jõutud kaugemale arutamisest. Ilma temata ei oleks ju sobiv otsusi teha.

Sellest oli kõnelnud Läti Henrik Justusega, kui paater Martinus ruttas õuele teatega, et keegi lätlane on tulnud Lembitu peaga ning tahab siia õue. Paatri silmad olid suured ja ta näos oli nagu hirmu ja kimbatust. Mida teha õieti selle jubeda peaga siin ja selle lätlasega, kes nõuab tasu?

Ta ei saanud lõpetadagi oma teadet, kui valgus õuele juba rahvast, sõjamehi, kaupmehi, paar vaimulikku veel, sulaseid ja Ojamaa müürseppi ning teisi käsitöölisi. Nende ees juhituna ja tõugatuna Veeko, oma kott käe otsas.

Veeko oli käinud igal pool oma kotiga ringi ja oli oma jutu eest saanud palju juua. Ta vaatas tähtsana kõigile ja ta nägu oli naerul.

Siis valas ta oma koti sisu õue munakividele. Pea veeres natuke ja jäi siis poolviltu paigale.

Nüüd ei olnud kotis enam turbamulda. Pea oli pestud puhtaks. Ei kõlvanud üle anda oma kaupa näotul kujul.

Kõik jäid vait, kui pea veeres kotist kividele.

Ainult Veeko kõneles. Kõneles laiade liigutustega.

„Kus ta mul pääses,” ütles ta, „ei saanud vennike enam midagi meie vastu, muudkui punuma. Kuhu sa ikka punud, kui hobune lonkab. Nagu tuul olin järel ja viskasin oda mõlema õla vahele . . .”

„Kas tal siis rõngashamet seljas polnudki?” küsis üks palgasõdur ja imestas tagantjärele oma julgust häält tõsta suurte isandate keskel.

„Läbi rõngashamest, läbi! Selle lühikese maa peale . . . kui oda on hea.” Veeko alavääristas kahtlejaid naeratava pilguga üle õla. „See pea on palju väärt, selles oli palju kurje mõtteid ja halbu tegusid. Aga nüüd on see peakene siin maas . . . minu raiutud peakene . . . ja kes maksab tema hinna?”

Veeko vaatas küsivalt ringi ja ootas vastust.

„Ei piiskop Albert küll pole määranud hinda vaenlaste peade eest,” lausus paater Martinus Henrikule.

„Seda küll mitte, seda küll mitte,” vastas Henrik, „aga mees on talitanud b o n a f i d e ja kristluse huvides . . . oma tasu peaks ta ikka saama.” Ja ta pööras oma pilgu kaupmeeste poole, kes seal seisid oma kallid riie-tuses ja hinnaliste keedega ümber kaela.

„Küll sellega saab hakkama,” arvas üks neist. „Küll selle üle kõneleme.” Ja ta patsutas käega Veeko õlale.

Pea oli poolviltu maas, nagu kuulataks ta juttu oma hinnast, kuulataks hirmsa ükskõiksusega.

„Mida aga teha selle peaga, mida teha?” küsis hädiselt paater Martinus ja laotas käsi. „Ega ta siia või jääda.”

„Ta ju ristitud inimese pea,” lausus paater Justus, „ta peaks maha maetama ristiusu kommete järgi.”

„Mis kristlane ta oli . . .”

„Jõkke visata . . .”

„Pühitsetud veega niisutatud pead peab austama . . .”

Pea nagu kuulatas edasi.

Siis aga löödi vahtijate sõõr katki, tõugati eest ära väarikaid vaimulikke ja kaupmehi järsult ja hoolimata. Ja siis seisis Avvo oma isa poolviltu temale üles vaatava näo ees.

Avvo taga seisid ta kaaslased süngelt ja tõsiselt, Maanevalde suur peaaegu täismehest poeg ja teisi Sakalast, Ridalast, Soontagast, Harjust ja Ugandist. Kõik pantvangid olid tormanud välja üle ukse hõigatud lause peale, et Lembitu pea olevat õues.

Vaikus oli täis koormavat raskust, kui Avvo seisatas ja vaatas ülevalt alla. Nad teadsid enamasti kõik, et see on ju poeg, see juba nooruki ikka jõudev tugev poiss.

Nagu taibates alles nüüd, karjatas Avvo:

„Ätt, mis nad on sinuga teinud!”

Ja siis järsku põlvitades üsna tasa, hellalt:

„Ätt, mis nad on sinuga teinud!”

Ta seadis selle vaevatud, kibedate joontega pea näoga taeva poole, silitas hallikminevad juuksed silmadelt kõrvale, hoidis pead siis mõlema käe vahel, nagu tahaks ta põski paitada. Ja järsku oli ta püsti, isa pea kaenlas, nii nagu hoitakse last.

Nad tegi talle teed, kui ta ruttas tagasi, oma kaaslased järel. Ainult Veeko sirutas oma käe, et teda tagasi hoida, kuid üks palgasõdur kahmas sellest kinni. Nii pääses Avvo takistamata õuest minema.

„Poisil on ju õigus oma isa korjusele,” lausus keegi, „olgu sellest järele jäänud kas või ainult nupp . . .”

Inimesed valgusid aegamööda minema, kaasa viies ka Veeko. Ja see leppis, sest mida pidi temagi tegema selle peaga? Talle kinnitati, et ta oma tasu ikkagi saab, kas selle nüüd määrab piiskopi varahoidja või kaupmeeskond.

Kuid siiski oli ametmehi, kes nõudsid omalt poolt korda ja tahtsid pead kätte saada või vähemalt näha, mis poisid sellega teevad. Aga poisid ei avanud ust. Kui vägivallaga katsuti sisse murda, siis hüüti seest, et läheb veriseks võitluseks katse korral sisse tungida. Preestrite palvel jäeti kõrvale vägivald — mida ütleb siis piiskop Albert, kui tekib surnuid ja haavatuid. Ja seal sees on suuri ja tugevaid poisse, kel on kindlasti relvi.

Nii jäeti Avvo rahule.

Teda ja teisi ei takistatud ka pimedal hilisel õhtul, kui mõned nägid, kuidas ta tasa väljus, kaasas seltsilisi.

Nad läksid sepikotta, kus päeva ajal maa all töötasid meistrid sellidega ja kus taoti rauda relvadeks, ahelateks piiramismasinade jaoks ja kange suure tabadega väravate jaoks.

Kardeti, et nad varsti väljuvad relvis ja tõstavad mässu. Valvati.

Kuid välja ei tulnud kedagi.

Avvo oli puhastanud ääsi, oli seadnud söed hunnikusse, ja nad tõmbasid vaheldumisi lõõtsa, mis puhus lõõska Lembitu äraraiutud peale.

Avvo oli Lembitu pärija ja pidi täitma kombeid oma isa põletamisel. Tal oli siin küll ainult isa pea.

Kuid sellegi ees ümises ta oma laulu, niipalju kui ta seda mõistis, niipalju kuidas talle sõnad olid meelde jäänud. Aga ta täitis kõike seda usklikult. Oli süinge, kuid pühalik talitus võlvialuses pimeduses, mille sekka lõikas vaid vilkuv ääsituli, kostis lõõtsa ähkimine ja kus aegamööda muutus tuhaks Lembitu seni nõnda uhke ja nüüd sisisev ning aurav ja suitsev söestunud pea.

Alles hilja peale keskööd väljusid nad. Raudkastikeses oli Avvol kaenlas oma isa pea tuhk. Vaikselt läksid nad tagasi oma kambritesse. Ja valvajad andsid paatritele kergendatult edasi, mida olid näinud, ning heitsid puhkama.

Aga paater Justus kõneles kaua veel paater Martinusega.

Ei kõneldud ka vastu, kui Lembitu poeg ühes langenud Meeme ja Võtteli omadega järgmisel päeval ütlesid, et lähevad nüüd koju. Võeti kuidagi kuulda, tehti, nagu ei usutaks, raputati pead. Kuid kui nad olid kadunud ja neid ei leitud, siis ei otsitud ka mitte. Nad olid ju panti antud oma isade poolt ja isad olid ju surnud. Kelle eest pidid nad veel pandiks olema?

Nad jäid kadunuks.

Läti Henrik aga kirjutas oma pärgamendirullile, kuidas Lembitu oli põgenenud ja lätlane Veeko temale järele ajanud, tema ära tapnud ja tema pea otsast raiunud võidu märgiks.

IX

Üks mees ratsutas aeglaselt mööda kitsaid lumiseid radu läbi Ugandi. Ta on tulnud Sakalast ja ta pea on mõtteis ja norus. Nüüd läheb ta koju.

Kaasas pole temal kedagi, ainult relvis on ta raskelt. Pala lahingusse jättis ta oma venna, jättis Oolupi ja Kaio ja Härma. Nad kõik olid selles võitluses, mis kees Lembitu keha ümber, osadeks saanud sellest inimkehade kalmust, mis kuhjus Sakala suure vanema üle. Nad olid pandud riidale ja põletatud Lembitu küla lähedal.

Neid riitu oli loitnud igal pool, peiede ulumist oli kostnud kõikjal, et kõrv ei tahtnud enam kuulda ja silm näha.

Nüüd oli see kõik seljataga.

Seljataga oli ka Helmiku saatus. Ta oli surnud soetõppe ja tema kalmul ei saanud Ihameel käiagi, sest ei teatud nii hulga matusepaikade seas leidagi, kus puhkab tema tuhk.

Ja ta oli ometi nii palunud, et viigu Ihameel ta kaasa. Kaasa sinna, kuhu ta nüüd ratsutab jumalauksinda.

Ta ratsutab läbi vaikse maa. Ugandi ei saanud kaasa teha seda viimast võitlust Pala ääres. Ta oli liiga veristatud ja väsinud.

Rahvas aga oli nihkunud endistest asukohtadest eemale, sõja jalgade alt ära. Kus enne oli olnud vaid mets ja soo, seal oli nüüd soode taga uusi asulaid.

Need nihkusid päris lähedale juba Suviharjale. Kui varem tuli minna mitu päeva, enne kui kohtasid inimest, siis said nende juurde nüüd ühe päevaga.

Ning oli Suviharjalegi juurde tulnud rahvast. Kebjal oli vahepeal sündinud veel poeg. Sulane Saka oli rauk, aga tema asemel raiusid kaks võõrast. Nad olid vanemateta ja sugulasteta jäänud noored poisid Ugandist. Ka üks tütarlaps aitas vana Äidit. Isa aga oli samasugune nagu enne. Ta läks uripuu juurde ja viis ohvreid, kui kuulis, et Kebja enam ei tule.

Ka Kasenpää Luurik tuli uritulele ja sajatas, kuigi püha paik. Sajatas

iseenese ja tütre nimel, sest oma verest meeshinge polnud enam tallu tulemas. Talle tundus vähesena Oolupi ja tütre poeg. Ta nuuskas nina ja pisarad olid tal silmas. See võis aga tulla külmast või suitsust. Ja ta sajatas veel kurjemini.

Siia rajas Ihameel oma elu. Ja siia nirises nüüd sagedamini teateid.

Oli olnud kogu aasta rahu, nagu siingi metsade taga vaikuses. Siis aga läinud kevadtalvel riiglasel ühes liivlaste ja lätlastega jälle maarahva kallale. Ajanud Salatsi pool saarlaste taga. Läinud siis Läänemaale ja põletanud rängalt. Järvakad olid hirmunud ja pakkunud ristiusu vastuvõtmist ja kümnist. Kevadel käinud saarlased Metsepooles ja Letegores, kuid aetud minema. Sügisel jälle tahtnud sakslased oma abilistega minna Räveta ja Harju kallale, siis aga tulnud venelased kuni Väike-Emajõe ni ja olnud suuri taplusi, kus kumbki pool ei võitnud. Venelased aga rüüstasid Idumäel ja Ümeral, piirasid Võnnu kantsi koos harjulastega. Saarlased jälle kakelnud Väina jõe pool. Järgmisel kevadepoolisel talvel käisid sakslased abiväga Harjus ja Räveta.

Ja siis oli jälle nagu pühapäev, peaaegu päris aasta aega. Siis aga tulnud taanlased Lindanisa alla ja olnud suur lahing. Taani kuningas ise olnud oma väe eesotsas. Ja jäi võitjaks. Lõuna poolt tulnud samal ajal jällegi piiskopi sakslased ja käinud nüüd Virumaal paljude Saksamaalt toodud ristirüütlitega. Ordumeistri mehed käivad jälle omalt poolt Järvas tapmas. Ja järgmisel talvel minnakse jällegi Virumaa kallale.

Aga nüüd ei mõisteta Suviharjal ega Kasenpää maailma ega elu. Varem peeti kuulujutuks ja laimuks, et järvakad olevat sakslasi Virumaa kallale ässitanud. Mis aga nüüd aegamööda nirises siia metsade rahusse, see lõikas otse südamesse ja hakkas sööma, valusalt ja pikalt. Sakslastega ja lätlastega ja liivlastega käinud kaasas järvalased ratsa ja jala, saklased ja ugalased. Viimased veel kuidagi, sest nad olid juba tükk aega sakslaste meelevald all. Kuid et sakalased lõhkusid Räveta, järvalased Lemmus ja ugalased rüüstasid Pudivirust, see ei mahtunud ega mahtunud hinge.

„Hunt hammustab oma haava,” arvas vana Luurik.

„Maarahvas lõikab omaenese lihase luudeni,” kõnelesid asukad, kui tõid neid sõnumeid. Nüüd olevat ju tapetud isegi lapsi, või kas see on meeste tegu.

Põlvepikkusi poisikesi, mõtles Ihameel, neid loeti ka juba vaenlasteks. Vahest hakkasid need ka juba vastu, vahest kardeti nende kasvamist . . .

Ikka jälle kuuldi tuhandest langenust. Ja jälle tuhandest langenust. Ja jälle tuhandest.

„Kui palju seda maarahvast küll peaks olema,” arutati vaiksetel õhtutel siin kaugel metsade taga. „Ei lõpe kord otsa see veristamine . . .”

Nad läksid vanemaks, aasta kadus jälle, ja jälle immitses teateid üle kaugele penikoormate, üle soode ja jõgede, metsade ja nõmmede kaudu.

Järvas ja Harjus on jällegi tapetud. Saarlased heitnud liisku, kellele kallale minna, kas sakslastele enestele või järvalastele, kes tõstsid käe venna vastu Harjus.

Liisk langenud nõnda, et tuli minna Järvasse. Ja seal nad siis tegid hirmsat tööd.

Aga jõudsid peale sakslased ja tapsid viissada saarlast ning andsid järvalastele tagasi naised ja lapsed ja vara, mis kõik oli äraviimiseks koondatud Kareda külas.

Ning siis läksid sakslased Harjusse, kus liivlased lämmatasid koobaste suu ette tehtud suitsuga peitupugenuid, sakalased ja ugalased purustasid nagu verivaenlaste maal. Jälle oli langenud inimesi oma tuhat.

Maailm oli pöörane, maailm oli läinud hirmsaks. Vaid siin oli vaikne, siia ei tulnud sõda, siia ei tulnud läilaks läinud maarahvast. Parem oleks, kui temast ei kuulekski.

Ja siis ei piisanud enam ei sakslastest ega taanlastest, liivlastest, lätlastest, leedulastest ja venelastest, — siis tulid veel maale rootslased. Asusid suvel Ridalasse, nende kuningaski eesotsas, aga tulid saarlased ja tapsid nad Lihulas maha kõik, piiskopi ja teised suured mehed. Aga kuningas oli varem tagasi sõitnud Rootsi.

Jälle künti ja seemendati ja koguti vilja ning pekseti teda aasta aega Suviharjal ja Kasenpää, siis tuli jälle aegamööda uusi teateid.

Saarlased käinud Taanlinna all ja Lindanisas ja võidelnud kaua. Läänud siiski minema. Aga nendega kaasaskäinud harjulasi, rävelasi ja virulasi tabas nüüd õnnetus. Taanlased hakkasid nende vanemaid pooma nagu koeri.

Ja nüüd on taanlased asunud Saaremaa kallale, kuhu ei ole jäänud peatuma veel ühegi vaenlase jalga. Nad on ju kogu mere kuningad, need saarlased. Aga nüüd püüdnud üks taanlaste sõjavägi seda, mida keegi ei jõudnud. Asunud Saaremaale ja hakanud kivist linnust ehitama. Aga saarlased võtavad selle linnuse ära ja pantvangideks võetakse taani tähtsaid mehi, isegi Riia piiskopi vend Theodorich. Linnus aga tehakse maatasa.

Nõnda kestis jutt, mis oli rännanud läbi kõikide maarahva alade.

Ja käis veel teine jutt. Et nüüd on aeg, on viimne aeg ja saarlased võtavad asja ise käsile. Nüüd aga tulgu kõik ja võõrad kõik maalt välja ja merre.

See üle maa käiv kohin kostis kaugele metsadesse ja seal katsusid

käed relvi. Aga need olid ju kõik sõja eest rahu otsinud inimesed ja käsi tõmbus häbelikult jälle tagasi.

Aga oli ka neid, kes olid siia tulnud vaid natuke hinge tõmbama ja parandama oma haavu. Need läksid, sest üle maa käiv kohin oli nii kutsuv, nii südant vaimustav, nii verd keema panev.

Ja oli veel teisi, noormeesteks sirgunud poisikesi. Need läksid üksikult ja kahekesi. Mõnikord väikestes kampades. Läksid jumalaga jätmata, poolvargsi, mõned vaid ütlesid lahkumisesõnu.

Nii kuidas jõudis kuuldus kõndida oma keerulisi ja pikaldasi teid läbi lobjaku ja teinekord läbi tuisu, nii nagu ta sai sumada läbi soode pikkamisi, nii kutsus ta kohale varem või hiljem kõik kuumaks minevad mehed.

Oli neid, kes said jaole juba üsna varakult, siis, kui Varbola kants langes saarlaste, harjulaste ja läänemaalaste kätte. Seal nägid nad esmakordselt suuri piiramismasinaid, mis tehtud saarlaste eneste poolt ja mis põrutasid kantsimüürid ja kaitsjad pihuks.

Teised jõudsid Sakalasse, kus Viljandis tapetakse sakslased jumala-teenistuse ajal, muist võetakse kinni kirikus ja jäävad pantvangideks.

Oli neid, kes alles siis jõudsid pärale, kui sakalased võtsid Pala kantsi ja tapsid sakslased. Oli ka kaasaminejaid. Järvasse, kus vangistati taanlasi ühes nende ülema Hebbega. Sakalased viisid nad Viljandisse kaasa. Hebbe oli olnud suur pooja. Nüüd kisti temal ta süda elusalt ihust ja küpsetati seda tulel, söödi, et saada tugevaks kristlaste vastu. Teisi piinati ja soolikaid kisti neil välja, sest nad olid toonud maale poomise kombe, mis oli teotav vaprail meestele. Nad polnud vanad koerad või kutsikad, keda liivlased poosid ohvreiks jumalaile.

Mõned neist asukaist, kes tulid Suviharja ja Kasenpää ümbrusest, jõudsid Otenpääle ja Tarbatusse siis, kui sakalased olid saatnud sinna veriseid mõõku, milledega oli tapetud sakslasi ja taanlasi. Ja seal tapetakse siis saksa kaupmehi ja linnuste valitsejaid. Liisk halastab rammusale preestrile Hartvigile, kes on pandud rasvase härja selga. Jumalad ei taha preestrit, liisk langeb härjale ja preester jääb ellu.

Ja vaba on jälle maa, võõras usk pestakse maha müürideltki. Ei taheta teda enam iialgi vastu võtta, seni kui veel maal on üheaastane või küünrapikkune poisike.

Thameel ise jõuab Ugandisse, kui lätlased on sinna sisse tunginud, ja ta ajab neid ugalastega koos taga sügavale Tolovasse. Ta on ka Viljandis jälle, kui sakslased piiravad Viljandit ja Pala linnust, aga võtta ei jõua. Nurmekund aga ja Sakala lõõmab tules, vangidel raiuvad sakslased pead maha. Maarahvas aga paneb tulelõõsa käima Ümeral, Trikatuas, Rosulas ja Toreidas, Metsepoole ja Letegores.

Tali on möödas, kevad kadunud ja suvigi lõppemas, kui Viljandi linnus peab alla vanduma sakslastele, sest jänu ja nälg ja kuumus oli pannud liikuma taudi.

Ja oli tulnud maale venelasi, palgatud appi sakalaste poolt. Neid poosid hiljem sakslased. Siis aga valgus Venemaalt väge ja põletas kuni Taanilinnani, mida piirati neli nädalat, aga kätte ei saadud. Ja jälle tulid sakslased Järvasse, Harjusse ja Virusse. Surm sõitis mööda maad ja lõõsad hävitasid ka kaugemais külades.

Siis läks Ihameel tagasi Suviharjale.

Temast ette oli jõudnud juba teisigi. Mõni oli kaotanud jala, teine käe ja kolmas mõistuse.

Ihameel nägi oma unedes vaid suitsvaid varemeid ja surnud inimesi. Lagedat maad, kus kostis peiede kaebelaulu.

Ei vaadanud isa enam seinale, kus olid tema relvad. Ei katsunud oma vana taprit enam Luurik. Ta nagu vaatas mujale, kui kõndis mööda seinast, kus see rippus.

Enne Ihameelt, temaga koos ja pärast teda tuli metsadesse veel rahvast, kes oli jäänud järele kahekümneaastasest sõjast. Oli seal noori ja vanu, tüdrukuid ja naisi. Neid tuli veel siis, kui juba Saaremaa oli langenud, kui kaduma oli läinud vihane nõid Harivalde.

Ihameel nägi kasvamas uut elu, sündimas lapsi. Ja kuulis kummalisi lugusid.

Kõneldi Lembitust, kes kõndivat vaimude ajal ringi mööda maad ja otsivat oma pead. Kui ta selle on leidnud, siis tõuseb maarahvas uuesti.

Ihameelele näitas unenainegi meest, kes kõndis ja tõstis maast äraraiutud päid ja seadis neid oma õlgadele. Kuid ei olnud õige pea, ja ta pani jälle tagasi ja kõndis kurvalt edasi ja otsis.

See oli vaevaks Ihameelele. Aga siiski tundis ta, et see peata mees on maarahvale kallis küll sellepärast, et ta on peata.

Ihameel ei olnud midagi kuulnud Avvost, kes kaduma oli läinud ühes oma isa peaga.

Ihameel aga nägi mõnikord nagu päris ilmsi, mõnikord oma unedes Lembitu vaimu kõndimas mööda maad. Ja teda nähti ka mujal, teda nägid nooremad ja hilisemad põlvned.

Moondununa ja teinekord suurena, tohutuna, hiiglasena ratsutas vaim läbi eestlaste maa, kandis oma maharaiutud pead kaenlas ja kõneles inimestega. Kuid rahva unenägudes muutus ta ka maharaiutud jalgadega kangelaseks. Rahvas ainult ei teadnud enam, et see on Lembitu vaim.